

ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ *

(ΣΦΑΚΕΛΟ. ΜΟΥΝΤΖΑ. ΠΟΥΛΟΣ. ΣΑΜΑΡΚΟ)

Ἡ περί βασκανίας κατὰ τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας πραγματεία τοῦ B. Schmidt.

Πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἑκατοστῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεως τοῦ ἀρχαιολόγου Otto Jahn, τοῦ συγγράψαντος καὶ καλλίστην διατριβὴν περὶ τῆς δεισιδαιμονίας τῆς βασκανίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις¹, ὁ γνωστότατος διὰ τὰς σοφὰς περὶ τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας μελέτας αὐτοῦ καθηγητῆς τοῦ ἐν Φρειβούργῳ Πανεπιστημίου Bernhard Schmidt ἐδημοσίευσεν ἐπικαίρως πραγματείαν περὶ τῆς βασκανίας καὶ τῶν παρομοίων μαγγανειῶν κατὰ τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας². Ἐν αὐτῇ περιέλαβε πάντα τὰ κύρια κεφάλαια τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης καὶ μεθοδικώτατα ἐξηρένησε καὶ διεφώτισεν, ἐπὶ τῇ βάσει ἀφθόνου ὕλικου, ἐπιμελῶς περισυλλεχθέντος ὄχι μόνον ἐκ διαφόρων ἀσχετικῶν δημοσιευμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ προφορικῶν ἀνακωινώσεων. Ὑπολειπονταὶ βεβαίως πολλὰ πρὸς συμπλήρωσιν, καὶ τὸ θέμα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἔντελῶς ἐξηγητημένον, διότι ἀδύνατον ἦτο εἰς ἐπιστήμονα, μακρὰν τῆς Ἑλλάδος βιοῦντα, νὰ λάβῃ γνῶσιν ὅλου τοῦ πλουσίου ὕλικου, τοῦ ἐγκατασπαρμένου εἰς παντοῖα δημοσιεύματα, τὰ πλεῖστα σπάνια καὶ δυσεύρετα, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἑλλάδι δυσπρόσιτα³, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ καταμάθῃ καὶ ἐξετάσῃ τὰ μῆπω δημοσιευθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων ἐρευνητῶν ἢ τὰ εἰς

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 601-669.

1. *Otto Jahn*, Ueber den Aberglauben des bösen Blicks bei den Alten, ἐν *Berichte der kgl. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften*, τμήμ. φιλολογ. ἱστορ. 1855, VII, σ. 28-110.

2. *B. Schmidt*, Der böse Blick und ähnlicher Zauber im neugriechischen Volksglauben, ἐν *Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur A'* τμήμ. (1913), τ. 31, σ. 574-613. Συμπληρωτικά τινα εἰς τὴν διατριβὴν τοῦ Schmidt ἐδημοσίευσεν ὁ συγγραφεὺς τῆς περὶ βασκανίας διτόμου μονογραφίας (Berlin 1910) *S. Seligmann*, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἐν *Hessische Blätter f. Volkskunde* 1914, σ. 124-9.

3. Μεταξὺ τούτων καταλέγεται καὶ πραγματεία τις περὶ τῆς βασκανίας παρὰ τῶν ἐλληνικῶν λαῶν, διαλαθοῦσα τὴν προσοχὴν τοῦ Schmidt, ἣν ἐγὼ εἶχον δημοσιεύσῃ ἐν βραχυβίῳ περιοδικῶ συγγράμματι ἐν Ἀθήναις καὶ Σμύρνῃ πρὸ τεσσαρακονταετίας ἐκδιδομένῳ (Ἀνατολικὴ ἐπιθεώρησις 1873, τ. Α', σ. 537-540. 569-576).

ἀνεξερευνήτους ἑλληνικούς τόπους ἐπιχωριάζοντα¹. Ὅθεν καίτοι καθόλου δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ του ἐκείνη ὁ Schmidt οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες ἀφῆκεν ἀνεξέταστον, οὐδὲν ἤττον διὰ τὴν ἀνεπαρκῆ γνῶσιν λεπτομερειῶν, προερχομένην ἐκ τῶν μνημονευθέντων λόγων, παρεισέφρησαν πλημμελεῖς ἐξηγήσεις φαινομένων τινῶν ἢ ἀνακριβεῖς χαρακτηρισμοὶ αὐτῶν.

Πρὸς πληρεστέραν ἀνάπτυξιν καὶ διευκρίνησιν τοῦ ζητήματος τούτου θ' ἀσχοληθῶμεν ἐν τῇ προκειμένη συμβολῇ εἰς τὸ ἔργον τοῦ B. Schmidt εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ἑνὸς μόνου τῶν ἐν αὐτῷ θεμάτων.

Τὸ σφακέλωμα ἔχει ἔννοιαν ὑβριστικὴν.

Εἰς τὰ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας μαγγανεύματα συναριθμεῖ ὁ B. Schmidt καὶ τὸ σφακέλωμα καὶ τὰς προσομοίας χειρονομίας, θεωρῶν ἀναμφισβήτητον ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἦτο ἐν χρήσει ὡς ἀποτροπικὸν πρωτίστως τῶν ἐκ τῆς βασκανίας κακῶν. Ἄλλ' ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι αἱ τοιαῦται χειρονομίαι μόνον ὑβριστικὴν ἔννοιαν ἔχουν· ἂν δ' ἐνίοτε στρέφονται κατ' ἐκείνου, ὅπως ὑποτίθεται ὅτι διὰ βασκανίας ἡ ἄλλων μαγγανειῶν ἔγινε πρόξενος βλάβης τινος, οὐδὲν σκοποῦσι τὴν ἐπανόρθωσιν ἢ τὴν ἀποτροπὴν ταύτης, ἀλλ' ἐκδηλώνουσι ἀγανάκτησιν, ὀργὴν, περιφρόνησιν πρὸς τὸν νομιζόμενον αἴτιον τοῦ κακοῦ, μὴ ἀποδιδομένης εἰς αὐτὰς μαγικῆς τινος δυνάμεως².

Πλὴν τοῦ Schmidt καὶ ὁ G. Meyer καὶ ὁ Lawson ὑπέλαβον, ὅτι τὸ σφακέλωμα σκοπεῖ τὴν ἀποτροπὴν τῆς ἐπηρεᾶς τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ³· ἀλλ' ὅμως καὶ "Ἕλληνες καὶ ξένοι, ὅσοι ἔτυχε νὰ μνημονεύσωσι τὴν συνήθειαν ταύτην, τὴν ἐξηγοῦσιν ὀρθῶς, ὡς πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ "Ἕλληνες τὴν

1. Ὁ B. Schmidt εἰς δύο περιόδους διατρίψας ἐν Ἑλλάδι εἶχε τὴν εὐκαιρίαν ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης πολλὰ νὰ καταγράψῃ, ἰδίᾳ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Κεφαλληνίᾳ, ὅπου μακρότερον χρόνον παρέμεινεν.

2. Ἐνίοτε σφακελώνουν εἰς μαγικὰς πράξεις πρὸς ἀποτροπὴν, ἀλλ' ἡ μαγικὴ δύναμις νομίζουν ὅτι ἐγκρίεται ἀλλαχοῦ, εἰς ἐπωδὴν τινα ἢ ρῆσιν, τὸ δὲ σφακέλωμα ὅτι διὰ τῆς ὑβριστικῆς σημασίας αὐτοῦ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δραστικωτέραν τὴν ἐνέργειαν. Οὕτω π. χ. ἐν Κεφαλληνίᾳ, «ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου, καθὼς καὶ κακὸν τι μέγα, θέτουσιν ἀμέσως ὀρθίαν ἀνοικτὴν τὴν παλάμην καὶ φωνοῦσι *σίδερο 'ς τὴ μέση μας!*» (Παρνασσός, τ. ΙΖ', σ. 437). Ἐν Ζακύνθῳ ὁ συνακτῶν κατὰ τὸ μεσονύκτιον μαῦρον σκύλον, ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ διάβολος, τὸν σφακελώνει καὶ ἐπιλέγει: «Ὅταν ἐγεννήθηκε ὁ Χριστός, ἦταν τὸ σκυλὶ σταυρός» (ΑΟΔΟ. 1904, ἀρ. 44, σ. 720). Ἐπίσης αὐτόθι ὁ βλέπων τὴν πρῶϊαν πρὸ τῆς οἰκίας του πράγματά τινα, τὰ ὁποῖα ὑποπτεῖ εἶναι μάγια, τὰ σφακελώνει καὶ πτύων τρεῖς χαμαὶ λέγει: *Κλοῦβια κι ἄπιαστα καὶ μαγιάτικο περσίμουλο!* (αὐτ.).

3. G. Meyer, *Etymol. Wörterbuch d. alban. Sprache*, σ. 289. Lawson, *Modern Greek Folklore*, Cambridge 1910, σ. 14.

ἀντιλαμβάνονται, δηλαδή ὡς ἐμφαίνουσιν δεινοτάτην ὕβριν καὶ ἐσχάτην καταφρόνησιν τινος¹. Ἡδη ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος παρὰ τῷ χρονογράφῳ Δούκα (κεφ. 38, σ. 277 Bonn) φέρεται τὸ σφακελίζειν ὡς συνώνυμον τοῦ ὀνειδίζειν. Τὸ οὐτιδανὸν καὶ ἐξηυτελισμένον, τὸ ἀπολέσαν τὴν τιμὴν αὐτοῦ, κρίνεται ἄξιον σφακελώματος «φασκέλωνέ τα» ἢ «φασκέλωσέ τα» ἢ «φασκέλω τα» λέγεται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ πραγμάτων ἐκπεσόντων τῆς ἀξίας αὐτῶν. «Σφάκελά της π' ἀγαπᾶ / παντρεμένον ἢ παπᾶ» λέγει παροιμία τῆς Μήλου², χαρακτηρίζουσα ὡς αἰσχροὺς τὸν ἔρωτα, τὸν μὴ ἔχοντα σκοπὸν τὸν γάμον. «Πήρασι σπάγκελα 'ς τὰ μάτια τους!» φράσις, ἣν ἤκουσα παρὰ Μανιάτου τῆς ἐπαρχίας Γυθείου περὶ τῶν ζημίας ἀντὶ κέρδους ἀποκομισάντων ἐκ τινος ἐπιχειρήσεως. Καὶ παλαιότερα παραδείγματα τοιαύτης χρήσεως τῆς λέξεως ὑπάρχουν ἱκανά· οἶον Ἐρωτόκριτ. Γ' 954 «ὡσάν τὴν ἐκατάστησες (τὴν μάννα σου), παιδί μου, σφάκελά της». Γαδάρου διήγησις, στ. 156, σ. 128 Wagner: «κι ἀπέκει σφάκελά σου!». Ὑβριστικὸν ὄνομα τοῦ διαβόλου εἶναι σφακελισμένος³. Καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς ὕβριν δεικνυόμενον λέγεται ἐν Καρπάθῳ σφάκελλον⁴.

Τὸ σφακέλωμα νομίζεται καὶ ὡς ἁμαρτία.

Ἐνεκα τῆς ἐξαιρέτως ὑβριστικῆς σημασίας, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸ σφακέλωμα, ἡ χειρονομία αὕτη δὲν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀπλῆ τις ἐνδειξις ἀγροικίας ἢ χυδαιότητος, ἀλλ' ὡς ἁμαρτία αὐτόχρημα, καὶ τοσοῦτο δεινότερα ὅσον μείζων εἶναι ὁ πρὸς τὸν ὑβρισθέντα ὀφειλόμενος σεβασμὸς. Ἡ σφακελώσασα ἐπίσκοπον χεὶρ δὲ λειώνει εἰς τὸν τάφον, συμφώνως πρὸς τὴν δημώδη δοξασίαν, ὅτι παραμένει μετὰ θάνατον ἄλυτον τὸ σῶμα τῶν εἰς δεινὰς ἁμαρτίας ὑποπεσόντων, ἢ ἂν αἱ ἁμαρτίαι δὲν εἶναι πολλαὶ καὶ διαλυθῇ

1. Κοραῖ, Ἄτακτα, τ. Δ', σ. 504 «σημαίνει σήμερον δείχνω τὴν χεῖρα ἀνοικτὴν μετὰ πέντε δάκτυλα εἰς σημεῖον ὕβρεως». Ross παρὰ Jahn, ἐνθ' ἄν., σ. 56. Ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὸ σφακέλωμα ὁ ἀββᾶς Pègues (Histoire et phénomènes du volkan et des îles volcaniques de Santorin, Par. 1842, σ. 359): «Parmi les expressions qui servent à manifester les sentiments dont ils sont animés contre quelqu'un ou quelque chose, ils ont un geste imprécatif le plus frappant, le plus significatif que je connaisse; il est d'une application universelle, et, appliqué à la circonstance, il résume tout leur mépris, toute leur colère, toute leur indignation, tout leur esprit de vengeance: ils l'appellent φάσκελον».

2. Πολίτου, Παροιμίαι Α' 196, 59.

3. Κρήτη: Φιλίστωρ Δ' 436 (= Πολίτου, Νεοελλ. μυθ., σ. 426). Ἀντίστοιχος εἶναι καὶ ἡ ἄλλη κρητικὴ ἐπίσης ὑβριστικὴ ὀνομασία τοῦ διαβόλου ὁ μουζωμένος (Δελτ. ἱστορ. ἔταιρ. Β' 125).

4. Ζωγράφ. ἀγ. Α', σ. 326.

τὸ ἄλλο σῶμα, δὲν διαλύονται δ' ὅμως τὰ μέλη ἐκεῖνα αὐτοῦ, δι' ὧν διεπράχθησαν ἁμαρτίαι. "Ὅθεν μεριμνῶν περὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας του ὁ ὑβριστῆς ζητεῖ τὸν ἐπίσκοπον νὰ πατήσῃ τὴν σφακελώσασαν χεῖρα, διότι μόνον οὕτως ἐξαγνίζεται ἡ ἁμαρτία. Ἐνίοτε ἐξ ἴσου βαρεῖα θεωρεῖται ἡ ἁμαρτία, καὶ παρομοίου ἐξαγνισμοῦ ἔχουσα χρεῖαν, καὶ ἂν κατώτερος κληρικὸς εἶναι ὁ ὑβρισθεὶς. Πάντως δὲ ἡ τοιαύτη ὕβρις πρὸς τοὺς γονεῖς παραμένει ἀσυγχώρητος, ἂν ὁ ὑβρισθεὶς δὲν πατήσῃ τὴν σφακελώσασαν χεῖρα. Κάλλιστα περιγράφει ὁ Π. Δ. Σεφερλῆς τοιαύτην σκηρὴν συγχωρήσεως ὑπὸ ἐτοιμοθανάτου πενθερᾶς τῆς ὑβρισάσης αὐτὴν νόμφης¹.

Ἄριθμὸς πέντε δυσώνυμος ὡς ὑπενθυμίζων τοὺς σφακελώνοντας δακτύλους τῆς χειρός.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ σφακέλωμα γίνεται διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς δεξιᾶς συνήθως χειρός, μὲ ἐστραμμένην τὴν παλάμην πρὸς τὸν ὑβριζόμενον καὶ διεσταλμένους ἀκτινοειδῶς τοὺς δακτύλους, ὁ δ' ὑβρίζων συνοδεύει τὴν χειρονομίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὰς λέξεις νὰ πέντε! ὁμοίαν τοὺς δακτύλους, καὶ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς πέντε, ὡς συνδεόμενος πρὸς τὴν ὕβριν, θεωρήθη δυσώνυμος· ὅθεν ἐνίοτε ὁ ἀπαγγέλλων τὴν λέξιν πέντε συνεισθάνεται τὴν ἀνάγκην χάριν τῆς εὐπρεπειᾶς νὰ ζητήσῃ συγγνώμην, παρεμβάλλων εἰς τὸν λόγον τὰς συνήθεις εἰς τοιαύτας περιπτώσεις φράσεις: μὲ συμπιάθην, μὲ συχώρεση².

Ἀποφυγὴ κινήσεων προσομοίων πρὸς σφακέλωμα.

Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀποφεύγουν καὶ πικρὰς κινήσιν, ἧτις θὰ ἐφαίνετο προσομοίαι πρὸς σφακέλωμα. Ἐν Ζακύνθῳ δὲν στρέφουν τὰς παλάμας πρὸς τὸν οὐρανόν, διότι ὁ τοῦτο πράττων «σφακελώνει τὸ θεόν»³. Ὅταν βλέπουν χελώνην κειμένην ἐπὶ τῶν νώτων, τὴν γυρίζουν, διότι «ἔτσι ἀνάσκελα γυρισμένη μουτζώνει τὸ θεόν»⁴. Ἐπίσης καὶ τῶν βατράχων καὶ τῶν σαυρῶν τὰ πτώματα φροντίζουν νὰ στρέψουν μὲ τὴν κοιλίαν πρὸς τὴν γῆν, διὰ νὰ μὴ φαίνωνται σφακελώνοντα τὸν οὐρανόν διὰ τῶν ποδῶν των ὑψωμένων πρὸς τὰ ἄνω⁵. Ἐν Παρνασσίδι λέγουν «ἐφασκέλωσεν ὁ γάιδαρος», ὅταν ψοφήσας

1. Λαογρ. Β', σ. 168.

2. Τὴν γνωστοτάτην καὶ κοινοτάτην συνήθειαν ταύτην ἀναφέρουσι καὶ οἱ ἐξῆς: Poucheville, Voyage de la Grèce, 2e éd., τ. VI, σ. 149. Ukert, Bilder von Griechenland 1833, σ. 157. Ross παρὰ Jahn, ἔνθ' ἄν., σ. 57. Δελτ. ἱστορ. ἔταιρ. Β', σ. 125 (Κρήτη). Sittl, Die Gebärden der Griechen u. Römer, σ. 45-6. Schmidt, σ. 587.

3. Schmidt, σ. 588.

4. Ἀκκρνανία, παρ' Εὐσταθ. Σταίκου· καὶ ἐγὼ παρετήρησα τοῦτο πολλάκις ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Μακεδονίᾳ τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμην ὁ G. F. Abbott, (Macedonian Folklore, σ. 109).

5. Schmidt, αὐτ. ἐκ Ζακύνθου καὶ Ἀράχουβας τῆς Λεβανδίας. Εἶναι τοῦτο, ὡς ἤξεύρω, κοινὸν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ.

κεῖται ὑπτίως, ἀνατεταμένους ἔχων τοὺς πόδας. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ ὑπαχθῇ ἡ χειρονομία τῆς προσκλήσεως, ἣτις παρ' ἡμῖν γίνεται προτεινομένης τῆς δεξιᾶς καὶ συγκαπτομένων καὶ κινουμένων τῶν δακτύλων πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ ἀλλαχοῦ συνηθίζεται νὰ ἔχη τὴν παλάμην ἐστραμμένην ὁ καλῶν πρὸς τὸ πρόσωπόν του (ἀλλὰ συνηθέστερον μὲ συγκεκαμμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους καὶ ὑψωμένον καὶ κινούμενον τὸν δείκτην μόνον)¹. Ἐπίσης ἤκιστα πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἡ χρῆσις ποδῶν ἀκανθοχοίρων ὡς προβασκανίων προέρχεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν πρὸς ἀνθρωπίνην χειρᾶ².

Τὸ σφακέλωμα ἄγνωστον εἰς ἄλλους λαοὺς πλὴν τῶν Ἀλβανῶν.

Τὸ ὑβριστικὸν σχῆμα τῶν σφακέλων συνηθίζεται μόνον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι δ' ἄγνωστον εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς πλὴν τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες τὸ παρέλαβον βεβαίως παρὰ τῶν Ἑλλήνων³. Ἡ ἀρχὴ δὲ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ δὲν καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος, ἣτις μᾶλλον ἠδύνατο νὰ παραπλανήσῃ, ὑποδεικνύουσα καχυτότητα πρὸς ἄλλο σχῆμα, συγενὲς μὲν, ἀλλὰ παντελῶς διάφορον ἔχον τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἐννοιαν. Ἡ βεβαιότητι δὴλ. καὶ ἀναμφισβήτητος ἐτυμολογία καθοδηγεῖ εἰς συνταύτισιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον σφάκελον, ἀλλ' ἡ ἀπερροπτεῖρας ἐξετάσεως περὶ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῶν δύο σχημάτων.

Συνταύτισις πρὸς τὸν ἀρχαῖον σφάκελον.

Ὁ παλαιότερος καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀκόμη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος συνήθης τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑβριστικοῦ σχήματος εἶναι τὸ σφάκελο (ἡ ἐνέργεια σφακελιά, τὸ ἀποτελέσμα τῆς ἐνεργείας σφακέλωμα,

1. Ὁ Schmidt, αὐτ., ἀφορμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς συνηθείας ταύτης ὑπὸ τοῦ Brandis (Mitteilungen über Griechenland, Lpz. 1842, I, σ. 340) καὶ τοῦ Stephani (Reise durch einige Gegenden der nördlichen Griechenlands, σ. 39) νομίζει ὅτι προδήλως τοῦτο γίνεται διὰ νὰ μὴ σφακελώσῃ ὁ καλῶν τὸ ἴδιον αὐτοῦ πρόσωπον.

2. Μαρτυρίαι περὶ τοιαύτης χρήσεως ἐν ΚΠ. Συλλόγ. ΙΗ', σ. 217, 126· πρὸς τὸ σφάκελον ὡς ἀποτρεπτικὸν τῆς βασκανίας συνάπτει τὴν χρῆσιν ταύτην ὁ Schmidt, ἐνθ' ἂν. Πόδας ἐχίνων μεταχειρίζονται ὡς προβασκάνια καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀλγερίας (Seligmann, Der böse Blick I, σ. 8).

3. Hahn, Alban. Studien III 78. G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanes. Sprache, σ. 289-290. Χριστοφορίδου, Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, σ. 252. Sittl, Die Gebärden d. Griechen u. Römer, σ. 45. Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἶναι εἰλημμένον καὶ τὸ ὄνομα μουντζε, ἐξ οὗ καὶ ρ. μουντζόσ (=μουντζώνω).—Ἡ συνηθεῖα ἐπιχωριάζει ἐπίσης καὶ παρὰ τοῖς βλαχοφώνοις τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες κοινὰ ἔχουσι μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πλεῖστα ἔθιμα καὶ δοξασίας.—Κατὰ τὸν Bresciani (παρὰ Sittl, αὐτ.) οἱ σημερινοὶ Ρωμαῖοι ἐν παραφορᾷ θυμοῦ ἐκτείνουσι κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ πέντε δάκτυλα. Ἀλλὰ δὲν σαφηνίζεται, ἂν ἡ χειρονομία εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ τὸ ἐλληνικὸν σφακέλωμα.

τὸ ρ. σφακελώνω, παθ. - ὄνομαι)· ὁ δὲ νεώτερος καὶ κοινότερος τὸ φάσκελο (φασκελιά, φασκέλωμα, φασκελώνω - ὄνομαι). Οἱ τύποι οὗτοι παρουσιάζουσιν εἰς τινὰ ἰδιώματα ἀσημάντους φθογγικὰς διαφορὰς.

Τύποι τῆς λέξεως ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους φαίνεται παραμείνας ἀμετάβλητος ὁ ἀρχαῖος τύπος. Οὕτως ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Δούκα τὸ ρ. εἶναι σφακελίω. Ἐν Καλλιμάχῳ καὶ Χρυσορρ. (στ. 1165, σ. 49 Λάμπρου) «σφακέλωμαν ἐποῖκεν». Σφάκελα ἐν Γαδάρ. διηγ., στ. 156, σ. 128 Wagner καὶ ἐν Ἐρωτοκρίτῳ Γ' 954. Σφάκιολα παρὰ Νεοφύτῳ (1692)¹. Ὁ Δουκάγκιος ἐκ μεσαιωνικοῦ στιχοιουργήματος ἔχει τὸν τύπον σφάκλος, ὅπου τὴν ὑφαίρεσιν τοῦ ε βεβαιώνει τὸ μέτρον.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, περιεσώθη τὸ σφακελῶ ἐν Πόντῳ καὶ δὴ μόνον ἐν τῇ κατάραι «γουρζλὰν νὰ σφακελᾶ σε» ἢ ἀπλῶς «νὰ σφακελᾶ σε!», ἤτοι ἡ πανόλητος καὶ σὲ σφακελίση, νὰ σὲ γαγγραινιάση (Α. Λ.)². Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις δὲν εἶναι σπάνιος ὁ ἀρχαῖος τύπος. Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Σομαβέρν φέρεται τὸ σφακελώνω, ἐν τῷ τοῦ Βεντώττι τὸ σφάκελον, ἐν τῷ Λεξικῷ τῆς καθ' ἑμὲ ἑλληνικῆς τοῦ Στ. Βυζαντίου σφάκελος, σφακέλωμα, σφακελώνω. Σφάκελα (τὰ) ἐν Ἡπειρῳ, ὅπου ἐπίσης εὐχρηστεῖ καὶ τὸ φάσκελα (Α. Λ.), ἐν Λήλῳ³, ἐν Λιβισίῳ τῆς Λυκίας⁴. σφάκελο ἐν Ἀντικυθήροις ἢ Κρήτῃ⁵. Ἐν Κρήτῃ σφάκελος (;Α.Λ.), σφακελιά (ἡ)⁶, ἐν τῇ Δ. Κρήτῃ σφακελὲ (ἡ φασκελιά), σφακελισμένος (ὁ διάβολος)⁸. Ἐν Χίῳ σφακελώνω (Α.Λ.). Ἐν Καρπάθῳ σφάκελον, τὸ φάσκελον (Α.Λ.), ἀλλ' ἀκριβέστερον σφάκελλον αὐτὸ τὸ ἐπιδεικνυόμενον πρὸς ὕβριν⁹. Ἐν Πόντῳ σπάγκελα¹⁰, ὁμοίως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μάνῃ, ὅπου εὐχρηστότερος εἶναι ὁ τύπος φάσκελα· σφογκελιά ἡ, ἐν Κύπρῳ (Α. Λ.)¹¹ αὐτόθι σφογκελλῶ

1. Τὸ ἀγοῦρι, στ. 136 (Legrand, Bibl. gr. vulg. II 153).

2. Διὰ τοῦ Α.Λ. δηλοῦται ἡ ὕλη, ἣν παρέλαβον ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

3. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 196, 59.

4. Μουσαίου, Βαπτισμοί, σ. 139.

5. Πανδῶρ. Κ', σ. 303.

6. Δελτ. ἱστ. ἔταιρ. Β', σ. 124.

7. Χατζιδάκι, Μεσαιων. νέα ἑλλ., Β', σ. 238.

8. Φιλίστωρ Δ', σ. 524.

9. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 326.

10. Dieterich, Untersuchungen 281 (Byz. Archiv 1). Περί τροπῆς τοῦ σφ εἰς σπ βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Α', σ. 163, Β' σ. 431.

11. Ἴσως σφογκελλιά, διότι ἐν Κύπρῳ καὶ εἰς τινὰς τῶν Ν. Σποράδων προφέρουν διπλοῦν τὸ λ εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν λέξεων.

(Α.Λ.)¹, σφανκελώρω² και σφογκελιάζω³· ἐν Τήλω σφογκελλώνω (Α.Λ.)· ἐν Σύμη σφάγκικλά τὰ φάσκελα (Α.Λ.).

Πολὺ κοινότερος εἶναι ὁ κατὰ μετάθεσιν τοῦ σ τύπος (ὡς ἐν τοῖς φασκός ἀντὶ σφάκος, φασκομηλιά ἀντὶ ἐλελί - σφακος κτ.)⁴. Φάσκελο, φασκελώνω, φασκέλωμα πάγκοινα ἐν Πελοποννήσῳ· φάσκελα, ἐν Οἰνοῦντι τῆς Λακεδαιμόνος⁵, ἐν Ἀθήναις (Α.Λ.)⁶, ἐν Τήνῳ (Α.Λ.), φάσκελα καὶ φασκελώνω ἐν Θήρᾳ⁷, φασκελέα ἢ σφακελιά ἐν Λεύκτρῳ τῆς Μάνης καὶ βαστοελέα ἐν Αἰγίνῃ⁸. Καθόλου δὲ καὶ εἰς πλείστους ἄλλους τόπους εἶναι εὐχρηστόταται αἱ λέξεις φάσκελο, φασκελώνω, φασκέλωμα, ἂν καὶ δὲν ἔτυχε νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ ὕλικῷ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ, οὐδὲ νὰ σημειωθῶσιν ἐν ἐκδεδομένοις γλωσσαρίοις ἢ ἄλλοις βιβλίοις· ἐγὼ τοῦλάχιστον ὅπου τῆς Ἑλλάδος διέτριψα ἐπὶ τινα χρόνον παρετήρησα ὅτι ἦσαν ἐν κοινῇ χρήσει καὶ τὸ φάσκελο καὶ τὸ φασκελώνω καὶ τὸ φασκέλωμα. Ἐν μεταφορικῇ δὲ σημασίᾳ λέγεται ἐν Χίῳ τὸ σφακελώνω ἀντὶ τοῦ λυπῶ, πικραίνω, οἷον «μὲ τὰ πικρά του λόγια μὲ σφακελώνει» (Α. Λ.). Ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας χασκελώνω σημαίνει «ἀνοίγω τὰ σκέλη μου καθήμενος»⁹, δηλ. ἔχω ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, ὡς ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους εἰς τὸ σφακέλωμα. Ἐν Κύπρῳ δὲ φατσελώνω (φατσελλώνω Α. Λ.) σημαίνει κωλοπιίζω, παθ. φατσελλώνομαι = κωλοπιίζομαι¹⁰, φατσελλομα = κωλοπιίζομαι¹¹. Ἡ μετάθεσις εἰς τὴν σημερινὴν ταύτην, ὡς ἀπαιχτοῦ ἐν τῷ ἀσβελώνῳ προήλθεν ἐκ τῶν δαρυῶν καὶ κακώσεων τοῦ πομπευομένου, ὡς μετ' ὄλιγον θὰ ἐξηγήσωμεν. Εἰς παρομοίωσιν δὲ πρὸς τὰς μελανίας τῆς ἀσβέλης πρέπει ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὴν σημασιολογικὴν μεταβολὴν τῆς λέξεως τὰ φάσκελα, τῆς ὁποίας ὁ Σομαβέρας ἀναφέρει συνώνυμα τὴν πικνάδα (περκνάδα;) καὶ τζέπρα (;)· ταῦτα εἶναι αἱ ἐφηλίδες, αἱ κοινῶς λεγόμεναι παννάδες ἢ πικροπαννάδες (taches de rousseur).

Δεκάτισμα, τὸ διὰ τῶν δύο χειρῶν σφακέλωμα.

Πρὸς ἐπίτασιν τῆς ὕβρεως πολλάκις προτείνουν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω καὶ μὲ διεσταλμένους ἀκτινοειδῶς τοὺς δακτύ-

1. Ἐν Ἐφημ. φιλομαθ. 1865, Π' 759 καὶ Σακελλαρ., Κυπρ. Β', σ. 814, σφογγελῶ.

2. Φιλίστωρ Δ', σ. 436.

3. Σακελλαρ., αὐτ.

4. Βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 200.

5. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, σ. 304.

6. Ἐν Ἀθήναις κοινότατα εἶναι καὶ τὰ φασκελώνω, φασκέλωμα.

7. Ν. Πεταλά, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς, σ. 147.

8. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 238.

9. Ἀρχελάου, Σινασός, σ. 279. Περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ φ καὶ χ πρβλ. τὰ Φασκολιοῦ - Χασκολιοῦ (Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 422).

10. Σακελλαρ., Κυπριακά Β', σ. 840.

11. Αὐτ., σ. 841.

λους· ἢ ἐπὶ τῆς οὕτω προτεταμένης δεξιᾶς, αἱ γυναῖκες μάλιστα, ἐπιθέτουσι μεθ' ὀρμῆς ἐπὶ τοῦ ὀπισθέναρος αὐτῆς τὴν παλάμην τῆς ἀριστερᾶς, ἐπιφωνοῦντες συνήθως *Νά δέκα!* Ἐνίοτε δὲ πρὸς μείζονα ἐπιδείνωσιν τῆς ὕβρεως δίδουν καὶ «φάσκελα χειροπόδαρα». Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο μόνον διὰ λόγου γίνεται. Οὐχ ἤττον πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶδον ἐγὼ ἐν Τριπόλει τῆς Ἀρκαδίας ἐργάτην γυμνόποδα, ὅστις ὀργισθεὶς πρὸς τινα, ἐκάθισεν, ἀνεσῆκωσε τοὺς πόδας προσπαθῶν νὰ διαστείλῃ ὅσον ἠδύνατο τοὺς δακτύλους αὐτῶν καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν ἀμφοτέρας τὰς παλάμας ἐπιφωνῶν *Νά!* Αὐτὰ εἶναι τὰ πραγματικὰ χειροπόδαρα φάσκελα. Καὶ τὸ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν γινόμενον ὑβριστικὸν τοῦτο σχῆμα λέγεται ὁμοίως φασκέλωμα. Ἄλλ' ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν αὐτοῦ ἴδιος ὄρος δεκάτισμα¹ ἢ δεκατίασμαν (ἐν Κύπρῳ, ὅπου φασκελώνουν συνήθως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν)², δεκατιά, ἦ, (αὐτόθι)³, δέκατα, τά, (αὐτόθι)⁴, τὸ ρῆμα δεκατίζω⁵ ἢ δεκατιάζω (Κύπρος)⁶ ἢ δεκατῶ (Χίος, Α. Λ.).

Ἐτυμολογία τῆς λέξεως σφάκελον. Ἀρχαῖον ὑβριστικὸν σχῆμα.

Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως σφάκελον εἶναι, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, πρόδηλος, εὐλόγος δ' ἀπορία ἐγείρεται πῶς ὁ μὲν *Sittl*⁷ ἐζήτησε νὰ συνάψῃ αὐτὴν πρὸς τὴν *μάκελον*, ὃ δ' ὀξυνοστήτης *Gustav Meyer*⁸ τὴν *θελοφάσκα* ἐκείσοικτον ἐκ τῆς λατ. *fascinus*, ἀνοούμενος τὴν ἀναγνωρίσιν τῆς ταυτότητά αὐτῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον σφάκελον. Πρῶτος ὁ *Koschwitz* δέδεικναι ὀρθῶς τὴν ταυτότητα τῶν λέξεων τούτων⁹. *Σφάκελος* κατὰ τὴν μετέωρον μεταγενεστέρων γραμματικῶν ἐλέγετο ὁ μέσος τῆς χειρὸς δακτύλος¹⁰, τὸ δὲ δεικνύειν τινὰ διὰ τούτου ἦτο ὑβριστικόν¹¹. Κατὰ τινα διήγησιν, ὁ *Διογένης* βουλόμενός ποτε

1. *Κ. Οἰκονόμου*, *Δοκίμιον περὶ τῆς συγγενείας τῆς σλαβονορ. πρὸς τὴν ἑλλην.*, τ. Β', σ. 321.

2. *Σακελλαρίου*, *Κυπριακὰ Β'*, σ. 520.

3. Αὐτ.—*Χατζιδάκι*, *MNE. Β'*, σ. 233.

4. *Σακελλ.*, αὐτ. φράσις «τὰ δέκατα ἔχει τα φτηνά».

5. *Κ. Οἰκονόμ.*, ἐνθ' ἀν. *Σταματιάδου*, *Ἰακριακὰ*, σ. 128 (*Ἰακρία*).

6. *Σακελλ.*, αὐτ.

7. *Die Gebärden d. Griechen u. Römer*, σ. 102, 6.

8. *Neugriech. Studien III* 69. *Etymolog. Wörterbuch d. albanes. Sprache*, σ. 550.

9. *Ἄτακτα Δ'*, σ. 581. Βλ. καὶ ὅσα περὶ τούτου ἔγραψα ἐν *Νεοελλ. ἀναλ.* 1876, Β', σ. 397 κέ.

10. *Σουίδ.*, λ. *σφακελισμός* 2. *Σχολ.* Ὀππιαν. Ἄλιευτ. Β' 583, Δ' 419. *Σχολ.* Πλάτ., σ. 84β. Ἀποστόλης, 1484.

11. Ὁ μέσος δάκτυλος «βασκανίας δηλοῖ καὶ λοιδορίας» (*Μελάμποδος*, *Περὶ παλμῶν*, σ. 484 *Franz*).

νά χλευάσῃ τὸν Δημοσθένη ἔδειξεν αὐτὸν «τὸν μέσον δάκτυλον ἐκτείνας»¹. Τὸ ρῆμα σκιμαλίζω εἶχε καὶ τὴν σημασίαν ταύτην, τοῦ δεικνύειν εἰς τινα πρὸς ὕβριν τὸν μέσον δάκτυλον ἐντεταμένον². Ὁ παροιμιογράφος Μιχαὴλ Ἀποστόλης (ΙΕ' 84) καταγράφει, ἄγνωστον πόθεν παραλαβὼν, τὴν ρῆσιν «σφάκελός σου», ἣν ἐρμηνεύει: «ὁ διὰ τοῦ μέσου τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς γενόμενος χλευασμός». Τὴν αὐτὴν δ' ἔννοιαν ἀπέδιδον εἰς τὴν χειρονομίαν ταύτην καὶ οἱ Ρωμαῖοι³. Διότι ὁ μέσος δάκτυλος ἐθεωρεῖτο αἰσχρὸς καὶ πρὸς αἰσχρὰς πράξεις πρόσφορος, διὸ ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐπεκαλεῖτο καταπύγων ἢ κατάπυγος⁴, ὑπὸ δὲ τῶν Ρωμαίων infamis ἢ impudicus digitus⁵.

Τοὺς λόγους, ὧν ἕνεκα τοιαύτη ἐκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπόληψις περὶ τοῦ μέσου δακτύλου, συνάγομεν μετὰ βεβαιότητος ἐξ ὄσων ἐπαρκῶς καὶ σαφέστατα ἐπὶ τῇ βάσει, ὡς φαίνεται, ἀσφαλῶν παλαιοτέρων πηγῶν ἐκθέτει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους⁶. Ἐρμηνεύων οὗτος τὴν λέξιν ἐσκιμάλισεν ἀναφέρει ὡς πρώτην σημασίαν αὐτῆς «τῷ μέσῳ δακτύλῳ συναρμόσας τὸν μέγαν καὶ πλήξας ἐφουβρίσαι». Ἡ χειρονομία αὕτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχεν, ὡς φαίνεται, ὑβριστικὴν ἔννοιαν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει περὶ αὐτῆς τὸ ρῆμα σκιμαλίζω, τοῦ ὁποῦν ἡ κυρία σημασία ἐπεξετάθη καὶ εἰς δῆλωσιν πάσης ἀπρεποῦς ἢ ἀκόσμου κινήσεως τῶν χειρῶν ἢ τῶν ποδῶν⁷. Παρὰ τῷ ἡμετέρῳ δ' ὅμως καὶ συνηθισμένη ἐπίσης, δὲν ἐνέχει τὸ ὑβριστικόν, ἀλλ' ἀπλῶς σκοπεῖται διὰ τῆς πλατῆγῆς, τῆς παραγομένης ἐκ τῆς βιαίας προστριβῆς τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ μέσου, ἢ κατάπαυσις τοῦ βόμβου τῶν ὠτων ἢ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ προσηγομένου κακοῦ, ὅταν ὁ βόμβος ὑπολαμβάνεται δυσοίωνος.

1. Ἀρριαν., Ἐπικτ. διατρ. Γ' β' 11. Διογένης Λαέρτιος. Σ' 34. 35. Schol. Pers. I 28.

2. Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 549: «σκιμαλίσει γὰρ ἐστὶ... καὶ ὅταν βουλόμενοι ἐφουβρίσαι τινα τὸν μέσον δάκτυλον ἐντείνοντες καὶ τοὺς λοιποὺς συνάγοντες δείξωσιν αὐτῷ». Βλ. καὶ Σουίδ., λ. ἐσκιμάλισεν. Ἀποστόλ. 698.

3. Juvenal IV, 10, 53. Martial. II 28. Plaut., Pseudol. 1144.

4. Πολυδ. Β' 184. Ἡσύχιος, λ. καταπύγων. Φωτ., Λεξ. 141, 2. Sittl, Die Gebärden, σ. 101, 7.

5. Pers. II 28. Martial. VI, 70, 5. Πρβλ. Plin., N. H. 33, 1. Sittl, αὐτ.

6. Εἰς Εἰρήν. 559. Σουίδ., λ. ἐσκιμάλισεν. Ἡ κρίσις τοῦ B. Schmidt (σ. 585,4) ὅτι τὰ σχόλια «in der Erklärung des Wortes (σκιμαλίσειν) unsicher hin- und herschwanken» δὲν μοι φαίνεται βάσιμος. Ἡ ἐρμηνεία τῆς λέξεως δὲν ἐγράφη ὅλη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραμματικοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὑπὸ δύο· καὶ ὁ δεύτερος συμπληρώνει κάλλιστα τὸν πρῶτον, οὐδεμίαν δὲ διαφορὰ ἢ ἀντίφασιν παρατηρεῖται. Ὁ ραβεννατικὸς κώδιξ περιέχει μόνον τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐρμηνείας. (Βλ. A. Martin, Les scholies du manuscrit d' Aristophane à Ravenne, Par. 1882, σ. 131). Οὐσιωδέστερα δ' ὅμως εἶναι τὰ συμπληρωτικὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης εἰς μεταγενεστέρους κώδικας καὶ παρὰ τῷ Σουίδῃ.

7. Οἷον σκιμαλίζω τῷ ποδί, τῷ γόνατι. (Διογένης Λαέρτιος. Ζ', α', 17).

Ἡ κυρία δὲ σημασία τοῦ σκιμαλίζω κατὰ τὸν Σχολιαστὴν εἶναι «τὸ τὸν μὲν μέσον δάκτυλον εἰς τὸν πρῶτον τοῦ ὀρνέου ἐμβαλεῖν» τοῦτο ἀλλαχοῦ (εἰς Ἄχαρν. 444) λεπτομερέστερον διασαφεῖται: «τὸ τῷ μικρῷ δακτύλῳ τῶν ὀρνίθων ἀποπειρᾶσθαι εἰ φωτοκοῦσιν». Εἶναι δὲ τὸ σκιμαλίζω, αὐτὸ τὸ παρ' ἡμῖν ἐνιαχοῦ λεγόμενον προσφουλῶ ἢ συνηθέστερον περιφραστικῶς «κυττάζω ἂν ἔχη ἢ ὀρνιθα τ' αὐγὸ». Διὰ τὴν ἀτόπως ἐκδηλουμένην εἰς τὰς ὀρνιθας περιέργειαν ταύτην τὸ ἐκ τοῦ προσφουλῶ παράγωγον πρόσφουλας ἐν Πέτρα τῆς Λέσβου σημαίνει τὸν ὠτακουστὴν ἢ τὸν ἀδιάκριτον¹.

Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἐξέτασις οὐδὲν ἐνέχει τὸ αἰσχρὸν, οὐδ' ἐπομένως καὶ ἡ μιμουμένη ταύτην χειρονομία· αὕτη δ' ὅμως συνάπτεται πρὸς τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ σκιμαλίζω, τὴν πράγματι αἰσχροτάτην, ἣν ὁ σχολιαστὴς ἐδήλωσεν ἀπλῶς διὰ τοῦ συνωνύμου: «ἀντὶ τοῦ κατεδακτύλισε»². Ἄλλὰ τοῦ καταδακτυλίζω ἡ σημασία εἶναι γνωστὴ ἄλλοθεν³. Ἐκ ταύτης δ' ἀμέσως προέρχεται ἡ ἄλλη τοῦ σκιμαλίζω σημασία, ἡ τῆς ἐπιδείξεως πρὸς ὕβριν τοῦ μέσου δακτύλου ἐντεταμένου. Ἄλλη δὲ τις διὰ τοῦ μέσου δακτύλου γινόμενη χειρονομία, τὸ σκανθαρίζω ἢ σκινθαρίζω, τὸ τῷ μέσῳ δακτύλῳ τὴν ρῖνα παίζειν⁴, εἶχεν ἴσως μᾶλλον χωριστὴν παιδικὰς, ὅπως καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν συνηθίζεται (μπαοῦτα⁵ ἢ μυτιὰ ἢ σκορδομυτιὰ⁶).

Διατήρησις τοῦ ἀρχαίου ὕβριστικοῦ σχήματος.

Τὸ ὕβριστικὸν σχῆμα τοῦ σκιμαλίσμου διατηρήθη παρ' ἡμῖν, καὶ δὴ πολλῷ ἀχρεióτερον θεωρούμενον τοῦ φασκελέματος. «Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ

1. *Kretschmer*, *Der heutige lesbische Dialekt*, σ. 456.

2. Οὕτω καὶ ὁ Ἡσύχιος «σκιμαλίσαι, καταδακτυλίσαι».

3. *Bekker*, *An. gr.* 48, 23: «καταδακτυλίζω: τὸ ἀσελγῶς τῷ δακτύλῳ τῆς τοῦ πέλας ἔδρας ἄπτεσθαι. Τοῦτο καὶ σκιμαλίζω οἱ Ἀττικοὶ λέγουσιν».

4. *Πολυδ.* Θ' 126. Ἡσύχ., λ. σκινθαρίζω καὶ *B. Schmidt*, αὐτ. *Εὐστάθ.*, εἰς Ἰλ. Α 535, σ. 861, 10. *L. Grasberger*, *Erziehung u. Unterricht im klass. Altertum*, τ. I, σ. 115-6.

5. *Κουκουλέ*, *Οἴνουνητικά*, σ. 263. Ἡ λ. συνήθης καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ, εἶναι πιθανῶς ἡ ἰταλ. *bautta*. Ἐνιαχοῦ δὲ σημαίνει μορφασμὸν τοῦ προσώπου, ὅπερ εἶναι συμφωνότερον πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἰταλικῆς λέξεως.

6. Τὸ σχῆμα τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἄκρου τοῦ ἀντίχειρος μετὰ τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου ἢ τοῦ δείκτου, τὸν μέθ' ὀρμῆς χωρισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν κροῦσιν διὰ τοῦ μέσου ἢ τοῦ δείκτου τῆς ρινὸς ἢ ἄλλου μέρους τοῦ προσώπου. Εἶναι δηλ. παραπλήσιον πρὸς τὰ σχήματα τὰ ὑπὸ τῶν Γάλλων καλούμενα *nasarde* (κροῦσις τῆς ρινὸς διὰ τοῦ μέσου δακτύλου), *croquignole* (κροῦσις οἰουδήποτε μέρους τοῦ προσώπου), *chiquenaude* καὶ *pichenette* (κροῦσις οἰουδήποτε μέλους τοῦ σώματος).—Ἡ μυτιὰ ἢ σκορδομυτιὰ συνίσταται καὶ εἰς τὴν κροῦσιν τῆς ρινὸς ἀπλῶς διὰ τοῦ δείκτου· ὑπάρχει καὶ παιδικὰ διὰ παιγνιοχάρτων (σκορδομύτα), καθ' ἣν ὁ χάνων ὑποβάλλεται εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς σκορδομυτιᾶς.

τὸν μέσον δάκτυλον εἰώθασι δεικνύειν οἱ ἀναγωγότατοι πρὸς ὕβριν», λέγει ὁ Οἰκονόμος¹. Γίνεται δὲ συνήθως παλλομένης τῆς χειρὸς μὲ τεταμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους καὶ ταλαντευόμενον καὶ συγκεκαμμένον τὸν μέσον, καθέτως σχεδὸν πρὸς τὴν παλάμην. Ὀνομα ἴδιον τοῦ σχήματος τούτου δὲν ἤξεύρω. Ἄλλ' ἐν Καρπάθῳ ὁ μέσος δάκτυλος τῆς χειρὸς, ἴσως διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν, ἐπονομάζεται γάαρος, δηλ. γάδαρος, ἀναιδής, ἢ δ' ὀνομασία αὕτη ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν τοῦ ποδός².—Ἄλλο παραπλήσιον σχῆμα χλευασμοῦ παρ' ἡμῖν, ἰδίως τροφῶν πρὸς παιδία, συγκαμπτουσῶν τὸν δείκτην, τῶν ἄλλων δακτύλων συγκεκλεισμένων, καὶ ἐπιφωνουσῶν ψί-ψίτ, εἰς ἐνδειξιν ἀποτυχίας, ἀναφέρει ὁ Οἰκονόμος, παρατηρῶν ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι καὶ παρὰ Ρώσοις σύνηθες, οἵτινες ἐπιφωνοῦσι σ'ίσ', καὶ ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸ αἰσχρὰν σημασίαν³. Τοιοῦτό τι σχῆμα ἐγὼ δὲν εἶδον ἐν Ἑλλάδι· παρετήρησα μόνον ὅτι καταρώμενοι ἐνίοτε ὑψώνουσι συγκεκαμμένον τὸν δείκτην ἢ τὸν μέσον δάκτυλον ἐπιφωνοῦντες: *Νά, ἔτσι νὰ γίνης!* ἦτοι νὰ κυρτωθῇ τὸ σῶμά σου ὡς ὁ δάκτυλος οὗτος.

Λόγος, δι' ὃν τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκλήθη σφάκελος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι σφάκελος ὀνομάσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀγνωστὸν ἀπὸ τίνος χρόνου, ὁ μέσος τῆς χειρὸς δάκτυλος, δι' οὗ γίνεται αἰσχρὰ χειρονομία. Ἄλλὰ τίς ὁ λόγος, δι' ὃν ἔλαβεν ὁ μέσος δάκτυλος τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀφοῦ οὐδὲν κοινὸν φαίνεται ἔχων πρὸς τὸ κύριον σημαίνομενον τοῦ σφακέλου, ἦτοι τὴν φλεγμονὴν ἢ τὴν φθασάν μορίου τοῦ σώματος; Οἱ ἐκδόται τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου προσπαθοῦντες νὰ ἐξεύρωσι συνάφειαν τῶν δύο σημασιῶν προσφεύγουσιν εἰς βεβιασμένας εἰκασίας: «*forsam ita a sphaceli morbi ob putritudinem spurcitia dictus*». Ἄλλ' εὐλόγως ὁ B. Schmidt ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ταύτην προτείνων (σ. 586) ἄλλην, οὐχ ἥττον ἀπίθανον· ὅτι ἐπειδὴ ἡ ρίζα σφακ-κυρίαν σημασίαν ἔχει τὸ δένω, συσφίγγω, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ὄνομα σφάκελος ἐδόθη πρῶτον

1. K. Οἰκονόμ., ἐνθ' ἀν., τ. Γ', σ. 320. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ [Päckler-Muskau], Südöstlicher Bildersaal, τ. III, σ. 132-3, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὁ ὀργιζόμενος ἐκτείνει κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του ἓνα δάκτυλον καί, ὅταν ὀργισθῇ πλεיותרον, δύο καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τῶν δέκα εἶναι ἀνακριβές καὶ προέρχεται ἐκ παρανοήσεως τοῦ σχήματος. (Σφακέλωμα διὰ τῶν δύο δακτύλων, τοῦ δείκτη καὶ τοῦ μέσου, συνηθίζεται ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ μόνον πρὸς παιδιὰν ἢ χαριεντισμόν).—Τὸ ὑβριστικὸν σχῆμα μὲ προτεταμένον τὸν μέσον καὶ συγκεκλεισμένους καὶ συνεσφιγμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους συνηθίζεται καὶ ἐν Μαρόκῳ. (Quadenfeldt, ἐν Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft f. Anthropol. Ethnographie u. Urgeschichte 1899, σ. 331).

2. Ζωγράφ. ἀγών Α' 332. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σ. 186.

3. K. Οἰκονόμ., ἐνθ' ἀν.

εἰς τὸ σχῆμα τῆς συσφίξεως πάντων τῶν δακτύλων πλὴν τοῦ μέσου, ἔπειτα δὲ περιωρίσθη εἰς δῆλωσιν τοῦ μέσου δακτύλου, δηλ. ἀκριβῶς ἐκείνου, ἐφ' οὗ δὲν ἐφηρμόζετο ἡ κυρία σημασία τῆς ρίζης. Ἀλλὰ τοιαύτη, ὡς νομίζομεν, διαφορὰ τῆς σημασίας δὲν ὑπάρχει. Ἡ λ. σφάκελος ἔχει πολλὰς σημασίας: «οὐδὲ γὰρ ὠμολόγηται τῆς σφάκελος φωνῆς τὸ σημαίνόμενον», λέγει ὁ Γαληνός¹. Δὲν ἦτο ἐν χρήσει μόνον ὡς ἰατρικὸς ὄρος, ἀλλὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν σύντονον κίνησιν, τὸν σφαδασμόν, τὸν παλμόν². Ἡ σημασία δ' αὕτη εὐαρμωστεῖ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν σημερινὴν αἰσχροὺν χειρονομίαν, καθ' ἣν ὁ μέσος κινεῖται συντόνως καὶ οἶονεὶ σφαδάζει. Ἀναμφιβόλως δὲ τοιαύτη θὰ ἦτο καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων χειρονομία, δι' ἣν ὁ μέσος δάκτυλος ἔλαβε τὸ ὄνομα σφάκελος. Διότι τὰ νεύματα, ἡ κοινὴ αὕτη πάντων τῶν ἀνθρώπων γλῶσσα, κατὰ τὸν Κοϊντιλιανόν (XI 3, 87), δεικνύουσιν ἕκαστον ὠρισμένην ἐνέργειαν, ἀπομιμούμενα χαρακτηριστικὴν κίνησιν αὐτῆς. Εἶναι δ' ὑβριστικά, ὅταν τοιαύτη ἐνέργεια ἀποτελῇ ὕβριν ἐκείνου, πρὸς ὃν γίνεται, δεικνύοντα ὅτι εἶναι ἄξιος τοιαῦτά τινα νὰ πάθῃ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ χειρονομία ἀντικαθίστη τὴν αἰσχροὺν ὕβριν «καταδακτυλιζῶσαι» τὸ δ' ἕτερον σχῆμα τῆς ἐπιδείξεως τοῦ σφακέλου ὀνομασθέντος μέσου δακτύλου ἐνστακμένου ἢ τῆς δείξεως τοῦ ὑβριζομένου δι' αὐτοῦ, τὴν ὕβριν «πεπονθῶσαι».

Οὐδὲν καινὸν πρὸς τὸ σχῆμα ἔχουσιν αἱ ἀρχαῖαι παραστάσεις χειρῶν με διασταλμένους τοὺς δακτύλους.

Ἡ δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος δῆλωσις καὶ ἄλλου ὑβριστικοῦ σχήματος, διάφορον ἔννοιαν ἔχοντος, ἦτοι τοῦ σημερινῦ σφακέλου, σφακελώματος, εἶναι εὐνόητος. Ἡ ἐπίκλησις σφάκελος, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν μέσον δάκτυλον διὰ τὸ δι' αὐτοῦ γινόμενον αἰσχρὸν σχῆμα, ἐπέξετάθη συνεχδοχικῶς εἰς πάντας τοὺς δακτύλους, διότι καὶ δι' αὐτῶν γίνεται σχῆμα ἐπίσης ὑβριστικόν³.

Ὁ B. Schmidt (σ. 587) θέλων ν' ἀνασκευάσῃ τὴν πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου ἐξενεχθεῖσαν γνώμην μου⁴, ὅτι τὸ σφακέλωμα βραδύτερον εἰσήχθη εἰς τὴν συνήθειαν, παραλαβοῦσαν τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπικλήσεως τοῦ μέσου δακτύλου, παρατηρεῖ ὅτι ἡ γνώμη μου εἶναι καὶ κατὰ

1. Π. τῶν πεπονθῶτων τόπων B, 8, τ. VIII, σ. 92 Kühn.

2. Σχολ. Αἰσχύλ. Προμηθ. 1045: «σφακέλω, σπασμῶ, συντόνω κινήσει». Αὐτ. 878. Γαλην., ἐνθ' ἀν., σ. 93 Kühn. Σουίδ., λ. σφακελισμός. 2. Σχολ. Εὐριπ. Ἴππολ. 1352. Σχολ. Ὀππιαν. Ἀλ. Β' 583. Ἡσύχ. λ. Bekker, Anecd. 433, 21. Κρατίν. ἀπ. ἀδ. 48 (Meineke FCG. II 191). Φερεκράτ., παρ' Ἀθην. Γ' 75β (Meineke II, 287).

3. Ὅτι ἡ ἐπίκλησις τοῦ μέσου ἀπεδόθη ὕστερον εἰς ὅλους τοὺς δακτύλους φαίνεται καὶ ἐκ τῆς συνηθεστάτης φράσεως «Τοῦ ἴδωσε πέντε φάσκελα» = τὸν ἐφασκέλωσε διὰ τῶν πέντε δακτύλων τῆς χειρός.

4. Νεοελλ. ἀνάλ. Α' (1876), σ. 399.

τοῦτο ἀσύστατος, καθ' ὅσον τὸ διὰ τῆς διατάσεως τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς σχῆμα δὲν εἶναι ὑστέρων χρόνων γέννημα, ἀλλὰ μᾶλλον πανάρχαιον. Φέρει δὲ εἰς ἀπόδειξιν ἀρχαῖον μνημεῖον ἐν Ἰτάνῳ τῆς Κρήτης ὑπὸ Ἰταλῶν ἀρχαιολόγων ἀνακαλυφθέν, ἐπιγραφὴν, τοῦ 7' αἰῶνος π.Χ. κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, βουστροφηδὸν γεγραμμένην ἐπὶ βράχου, φέρουσαν εἰς τὸ τέλος, ἦτοι εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἄκρον αὐτῆς, ἐγκεχαραγμένην χεῖρα, διεσταλμένους ἔχουσαν τοὺς δακτύλους. Καὶ ὁ μὲν ἀναδημοσιεύσας καὶ ὀρθότερον ἀναγνώσας τὴν ἐπιγραφὴν Ferdinand Dümmler¹ εἰκασεν ὅτι ἡ χεὶρ ἐδήλου σχῆμα εὐχῆς· ἀλλ' ὁ Schmidt κρίνων ἐσφαλμένην τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀσπάζεται τὴν τοῦ Bienkowski², νομίζοντος ὅτι ἡ παράστασις δὲν παρουσιάζει σχῆμα εὐχῆς, ἀλλ' ἔχει τὴν ἐν μαγγανείαις συνήθη θέσιν τῶν δακτύλων (;), ἥτις ἐνταῦθα κατ' ἀντιτυπίαν χρησιμεύει ὡς ἀποτρόπαιον· ἀσπάζεται δ' ὁ B. Schmidt τὴν γνώμην ταύτην ἀμφισβητῶν τὴν ἐρμηνείαν περὶ δυνάμεως μαγικῆς τῶν διεστηκότων δακτύλων καὶ δεχόμενος ὅτι τὸ σφακλώμα εἶναι ἀπειλὴ πρὸς ἐξόρυξιν τῶν βασκάνων ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τοῦτο χρησιμεύει καὶ ὡς μαγικὸν σύμβολον ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας, συμπραίνει δὲ ὅτι οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς ἐν τῷ παλαιῷ ἐκείνῳ κρητικῷ μνημείῳ ὅτι ἡ χειρονομία τοῦ σφακλώματος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον ἐκφράζει ἐν Ἑλλάδι τὴν ἐννοίαν ταύτην τῆς ἀπειλῆς τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἐκ τῶν μαγγανείων κακῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγλυφος χεὶρ τοῦ βράχου τῆς Ἰτάνου δὲν εἶναι μοναδική, τοῦναντίον δὲ παμπληθεῖς εἶναι αἱ ἀρχαῖαι ἀνάγλυφοι παραστάσεις χειρῶν μὲ διεσταλμένους τοὺς δακτύλους· ἡ συνταύτισις δ' ὅμως αὐτῶν πρὸς τὸ σημερινὸν σχῆμα τοῦ σφακλώματος εἶναι παντελῶς ἀβάσιμος, ἄγει δὲ εἰς ἐσφαλμένα πορίσματα περὶ τῆς προελεύσεως αὐτοῦ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ εἰς παρανόησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων. Διότι εἶχεν ὅπωςδήποτε ροπήν τινα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν μνημείων τούτων ὡς ἀποτροπαίων ἢ τοιαύτη συνταύτισις. Πρῶτος ὁ O. Jahn, ὅστις ἔχει πληρεστάτην καταγραφὴν τῶν μέχρι τῶν ἡμερῶν του δημοσιευθέντων τοιούτων μνημείων³, εἰκασεν ὅτι ἐκ τούτων, ἅτινα ὑποθέτει ὅτι συμβολίζουν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν περὶ φανερώσεως καὶ τιμω-

1. Athen. Mitteilungen, 1891, XVI, σ. 129.

2. Ἐν Eranos Vindobonensis, Wien 1893, σ. 298.

3. Ἐν τῇ ἐν ἀρχῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ του, σ. 53 κέ. Καταγραφὰς τῶν κατὰ πιν εὑρεθέντων πολυπληθῶν ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν μνημείων, μὲ παραστάσεις μιᾶς ἢ δύο χειρῶν διεσταλμένους ἔχουσῶν τοὺς δακτύλους, βλ. ἐν *Sittl*, Die Gebärden d. Griechen u. Römer, σ. 307. *Ad. Wilhelm*, ἐν Jahreshefte d. oesterr. archäol. Institut in Wien, τ. IV, 1901, Beiblatt, σ. 16, σημ. 12. Beiträge zur griech. Inschriftenkunde, 1909, σ. 200-4.320. *Noak*, ἐν Ath. Mitteil., 1894, τ. XIX, σ. 318.

ρίας ἀδίκων πράξεων, δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ ἡ σημερινὴ νεοελληνικὴ συνήθεια τοῦ σφακελώματος. Ὡς ἐπικλήσιν δ' ἐπίσης τῆς θείας βοήθειας ἐξηγοῦσι τὰς ἐπὶ ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν μνημείων παραστάσεις ταύτας οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτῶν πραγματευθέντων¹. Ἄλλαι δὲ ἐλληνικαὶ καὶ ρωμαϊκαὶ πλαστικαὶ παραστάσεις χειρῶν, ἠνωμένους ἢ διεσταλμένους ἔχουσῶν τοὺς δακτύλους, ἢ ὑψωμένους τοὺς τρεῖς δακτύλους καὶ συγκεκαμμένους τὸν παράμεσον καὶ τὸν μικρόν, εἶναι ἀναθήματα εὐχαριστήρια εἴτε ἐπὶ θεραπείᾳ παθούσης χειρὸς, εἴτε ἐπὶ αἰσίῳ τοκετῷ λεγοῦς, ἢ συνδέονται πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου καὶ συμβολίζουν τὴν εὐλογοῦσαν καὶ βοηθὸν χεῖρα τοῦ θεοῦ². Ὅθεν ὁμοιόταται παραστάσεις εἶναι δυνατὸν ἔνεκα ποικίλων αἰτίων παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ νὰ χρησιμεύωσι πρὸς δῆλωσιν διαφόρων ἐννοιῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκωσι σκοποὺς διαφόρους. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συνηθείας, ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν Σαβάζιον τῶν χειρῶν φαίνεται, ὅτι ἔχει Ἰουδαϊκὴν τὴν προέλευσιν, διὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν φρυγικὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου, ἐκείθεν δὲ μεταδοθεῖσα εἰς τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον³ ἀλλ' αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι πάλιν ἐν Ρηνεῖα κατὰ τὸν Β' αἰῶνα π. Χ. ἐχάρασσον κατὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθος ἐν ἑλληνιστῶν γεγραμμέναις ἐπιτυμβίοις ἐπιγραφαῖς τὰς δύο ἀνοικτὰς χεῖρας εἰς δῆλωσιν ὅτι ἐπικαλοῦνται τὴν τιμωρὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ⁴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σήμερον ἐν Μαρρόκω συνηθίζουσι νὰ μεταχειρίζονται παντοσθενή προβατικάνια εἰς τύπον χειρὸς με διεσταλμένους τοὺς δακτύλους⁵ τὴν δὲ συνήθειαν ταύτην παρέλαβον προδήλως παρὰ τῶν Μουσουλμάνων, καὶ οὐδὲν ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου ἢ τὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ ἀναθήματα.

¹Ὅμοιαι παραστάσεις παρ' ἄλλοις λαοῖς.

Αὐτὸ τοῦτο, ἢ διάφορος χρῆσις καὶ ἡ ἑκασταχοῦ παραλλαγή τῆς σημασίας παρατηρεῖται εἰς τὸ σύμβολον τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς παρὰ πολλοῖς λαοῖς, διότι τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι πολλαχοῦ διαδεδομένον καὶ δὴ καὶ εἰς λαοὺς,

1. *Wilhelm*, ἐνθ' ἄν. *A. Deissmann*, ἐν *Philologus* 1902, LXI, σ. 255 καὶ *Wiegand*, ἐν *Ath. Mitteil.* 1908, σ. 154. Βλ. καὶ *Seligmann*, *Der böse Blick*, τ. II, σ. 166.

2. *Sittl*, σ. 325, 7. *Blin'kenberg*, *Archäologische Studien*, Kopenhagen 1904. *O. Weinreich*, *Antike Heilungswunder*, Giessen 1909, σ. 16 καὶ (*Religionsgesch. Vers. u. Vorarbeiten VIII*, 1).

3. *Cumont*, ἐν *Comptes rendus de l'Académie des Inscript. et des belles lettres*, Paris 9 Φεβρ. 1906, σ. 63 καὶ ἐν *Revue de l'histoire des religions* 1906, τ. LIII, σ. 17.

4. *Philologus* 1902, σ. 255.

5. *Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft f. Anthropolog. Ethnol. u. Urgesch.* 1886, σ. 676. Ἐν Ἀλγερίᾳ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεικονίζουσιν, ὡς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀνοικτὴν χεῖρα εἰς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας των. (*Revue des tradit. populaires* 1899, σ. 282).

οΐτινες οὐδεμίαν ποτὲ φαίνεται ὅτι ἔσχον ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους. "Ἦδη τῷ 1855 ἐσημείωνεν ὁ Jahn ὅτι οἱ αὐτόχθονες τῆς Ἀμερικῆς ἀπέδιδον βαθυτάτην ἔννοιαν εἰς αὐτό¹. Μαρτυρίας ἐπίσης τῆς χρήσεως τοῦ συμβόλου παρὰ τοῖς παλαιοῖς Μεξικανοῖς καὶ τοῖς λαοῖς τῆς κεντρικῆς Ἀμερικῆς φέρει ὁ Seligmann (ἐνθ' ἄν. II 165 κέ.), ὅστις ἐπὶ τούτοις ἐπάγεται καὶ ἄλλας τινὰς περὶ παραστάσεων τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς πρὸς τὸν θεατὴν ἐστραμμένης ἐν βαβυλωνίοις κυλίνδροις, ἐν φοινικικαῖς καὶ λυβικαῖς ἐπιτυμβίοις στήλαις, ἐν καρχηδονικαῖς ἀναθηματικαῖς στήλαις, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις κελτικοῖς μνημείοις τῆς Βρεττανίας. Ἀποτυπώματα χειρῶν συνηθίζονται καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἰνδικῇ εἰς τοίχους οἰκιῶν καὶ εἰς ἱεροτελεστίας². Πλείοτερον δ' ὁμως πάντων ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς αἱ ἐκδηλώσεις τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις διὰ τὴν ἐνδεχομένην ροπὴν τουρκικῶν συνηθειῶν εἰς τὰς ἑλληνικάς. Διότι παρὰ πᾶσι τοῖς μουσουλμανικοῖς λαοῖς εἶναι κοινόταται αἱ ἀπεικονίσεις χειρῶν μὲ διεστηκότας τοὺς δακτύλους, εἰς παντοειδεῖς τύπους, θεωρούμεναι ὡς ἀσφαλῆ φυλακτῆρια πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς κακοῦ³. Εἰς δὲ τὰς κυρίως μουσουλμανικὰς χώρας ἡ συνήθεια δὲν περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς μουσουλμάνους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἰουδαίους κατοικοῦντας αὐτῶν⁴. Ἀλλ' ὅτι ἡ μουσουλμανικὴ συνήθεια οὐδεμίαν ἔσχεν ροπὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας εἶναι, νομιζομένη, ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως· ὅπου ἦτο ἑνωστὸς εἰς αὐτοὺς ὁ κατ' ἐσχῆν θρησκευτικὸς χαρακτήρ ταύτης καὶ διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς θρησκείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μιμῶνται πράξεις συμφωνοῦσας πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως, ὅπου δὲ συνέπεσε νὰ παρατηρήσωσι τὴν ὁμοιότητα τῆς συνηθείας ἐκείνης πρὸς τὸ σφακέλωμα τὸ συνεταύτισαν μὲν πρὸς αὐτὴν, ἀλλ' ἀπέδωκαν τὴν ἀτιμωτικὴν ἔννοιαν τούτου εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν Τούρκων πρὸς τὸν ἀριθμὸν πέντε καὶ τὴν νομιζομένην ὑπ' αὐτῶν ἱερότητα τοῦ σχήματος τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς· τοῦτο συνέβη ἐν Κρήτῃ, ὅπου οἱ Ὀθωμανοὶ «ἐμβάπτοντες τὴν χεῖρα εἰς μελάνην σχηματίζουν διὰ τῆς ἐπιθέσεως αὐτῆς σφακελίαν πρὸς ἀποσκοράκισιν τῶν δαιμονίων»⁵. Ἀληθῶς δέ, οἰαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ συμβόλου τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς καὶ εἰς οἴουσδῃ-

1. Jahn, ἐνθ' ἄν., σ. 56. Ἀναφέρεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Stephens, Yucatan, σ. 436 κέ.

2. North Indian Notes and Queries, τ. V, σ. 315 (Folklore, London 1896, τ. VII, σ. 315).

3. Στ. Καραθεοδωρῆ, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ΕΙ, Κ/πολ. 1847, σ. 38.—Δελτίον ἱστορικῆς ἐταιρείας, τ. Β', σ. 124 (παρὰ τοῖς ἐν Κρήτῃ μουσουλμάνοις).—Verhandlungen d. Berliner Ges. f. Anthropol. Ethnol. u. Urgesch. 1886, σ. 676. 1887, σ. 372. Revue trad. popul. 1899, σ. 282. Seligmann, Der böse Blick, Berlin 1910, τ. II, σ. 6. 168 κέ.

4. Seligmann, αὐτ., σ. 168.

5. Δελτ. ἱστ. ἐτ. Β', σ. 125.

ποτε λόγους και ἂν ὀφείλεται ἢ διάδοσις αὐτοῦ παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, οὗτοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι ἱερώτατον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει τὴν δύναμιν τῆς ἀποτροπῆς πάσης δαιμονικῆς ἐπηρείας· πιστεύουσι δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ἐμβαπτίσας τὴν χεῖρα εἰς μελάνην καὶ ἀποτυπώσας τὴν παλάμην ἐπὶ λευκοῦ χάρτου¹, ὑπέδειξε ποῖον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς παραδοθὲν τελειότατον ὄργανον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· διότι ὡς δογματίζουσιν, ἡ χεὶρ ἔχει τριπλῆν μυστικὴν ἔννοιαν, εἰκὼν οὕσα τῆς θείας προνοίας, σύνοψις τοῦ θείου νόμου καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς θρησκείας, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἶναι κραταιότατον ὄπλον ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀριθμὸς πέντε νομίζεται ἱερώτατος² καὶ τὸ ἀποτύπωμα τῆς χειρὸς καλεῖται «χεὶρ τοῦ προφήτου», ἐν Τύνιδι δὲ «χεὶρ τῆς Φατιμᾶς», τῆς θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἐν Περσίᾳ «χεὶρ τοῦ Χουσαίν», τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ³.

Τὸ σφακέλωμα οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὰς παραστάσεις ταύτας.

Ὅθεν τὸ νεοελληνικὸν σφακέλωμα οὐτε πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν χεῖρα τοῦ Μωάμεθ, οὐτε πρὸς τὰ παρόμοια σχήματα ἄλλων λαῶν ἔχει τι κοινόν, ἀλλ' οὐτε καὶ πρὸς τὸ ἑλληνορρομαϊκὸν σκιμαλισμὸν τῶν ἀνοικτῶν χειρῶν. Ἰδίαν δ' ὄλκωσ ἔχει τὴν προέλευσιν καὶ ἰδίαν πηρυσίαν ὑβριστικὴν, ἣς εἴδικα προσέλαβε καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐδόλου ἄλλο σχῆμα ὑβριστικόν.

Προέλευσις καὶ ἔννοια τοῦ σφακελώματος.

Περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ πολλὰ ἐξηνέχθησαν ἀβάσιμοι γινῶμαι. Ὁ Κοραῆς⁴ ἐνόμιζεν ὅτι δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν σκιμαλισμὸν, πλὴν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δακτύλων μόνον, ἐν ἄλλοις λόγοις ἐθεώρει αὐτὸ ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας συνηθείας. Ὁ Stephani⁵ ἰσχυρίζετο ὅτι ὑπονοεῖ τὰς πέντε πληγὰς τοῦ Φαραῶ ἢ τὰς πέντε καρφία, δι' ὧν προσηλώθη ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ὅτι ὁ σφακελώνων καταρᾶται τρόπον τινὰ τοιαῦτα νὰ πάθῃ ὁ σφακελωνόμενος. Ὁ Hahn⁶ εἵκαζεν ὅτι ἡ παλάμη μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους συμβολίζει τὸν ἥλιον μὲ τὰς ἀκτῖνάς του, καὶ

1. Τὸ βεράτιον δι' οὗ λέγεται ὅτι ὁ προφήτης Μωάμεθ ἐχορήγησεν ἀτελείας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῆς φέρει τοιοῦτο ἀποτύπωμα, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἀποτύπωμα τῆς χειρὸς τοῦ προφήτου, ἐπέχον τὸν τόπον ὑπογραφῆς (αὐτ.).

2. Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthropol. 1886, σ. 676.

3. Seligmann, σ. 170.

4. Ἄτακτα Δ', σ. 582.

5. Stephani, Reise durch nördl. Griechenl., 1843, σ. 38. 69.

6. Παρὰ Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, 1864, σ. 61.

ἐκ τούτου, ἐπειδὴ ὁ προσβλέπων τὸν ἥλιον τυφλώνεται, προῆλθεν ἡ σημασία τῆς χειρονομίας («νά τυφλωθῆς») ! Ὁ Στ. Καραθεοδωρῆς¹ ὅτι «ἡ μούτζα καὶ τὸ λεγόμενον τὰ πέντε αὐτὸ τοῦτο τὸ πεντάγραμμον σημαίνουσιν, ἐκλαμβανόμενον ἐπὶ κατάρα», εἰς τὸ πεντάγραμμον δέ, ἄλλως πεντάλφα καλούμενον, προσεπάθει ν' ἀνεύρη βαθείας μυστικὰς ἐννοίας!

Μεΐζονος δ' ὅμως προσοχῆς ἀξία, ἀντὶ τῶν εἰκασιῶν τούτων, εἶναι ἡ γνώμη αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σφακελώματος. Ὁ λαὸς δὲν πιστεύει ὅτι τὸ σφακέλωμα εἶναι μαγικὴ πρᾶξις, σκοποῦσα νὰ βλάψῃ τὸν καθ' οὗ γίνεται, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Rouqueville, παρεξηγήσας τυχαίαν τινὰ φράσιν, τῆς ὁποίας ἄλλο ἦτο τὸ νόημα². Ὁρθῶς δὲ ὁ B. Schmidt (σ. 588) ἠμφισβήτησε τὴν ἀκρίβειαν τῆς μεταφράσεως ταύτης τοῦ σφακελώνω διὰ τοῦ μαγεύω. Ἀλλὰ νομίζει ὁ λαὸς ὅτι τὸ σφακέλωμα ἀντικαθιστᾷ κατάραν περὶ ἐξορύξεως τῶν ὀφθαλμῶν, παραστατικώτερον ἐκφραζομένην διὰ τῆς χειρονομίας, ὡς νὰ ἦσαν δηλ. οἱ ἐντεταμένοι δάκτυλοι τὰ ὄργανα τῆς τυφλώσεως. Ἡ συνήθης διὰ λόγου κατάρα εἶναι («νά τυφλωθῆς»), («νά στραβωθῆς»), («νά χυθοῦν τὰ μάτια σου»), («νά πέσουν τὰ μάτια σου»), («νά βγοῦν τὰ μάτια σου») κλπ., ἡ δὲ διὰ τοῦ σχήματος ἐκφορὰ αὐτῆς ὑπενέγραψε τὴν ἐπιθυμίαν ταχείας ἐκπληρώσεως καὶ δὴ δι' αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ καταρωμένου. Καὶ ἐνισχύουν τὴν χειρονομίαν διὰ τῆς ἐπιφωνήσεως Νά! τὴ "Θάσε = (ὄρισε λαβε) ἤ καὶ "Θάσε πέντε! ἄλλ' ὁ ὑβριστὸς σπεύδει ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ μάτια σου! ἢ ἂν ὁ σφακελώνων προλαμβάνων εἶπῃ αὐτὸς Νά! εἰς τὰ μάτια σου! ἀπαντᾷ εἰς τὰ δικά σου! Ἀπαγγέλλοντες δὲ τὸν ἀριθμὸν πέντε, τὴν ὑπενθυμίζοντα τὰ σφάκελα, πολλάκις κρίνουσιν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς εὐπρεπειᾶς νὰ προσθέσωσι: εἰς τῶν ὀχτρῶν μας τὰ μάτια!³ Οὕτω τὸ τυφλώνω κατέστη συνώνυμον τοῦ σφακελώνω καὶ τὸ τύφλα τοῦ σφάκελα⁴ ταῦτα εὐρίσκομεν ἤδη συνεκφερόμενα εἰς στιχοῦργημα τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος: («καὶ δίδω του χαιρετισμὸν τύφλαις καὶ σφακιολά σου»⁵).

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σφακελώματος εἶναι βεβαίως εὐλογοφανής, ἀλλὰ πρέπει πάντως νὰ καταλεχθῇ εἰς τὰς ἀστη-

1. Ἐνθ' ἀν., σ. 37. 42.

2. Rouqueville, Voyage de la Grèce, 2ας ἐκδ. τ. VI, σ. 149 (τῆς α' ἐκδ. τ. IV, σ. 409). Ἐκ τούτου: Tagebuch einer Reise durch Griechenland und Albanien, Berlin 1826, σ. 282 (παρὰ Sittl, Gebärden, σ. 123, 7).

3. Δελτ. ἰστ. ἑταιρ. Β', σ. 125 (Κρήτης). Καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Κωνσταντίνης κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ἀριθμοῦ πέντε ἐπιλέγουσι: φιτ ἀίν βλις = εἰς τὰ μάτια τοῦ διαβόλου (Revue des tradit. populaires, σ. 282). Ὁ Seligmann (II 178) ἀναφέρει ἀραβικὴν παροιμίαν: Chamse fi wudsch el-a'dā = πέντε εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰ πρόσωπα, καὶ κατάραν: Chamsa fi aīnek = πέντε εἰς τὰ μάτια σου.

4. Κοραῖ, Ἄτακτα Δ' 582. Schmidt, σ. 583. Ἡ ποιότης χρῆσις εἶναι πάγκοινος.

5. Νεοφύτου, Τὸ ἀχοῦρι, στ. 136.

ρίκτους εικασίας, τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως πρὸς ἐξήγησιν καὶ δικαιολογίαν ἐθίμων καὶ δοξασιῶν, ὧν ἐλησημονήθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀληθὴς ἔννοια¹. Τὸ σφακέλωμα εἶναι ὑβριστικόν, ὡς ἀπομίμησις χαρακτηριστικῶν κινήσεων ὑβριστικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' οὔτε ἡ τύφλωσις ἀνθρώπου εἶναι ὑβριστικὴ ἐνέργεια, οὔσα μᾶλλον τραγικωτάτη ἐγκληματικὴ πράξις, οὔτε ἡ ἐξόρυξις τῶν ὀφθαλμῶν διὰ τῶν δακτύλων εἶναι ὁ συνήθης τρόπος τῆς τυφλώσεως. Ἐπίσης δὲν φαίνονται εἰς ἡμᾶς εὐστοχοὶ καὶ αἱ παραπλήσιοι ἐξηγήσεις τῆς χειρονομίας ὑπὸ λογίων, οἷτινες παραπλανηθέντες ἐκ τῶν συνοδευουσῶν αὐτὴν ἐπιφωνήσεων («νὰ ἔς τὰ μάτια σου») κτ. ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἶναι ἡ ἀπειλὴ πρὸς ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν² ἢ ὕβρις τινὸς ὡς τυφλώττοντος³. Ἄλλ' αἱ εἰς τὴν τύφλωσιν ἀναφερόμεναι ἐπιφωνήσεις, αἱ συνοδεύουσαι συνήθως τὸ σφακέλωμα, προῆλθον ἀπλῶς ἐκ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδει εἰς τὸ σχῆμα τοῦ σφακέλωματος ὁ λαὸς, ἀφότου ἐλησημόνησε πλέον τὴν ἀληθῆ ἀρχὴν αὐτοῦ.

Ἡ λέξις *μουζα* καὶ τὰ παράγωγα αὐτῆς.

Εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ὑβριστικῆς ἐνεργείας ἣν ἀπομιμεῖται τὸ σφακέλωμα, μᾶς ὀδηγεῖ ἀσφαλῶς ἡ ταυτόσημος πρὸς τὴν λ. σφάκελο λέξις *μουζα*. Ἀμφότεραι αἱ λέξεις αὗται εἶναι ἐπίσης κίονα ἀδιάφορος δὲ γίνεσθαι χρῆσις καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τύπῳ ὡς ἐν τῇ αὐτῇ, ὅτε δὲ τῆς ἐτέρας πρὸς ὀφθαλμοὺς τῆς χειρονομίας. Ἡ λέξις *μουζα* κυρίως σημαίνει ἀσβόλην, ἐν τῆς σημασίας δὲ ταύτης παρήχθησαν καὶ αἱ λοιπαί, ἐν αἷς καὶ ἡ αὐτῆ ὑβριστικοῦ σχήματος τῆς χειρός.

Φέρεται δ' ἡ λέξις αὕτη εἰς πολλοὺς τύπους. Ὁ παλαιότερος εἶναι *μουζα*⁴. ἄλλοι τύποι: *μούζη*⁵, *μούτσα*⁶, *μουτζα*⁷, *μοντζά*⁸, *μουντζα* (*μουδζα*),

1. Πρὸς. Λαογρ. Α', σ. 9.

2. *Wachsmuth*, ἐνθ' ἄν. *Sittl*, *Die Gebärden*, σ. 45. *B. Schmidt*, σ. 588. Ὁ *Guys* (*Voyage littéraire de la Grèce*, 3e éd., 1783, τ. I, σ. 371) παραδόξως συγγέων τὰ πράγματα λέγει ὅτι τὸ σφακέλωμα καὶ ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ φράσις *νὰ ἔς τὰ μάτια σου!* ἐξέφραζε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐπιθυμίαν ἐξορύξεως τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν.

3. *Κ. Οἰκονόμου*, *Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστέρας συγγενείας τῆς σλαβονορωσ. πρὸς τὴν ἐλληνικὴν*, τ. Γ', σ. 321.

4. Παρὰ *Σαχλίχη*, *Γραφαί*, στ. 47 *Wagner. Legrand*, ἐν *Annuaire de l'Associat.*, σ. 216, στ. 178 W., σ. 226 L., στ. 359 W., σ. 237 L.—*Ducange*, λ. σ. 959. *Κοραῖ*, Ἰσοκράτ. Β', σ. 299. Ἄτακτα Β', σ. 253. Σάμου (*Σταματιάδ.*, *Σαμιακά*, Ε' 785). *Καλύμνου* (Α.Α.). *Καρπάθου* (Α.Α.). *Κύπρου* (*Σακελλαρίου*, *Κυπριακά* Β' 667. Α.Α.). *Σηλυβρίας* (Α.Α.). *Λιβισίου Λυκίας* (*Μουσαίου*, *Βατταρισμοί*, σ. 87).

5. *Καρπάθου* (Α.Α.). *Κύπρου* (*Σακελλαρ.* Β', σ. 667. Α.Α.).

6. Ἄμισοῦ (Α.Α.).

7. *Συναξάριον γυναικῶν*, στ. 848 *Krumbacher*. *Μαδύτου* (Α.Α.).

8. *Σύμης* (ΚΠ. *Σύλλογος* Η', σ. 474. Α.Α.).

ὁ κοινότατος τύπος¹, ὃν παρέλαβε καὶ ἡ μακεδονοβλαχικὴ² καὶ ἡ ἀλβανικὴ³. μουντζα⁴ (;)⁴, μουντσα⁵, μουντθα⁶. Παράγωγα : ἡ ἐνέργεια μουντζιά⁷, μουτζιά⁸, μουζουβέ⁹. Τὸ ρῆμα μουζώνω¹⁰, μουζζώνω¹¹, μουζώνω¹², μουζώνου¹³, μουνζώνω¹⁴, μουτζώνω¹⁵, μουντζώνω¹⁶, μουντσώνω¹⁷, μουντζούνου¹⁸. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας: μούντζωμα (κοινότατον), μούζωμαν¹⁹, μούντσωμαν²⁰, μουτζωμός²¹. Μετὰ παραγωγικῶν καταλήξεων: μουντζάλα (μουτζάλα)²², μουντζαλιὰ (μουτζαλιὰ)²³, μουζαλιὰ²⁴, μουζουλιά, μουζουλάδα²⁵. Τὸ ρ.

1. Τὸ πρῶτον ἐν χειρογρ. τοῦ *Νικήτα Χωνιάτου*, σ. 253, 273 Bonn: «τὴν μούντζην». Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ (*Legrand*, *Bibl. gr. vulg.* II 43). *Κοραῖ*, Ἔτακτα Β' 253. Σκ. *Βυζαντίου*, Λεξικὸν καθ' ἡμᾶς ἐλλ. λ. *Πολίτου*, Παροιμ. Γ' 400. 409. Πελοποννήσου, Στερεῖς καὶ ἀλλαχοῦ. Σουλᾶτων Καππαδοκίας (*Φαρασοπούλου*, Τὰ Σούλατα, σ. 121). Λάστας (Α.Α.). Τήνου (Α.Α.). Γκιουμουλτζίνα (παρὰ Στ. Κυριακίδου).

2. Múndzā, πληθ.- dzī. (*Νικολαΐδου*, Ἑτυμολογ. λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς, ἐν λ.).

3. Mundze θηλ. (*G. Meyer*, *Etymolog. Wörterbuch der albanes. Sprache*, σ. 289). muntse (*Hahn*, *Alban. Stud.* III 78). μουντσα (*Χριστοφορίδου*, Λεξ. τῆς ἀλβανικῆς, σ. 252).

4. Ducange.

5. Πόντου (Α.Α.).

6. Καλύμνου (Α.Α.).

7. Μιζούτου (Α.Α.).

8. Σύρου (Α.Α.).

9. Κρήτης (*Φιλίστωρ Δ'*, σ. 520).

10. *Κοραῖ*, Ἔτ. Β', σ. 254. Κρήτης (*Φιλίστωρ Δ'*, σ. 520)· μετοχὴ μουζωμένος (*Δελτ. ἱστ. ἐτ. Β'*, σ. 125).

11. Ἐλυμπος Χίου (*Pernot*, *Études de linguistique*, I 430).

12. Κύπρου (*Σακελλάρ. Β'*, σ. 667. Α.Α.)· μετ. μουζωμένος (Κύπρου, *Σακελλ.*) ἢ μουζουμένος (Καρπάθου, *Ζωγρ. ἀγ. Α'* 369).

13. Λιβισίου (*Μουσαῖος* 87).

14. Καρπάθου (Α.Α.).

15. Τὸ πρῶτον ἐν Συντίπχ, σ. 146 Boiss. αμουτζωθῆναι. *Βλάχου*, Θησ. τετράγλωσσος. Τήνου (Α.Α.). Σύμης (μουτζωμένος: ΚΠ Σύλλογος Η' 474).

16. Κοινότατον, πολλαχοῦ. *Somavera*. *Σκαρλ. Βυζάντιος*. Λάστα (Α.Α.)· μετ. μουντζωμένος, Ἡλείου (Α.Α.).

17. Πόντου (Α.Α.).

18. Ἰσκιωνικῆς (*Οἰκονόμου*, *Γραμματ.*, σ. 82).

19. Κύπρου (*Σακελλάρ. Β'*, σ. 667).

20. Πόντου (Α.Α.).

21. Σύμης (ΚΠ. Σύλλογος Η', σ. 474).

22. Ἀθῆναι, Πελοπόννησος καὶ ἀλλαχοῦ.—Περὶ τῆς καταλήξεως -άλα βλ. *Χατζιδάου*, MNE. Β', σ. 250.

23. Κοινόν.—μουντζαλιὰ (*Κοραῖ*, Ἔτ. Β', σ. 253).

24. *Girolamo Germano*, *Grammaire publ. par Pernot*, σ. 137.—μουζαλιὰ *Κοραῖ*, Ἰσοκράτ. Β' 395. Ἔτ. Β' 253. *Οἰκονόμου*, Δοκ. Β' 238.

25. *Somavera*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

μουτζαλώνω (μουτζαλώνω)¹, ἐκ τούτου μουτζάλωμα. Μετὰ τῆς καταλήξεως -οῦρα: μουτζοῦρα², μουτζοῦρα (πληθ. μουτζουράες)³, μουτσοουριά, μουτσοουράδα⁴. Τὸ ρ. μουτζουρώνω (μουτζουρώνω)⁵, μουζουρώνω⁶, μουτζουρίζου⁷, ὅθεν τὸ μουτζούρωμα (ἢ μουτζούρωμα). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ τὸ θρακικὸν μούτζουλο, τό⁸, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἠπειρωτικὸν μουρτζουλώνω⁹, ὅχι δ' ὅμως καὶ τὸ ἠπειρωτικὸν μουτζοῦρι, ὅπερ εἶναι ἰταλικὴ λέξις ἐκ παρετυμολογίας προσαρμοσθεῖσα πρὸς τὴν μουτζοῦραν¹⁰, ὡς οὐδὲ τὸ ἐπίσης ἰταλικὴν ἔχον τὴν προέλευσιν μούτσοουρο.—Σύνθετα: ἀμούντσωτος¹¹ καὶ τὰ τῆς μέσης ἑλληνικῆς μουτζοκουρεμένος, μουτζοπαντρεμένη, περὶ ὧν κατωτέρω.—Κύρια ὀνόματα Μουντζούρης¹², Μουντζουρίδης (πελοποννησιακὴ οἰκογένεια), ἴσως καὶ τὸ βυζαντινὸν Μουζάλων, (νεοελλ. οἰκογενειακὸν ὄνομα Μουζάλας).

Πρώτη καὶ κυρία σημασία τῆς λέξεως μουντζα (μουζα κλπ.) εἶναι, ὡς εἵπομεν, ἡ τῆς ἀσβόλης¹³. Σημασιολογικαὶ μεταβολαί: 2. Ρύπος, μελανία¹⁴. 3. Κη-

1. Κοινόν.—μουζαλώνω (καταμουζαλώνω) (Λορέντζ. Γραμματ. Β' 299. "Ατ. Β', σ. 254). Οἰκονόμ., ἐνθ' ἄν.

2. Κοινόν. Περὶ τῆς καταλήξεως -οῦρα βλ. τὸ ἄνωγ. Neogr. Studien, III 77. Κατ' ἄλλοι, Μεσαιων. καὶ νέα ἑλλ. Β', σ. 306. Γλωσσολογ. μελέτ., σ. 224.

3. Πυργί Χίου (H. Pernot, Études de linguistique, I, σ. 430).

4. *Somavera*.

5. Κοινότατον.

6. Κύπρου (Σακελλάρ. Β', σ. 667)—μουζουρώνω (Μουσαιόν, Βατταρισμοὶ 87).

7. Τσακωνικόν, καὶ ρηματικὸν μουτζουριστέ, -ά, -ε (Οἰκονόμου, Γραμματικὴ τῆς τσακωνικῆς, σ. 82).

8. Εἰς τὰ χωρία τῆς Κεσσάνης (ΚΠ. σύλλογος Η', σ. 352) μούτζουλο λέγουσιν τὸ μικρὸν παιδίον καὶ τὸ εὐτελὲς πρᾶγμα.

9. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 48. μουτσοουλώνω (αὐτ., σ. 3)· σημαίνει βάφω μὲ μελάνην, ἢ λερόνω, μαυρίζω· φρ. «ἀκόμα δὲ τὸ μουρτζουλόωσα» ἐνν. τὸ πρόσωπον, εἶμαι ἀσπίλος. Πιθανῶς προήλθεν ἐκ συμφυρμού τοῦ μουρτζος (μαῦρος) καὶ τοῦ μουτζαλώνω.

10. Μουντζοῦρι ἐν Ἠπειρῷ μέτρον σιτηρῶν ('Αραβαντιν., Γλωσσάρ., σ. 63) ἐκ τοῦ ἰταλ. misura. Μουζοῦρι ἐν Κρήτῃ (Jeannarakí, Ἔσματα κρητικά, σ. 349) καὶ ἐν Καρπάθῳ (Ζωγράφ. ἀγ., Α' 333).

11. Πόντου. «ἀμούντσωτος, -ον=ἀκηλίδωτος· ἰδίως ἐπὶ χάρτου· μὴ ἀπεσβεσμένος, ἐπὶ γεγραμμένων» ('Αρχεῖα νέας ἑλλ. Β' γ', σ. 69).

12. Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς κωμῆδος τοῦ Μολιέρου *La jalousie du Barbouillé* ἐπιγράφεται: «Ἡ ζηλοτυπία τοῦ Μουντζούρη». Δημῶδεις τινὲς παροιμαί ἀναφέρονται εἰς τὸν Μουντζούρη. ('Εν τῷ ἀνεκδότῳ τμήματι τῆς συλλογῆς μου, ἐν λ. Μουντζούρης 1-5).

13. Ὁ εἰς κοινωτέραν γλῶσσαν κώδιξ τοῦ Χωνιάτου ἀποδίδει τὸ ἀσβόλη τῶν ἄλλων κωδίκων διὰ τοῦ μουντζα ἢ μούντζη.—αἰθάλη, fuligo (*Ducange*). Μουζα ἢ μουτζοῦρα τοῦ φούρνου καὶ τοῦ μαγειρείου, ἢ καπνιά τῶν καπνοδόχων κλπ. (Κύπρος). "Ανθραξ, καπνιά τοῦ φούρνου, τοῦ τηγανιοῦ (Σύμη). Ἄσβόλη (Μάδυτος).

14. Σαχλίκης (Κρήτη). Πόντος. Κάρπαθος.—Μελανία, μαυράδα (Κάλυμνος). Πᾶσα μελανὴ ἀκαθαρσία (Κύπρος).

λις μελανίζουσα¹. 4. Κηλὶς τοῦ σώματος, δερματικὴ νόσος (λειχήν)². 5. 'Ομίχλη³. 6. 'Επίχρισις τοῦ προσώπου καὶ γυμνῶν μερῶν τοῦ σώματος δι' ἀσβόλης πρὸς ὕβριν⁴. 7. 'Η διάταξις τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς πρὸς τὴν ἐνέργειαν ταύτην, σφάκελον⁵. 8. 'Ατιμία, ὄνειδος, περιφρόνησις⁶. 9. 'Αράχνη⁷.

'Η δὲ μουντζάλα ἢ μουντζαλιὰ σημαίνει τὴν κηλῖδα μελάνης, καὶ ἡ μουντζουρα ρύπον μελανίζοντα, μεταφορικῶς δὲ τὰς ὡς κηλῖδας μελάνης φαινομένας διαγραφὰς γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χάρτου ἢ κακογραφημένα ἔγγραφα ἢ σχέδια· ἔπειτα δὲ καὶ τὰς ἠθικὰς κηλῖδας ἢ τὰς κατασχύνην φερούσας πράξεις⁸. Τῶν δὲ ρημάτων τὸ μὲν μουντζαλώνω σημαίνει κηλιδῶ, ρυπαίνω εἰς κυρίαν καὶ μεταφορικὴν ἔννοιαν, τὸ δὲ μουντζουρώνω: 1. 'Ασβολῶ, μελανίζω⁹. 2. Ρυπαίνω. 3. 'Ατάκτως καὶ ἀπροσέκτως γράφω (φρ. μουντζουρώνω χαρτιά, καταγίνομαι εἰς ἄσκοπον γραφικὴν ἐργασίαν). 4. Προσάπτω εἰς τινα ἠθικὴν κηλῖδα, στιγματίζω¹⁰· καὶ τὸ μουντζώνω: 1. Μαυρίζω με ἀσβόλην¹¹. 2. Ρυπαίνω, κηλιδῶ¹². 3. Διαγράφω γεγραμμένα, ρυπαίνω οὕτω τὸν χάρτην¹³. 4. Χρίω με ἀσβόλην τὸν καταδεδειγμένον νὰ πομπευθῇ¹⁴. 5. Σφακελώνω¹⁵. 6. Στιγματίζω¹⁶. 7. Περιφρονῶ¹⁷. 'Η παθ. μετοχὴ μουντζωμένος, -η,

1. Τήνος, Σύμη, Κάλυμνος, Κύπρος, Πόντος.

2. Κύπρος—Πόντος ('Αμισσι).

3. Μουτθα, ομίχλη, καταχρῖσ' (μουτθαλιὰς βραδειάζει' πομουτθώνω = συνοφρυῶμαι (Κάλυμνος).

4. Σαχλίης (Κρήτη). Κοραῖ, 'Ατάκται II, σ. 253. Κύπρος.

5. Κοινοτάτον. Σκαρλ. Βυζάντιος. Λάστα. Σῦρος. Κάρπαθος. Λιβίσιον. Μάδυτος. Γκιουμουλτζίνα. 'Η σημασία τῆς λέξεως εἰς τὴν μακεδονοβλαχικὴν καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν.

6. Συναξάρ. γυναικ., στ. 848 Krumbacher (ὦ! ἡ μουντζα καὶ ἀστοχία τους!). Πολίτου, Παροιμ. Γ' 400, 24. 403, 36. 409, 57. Τήνος. Σάμος.

7. Σύλατα Καππαδοκίας. 'Ισως διὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἰστών τῆς ἀράχνης ὡς ρύπου, ἢ διὰ τὴν παρομοίωσιν τῶν 8 ποδῶν τῆς οἰκιακῆς ἀράχνης πρὸς τοὺς δισστηκότας δακτύλους τῶν χειρῶν εἰς τὸ σφακέλωμα.

8. Εἰς τὴν ἀλβανικὴν *muntsura* ἢ *muntsure* σημαίνει μουντζουραν καὶ μέγα δυστύχημα, συμφορὰν. (Χριστοφορίδου, Λεξικ. τῆς ἀλβαν., σ. 257. *G. Meyer, Etymolog. Wörterb. d. albanes. Spr.*, σ. 290).

9. Σκ. Βυζαντίου, Λεξικόν. Κύπρος. Λιβίσιον.

10. Κοινοτάτη σημασία.—Κύπρος.

11. Κρήτη. Κύπρος.

12. Βλάχου, Θησαυρός. Τήνος.

13. Πόντος· φρ. ἐμούντσωσεν τὰ γράμματα τοῦ χάρτι.

14. Σημασία τῆς μέσης ἑλληνικῆς: Συντίπας. Πτωχολέων Α', στ. 96 L. ἀκαὶ μουντζώνει κ' ἐξορίζειν.

15. 'Η κοινοτάτη σήμερον σημασία.—*Somavera*, Σκ. Βυζάντιος. Λάστα Γορτυνίας. Τσακωνικὴ. Τήνος. Λιβίσιον.

16. Κύπρος.

17. Κοινοτάτη σημασία. Πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας ἐκ τῶν ταύτοσήμων *μουντζα* καὶ *σφάκελο* σχηματίζεται σύνθετον ρ. *μουντζοσφακελώνω*.

-ο, σημαίνει: 1. Τὸν ὕβρισθέντα διὰ σφακελώματος. 2. Τὸν κατησχυμένον, ἐντροπιασμένον. 3. Τὸν ἄθλιον καὶ ταλαίπωρον¹. 4. Τὸν πονηρὸν καὶ διεστραμμένον². 5. Τὸν ἄτιμον³. Τὸ δὲ μούντζωμα σημαίνει κυρίως τὴν ἀσβόλωσιν, τὸ μαύρισμα διὰ μέλανος χρώματος⁴, ὅπως καὶ τὸ μουντζούρωμα, ἀλλ' ἢ κοινοτάτη σημασία τῆς λέξεως ταύτης εἶναι ἢ τοῦ σφακελώματος, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε προσλαμβάνει ἢ λ. μουντζούρωμα.

Ἡ ἐτυμολογία τῆς λ. μουζα εἶναι δυσδιάγνωστος. Ὁ Κοραῆς (εἰς Ἴσοκράτ., τ. Β', σ. 299) εἶκασεν, ὅτι παράγεται ἢ ἐκ τοῦ ἰταλ. muso (πρόσωπον) ἢ ἐξ ὑποτιθεμένου θηλυκοῦ μύση τοῦ μῦσος=μιάσμα. Ἐκ τούτου καὶ τοῦ ρ. ἀλίνω (ἀλείφω), ρ. *μουσαλίνω, μουσαλώνω. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν εἰκασίαν ταύτην, διότι δὲν τὴν ἐπανελάβεν εἰς τὰ Ἄτακτα. Ὁ δὲ Κ. Οἰκονόμος⁵ παρῆγε τὸ μούντζα, μουντζώνω ἐκ τοῦ μούτζουνο (γρ. μούτσουνο), ἰταλ. muzzo (γρ. muso), μύζω. Τὸ δὲ μουτζαλώνω, μουζαλία ἐθεώρει συγγενῆ πρὸς τὰ ρωσικὰ μούσ' θολωτικός, μούσλιω=σιαλίζω, σιάλω μολύνω⁶. Ὁ G. Meyer (ἐνθ' ἄν.) ἐθεώρει τὴν λ. ξένην, πιθανῶς ἐκ τοῦ ἰταλ. moccio, βενετ. mozzo (μύζα, βλέφα). Ὁ δὲ Κ. Sittl (Die Gebärden, σ. 102, 6) ἀνενδοιάστως ἀποφαίνεται ὅτι ἡ μούντζα ἀνήκει εἰς τὸ λατινικὸν στέλεχος mut-διὰ τῶν Ἀλβανῶν μεταδοθῆναι εἰς τὰς Ἑλληνας, καίτοι κατά-δηλον εἶναι, ἐπεὶ δὲ μόνηρος εἶναι ἡ λέξις ἐν τῇ ἀλβανικῇ καὶ μίαν ἢ σημασίαν αὐτῆς, ὅτι ἐκ τῆς ἐλληνικῆς παρελήφθη εἰς ταύτην μόνον τὴν σημασίαν. Τέλος ὁ Bern. Schmidt (σ. 586) εὐστοχῶν θεωρῶν τὴν γνώμην τοῦ Σίττλ, ἀπορρίπτων δὲ πάσας τὰς λοιπὰς ἐτυμολογίας, εὐρίσκει πιθανωτάτην τὴν συνάφειαν τῆς μούντζας πρὸς τὸ λατινικὸν mutunium ἢ muttonium, λέξεις τὰς ὁποίας παλαιὸς τις γλωσσογράφος ἐξηγεῖ «πέος, προβασκάνιον». Εἶναι φανερὰ ἢ ἐπήρεια, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸς σχηματισμὸν τῆς γνώμης ταύτης ἢ πεποίθησις ὅτι ἡ μούντζα εἶναι χειρονομία αἰσχρά, ἢ αὐτὴ καὶ ὁ ἀρχαῖος σφάκελος, σκοποῦσα τὴν ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας· πεποιθήσις παντελῶς ἀστήρικτος, ὡς δεικνύουσι πλὴν ἄλλων αἱ ἀναγραφεῖσαι ἀνωτέρω σημασίαι τῆς λέξεως.

Τὸ σφάκελον καὶ ἡ μουζα δὲν ὑπονοοῦσιν αἰσχρὰν πρᾶξιν, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκπομπέσεως.

Οὔτε ἡ λέξις μούντζα οὔτε τὰ παράγωγα αὐτῆς εἶχόν ποτε τὴν σημασίαν τοῦ προβασκανίου ἢ τοῦ φαλλοῦ ἢ ἄλλην τινὰ παραπλησίαν. Καίτοι

1. Σύμη. Κάρπαθος (μέρες μουζουμένες, ἐν κατάρῃ).
2. Ἡπειρος. Ἐν Κρήτῃ μουζωμένος ὁ διάβολος.
3. Κύπρος.
4. Κύπρος. Πόντος.
5. Δοκίμ. Γ', σ. 321.
6. Αὐτ. Β', σ. 328.

δ' ἀντὶ ταύτης ἀδιαφόρως γίνεται χρῆσις καὶ τῆς ἀρχαίας λέξεως σφάκελος, ἀλλ' ὅμως δὲν σημαίνει τὸ ἀρχαῖον αἰσχροὺν σχῆμα, οὐδ' ὑπονοεῖ καὶ αἰσχροὺν πράξιν. Οὐδὲν ἤττον εἶναι σχῆμα ὑβριστικόν, καὶ ὡς τοιοῦτο ἀναγκαίως ὑποδηλώνει ἐνέργειαν ἀποτελοῦσαν δεινὴν ὑβριν ἐκείνου, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται. Ὅπως δὲ κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ σχήματος καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὴ κίνησις ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς παλάμης μὲ διεσταλμένους τοὺς δακτύλους ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑβριζομένου.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ παρασκευὴ πρὸς πόμπευσίν τινας, ὡς ἐγένετο ἡ πόμπευσις παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὡς ἐξηκολούθει μέχρι πρὸ ὀλίγου νὰ γίνεται ἐνιαχοῦ. Ὁ εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ταύτην ποινὴν καταδικασθεὶς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐχρίετο μὲ ἀσβόλην τὸ πρόσωπον καὶ τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος. Εὐρίσκοντο δὲ βεβαίως πάντοτε πολλοὶ πρόθυμοι πρὸς ἐκτέλεσιν εὐαρέστου εἰς τὸν χύδην ὄχλον ἀποφάσεως, οἵτινες ἐμβάπτοντες τὴν χεῖρα εἰς ἀσβόλην, ἔχριον τὸ πρόσωπον τοῦ καταδικασθέντος¹. Τὸ σχῆμα τῆς μούζας ἡμῶν εἶναι μίμησις τῆς κινήσεως τῆς χειρὸς τῆς ἐπαλειφούσης μὲ μούζαν ἢ ἀσβόλην τὸν πομπευόμενον, δηλοῦν ὅτι τοιαύτης τύχης ἄξιός ἐστιν ὁ ὑβριζόμενος.

Ἡ τοσοῦτο συκλήθης εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ποινὴ τῆς πομπεύσεως πλὴν τοῦ ὑβριστικωτάτου σχήματος, ὅπερ παραγγίλει, ἔσχε καὶ εἴπω τινὰ εἰς τὴν γλῶσσαν, πλουτίσασα τὸ ἑλληνικὸν ὑβρεολόγιον διὰ νέων ἐκφραστικῶν ὑβρεων καὶ προσδώσασα εἰς πολλὰς λέξεις ὑβριστικὴν σημασίαν. Ἐνεκα τούτου δὲ πρὸς κρείσσονα διευκρίνησιν τοῦ ὑβριστικοῦ σχήματος καὶ τῶν συναφῶν ὑβρεων, δὲν κρίνομεν περιττὴν τὴν ἐξέτασιν περὶ τῆς βαρβάρου ταύτης ποινῆς.

Ἡ πόμπευσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Ὁ λόγος, δι' ὃν αὕτη ἔλαβεν ὄνομα ἰδιάζον εἰς ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον, εἶναι φανερός. Θρησκευτικαὶ πομπαί, ἐν αἷς οἱ πομπεύοντες ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδόρουν ἀλλήλους, ὅποῃαι ἡ πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων μὲ τοὺς γεφυρισμούς², ἡ διονυσιακὴ πομπὴ τῶν Ἀνθεστηρίων μὲ τὰ ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν σκώμματα, συνετέλεσαν ὅπως τὸ πομπεύειν προσλάβῃ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ

1. Πρβλ. *Σαχλίχη*, Γραφαὶ Α' 47, σ. 64 Wagner, σ. 216 Legrand «καὶ σὲν τὴν μούζαν χρίσουν». — Αὐτ. Γ' 359, σ. 77 W., σ. 237 L. «ταῖς μούζαις τὸν ἀλείφει».

2. Βλ. *A. Mommsen*, *Feste der Stadt Athen* 1898, σ. 227. Καὶ ἐν ἄλλῃ ἑορτῇ τῆς Δήμητρος, τοῖς Θεσμοφορίαις, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν αὐτῶν, τὰ Στήναι, ἐσυνηθίζοντο τὰ σκώμματα καὶ λοιδορίαι ἀλλήλων, ὅθεν καὶ τὸ ρ. στηνῶσαι = βλασφημεῖσαι, λοιδορεῖσαι.

λοιδορεῖν, ἡ δὲ πομπεία τὴν τῆς λοιδορίας, ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.¹ Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεστέλλετο ἡ πομπὴ τῆς πομπείας, ταύτης μόνον προσλαβούσης τὴν δύσφημον ἔννοιαν, ἀλλ' ὕστερον φαίνεται ὅτι κοινὴ ἦτο ἡ χρῆσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ τῶν δύο τύπων², ἀφοῦ καὶ τὸ πομπεύειν ἀνεκαθεν εἶχεν ἀμφοτέρας τὰς σημασίας. Ποινὰὶ δὲ παραπλήσιαι τῆς βυζαντινῆς πομπῆς δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, συνιστάμεναι εἰς περιαγωγὴν ὄνειδιστικὴν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἢ ἐκθεατρισμὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ, συνοδευόμεναι ἐνίοτε μὲ ὕβρεις καὶ σωματικὰς κακώσεις καὶ συνεπαγόμεναι πάντοτε ἀτίμωσιν³. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. ἐν Σπάρτῃ ὁ Κινάδων, ἀποκαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας, ἦν ἐτεκταίνοτο κατὰ τῶν καθεστώτων, κῆδη δεδεμένος καὶ τῷ χεῖρι καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ μαστιγούμενος καὶ κεντούμενος αὐτὸς τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν πόλιν περιήγοντο⁴. "Ἄλλην ὁμοίαν ποινὴν ἐπέβαλλον οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς τοὺς διαπράξαντας ἐγκλημάτι ὁ φωραθεὶς ἔνοχος ἔδει νὰ γυρίζῃ κύκλῳ βωμοῦ τινος τῶν ἐν τῇ πόλει, ἄδων ψόγον πεπονημένον εἰς ἑαυτόν⁵. Ἐν Βοιωτίᾳ ποτὲ τὸν μὴ ἀποδιδόντα τὸ χρέος ἄγοντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκάθιζαν καὶ ἐπέβαλλον εἰς αὐτῷ κόφινον, ὁ δὲ κοφινωθεὶς ἐγίνετο ἄτιμος⁶. Κατὰ τὰς νόμους τοῦ Χαρώνδου παρὰ Θουρίοις, οἱ καταδικασθέντες ἐπὶ συκοφαντίᾳ ὑπεχρεοῦντο νὰ περιπατῶσιν ἐστεφανωμένοι μὲ μυρίκην, «ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς πόλεσι φαίνονται τὸ πρῶτον τῆς ποινῆς περιπεπονημένοι»⁷ καὶ οἱ λιπόντες τὴν τάξιν ἢ μὴ ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὑπεχρεοῦντο νὰ κάθηνται ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ ἀγορᾷ φοροῦντες γυναικεῖα ἐσθῆτα⁸. Χαρακτηριστικὰς δὲ τινὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰ βυζαντινά, ἦτα τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς εἰς τὰς

1. Δημοσθ. ΙΗ' 11, σ. 229. ΙΗ' 124, σ. 268. Μεράδορ. ἀπ. Meineke FCG IV, 188, 4. Βλ. μαρτυρίας ἐν Στεφάνου Θησαυρῷ.

2. Ἀμμων., Ἀλεξανδρ., σ. 115. Πτολεμαῖον, Περὶ διαφορᾶς λέξεων, ἐν Hermes XXII, σ. 404.

3. Δὲν μνημονεύομεν τὴν περιαγωγὴν τῶν φαρμακῶν ἐν τοῖς Θαργηγλίοις, διότι καίτοι παρατηροῦνται ἐν αὐτῇ πολλαὶ ὁμοιότητες πρὸς τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως, εἶναι δ' ὅμως σφόδρα ἀμφίβολος αἰτιώδης συνάφεια ταύτης πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ἐκεῖνο νόμιμον.

4. Ξενοφ., Ἑλλήν. Γ' γ' 11.

5. Πλουτάρχ., Λακεδαιμον. ἐπιτηδ. 9, σ. 237.

6. Στοβ., Ἀνθολ. ΜΔ' 41, σ. 187. 14 Meineke.

7. Διοδώρ. ΙΒ' 12,2.

8. Αὐτ. 16,1. Ἡ ἀτιμωτικὴ τιμωρία τῶν καταλιπόντων τὴν τάξιν ἢ ὅπωςδήποτε ἐπιδειξάντων ἀναδρίαν στρατιωτῶν διὰ περιαγωγῆς αὐτῶν ἐν γυναικεῖα περιβολῇ ἦτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνήθης. Βλ. Ζώσιμ. Γ' 3, σ. 126,8 Bonn (ἐπὶ Ἰουλιανοῦ). Κίναμ. Α' 5, σ. 12 (ΙΑ' ἐκ.). Νουήτ. Χωριάτ. Γ', σ. 256 (ΙΒ' ἐκ.). Παχυνέφ. Ι, σ. 240 Bonn (ΙΓ' ἐκ.).

μοιχαλίδας¹ καὶ τὴν ἐπὶ ὄνου περιαγωγὴν², ἐνεῖχον νόμοι τῶν Κυμαίων καὶ τῶν Πισιδῶν. Παρὰ τοῖς Κυμαίοις, ἡ φωραθεῖσα μοιχαλὶς ἤγετο εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ἐκεῖ ἀνεβιβάζετο ἐπὶ λίθου, ὅπως τὴν ἴδωσι πάντες· ἔπειτα δὲ ἀναβιβαζομένη εἰς ὄνον περιήγετο κύκλῳ κατὰ τὴν πόλιν καὶ ἐπανήγετο πάλιν ἐπὶ τὸν αὐτὸν λίθον εἰς τὴν ἀγοράν· διετέλει δὲ ἄτιμος τοῦ λοιποῦ καὶ προσηγορεύετο ὀνοβάτις³. Παρὰ δὲ τοῖς Πισίδαϊς ὁ μοιχὸς περιήγετο κατὰ τὴν πόλιν ἐπὶ ὄνου μετὰ τῆς μοιχαλίδος ἐπὶ ἡμέρας τακτάς⁴.

Τὸ κυμαϊκὸν καὶ τὸ πισιδικὸν νόμιμον, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέταγοντα ἡμᾶς, ὑπεμφαίνουσιν ἴσως ἀσιατικὴν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ εἶδησις περὶ νομίμου τῶν Πάρθων παρὰ Σουίδᾳ (λ. ὄνος), ὅστις ἄγνωστον ἐκ τίνος πηγῆς παρέλαβεν αὐτήν: «τὸ ἐπ' ὄνου φέρεσθαι γυμνὸν τῶν ἀτιμιῶν ἢ μεγίστη Παρθυαίοις νενόμισται». Τὸ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα μεταφρασθὲν Ἱστορικὸν τοῦ Συντίπα περιέχει περιγραφὴν τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως μὲ πολλὰς χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας, καὶ ἀκριβῶς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους· ἐπειδὴ δ' ἡ μετάφρασις ἐγένεν ἐκ συριακῆς μεταφράσεως ἀραβικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ τοῦτο πάλιν μετεφράσθη ἐκ τῆς περσικῆς, ἡ εἰρημὴ ἀσφαλῆ ἀπόδειξις τῆς ἀσιατικῆς προελεύσεως τοῦ ἐθίμου, ἂν τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἦτο ἀκριβῆς μετάφρασις· ἀλλὰ πιθανῶς εἶναι μᾶλλον ἀσιατικὴ καὶ ὁ Ἑλλην. διασκευαστῆς παρεμβάλε γινώριμον εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ποιητῆ τῆς ἐνόχου βασιλείσεως. Κατὰ πόσον ἀπεμακρύνθη τοῦ κειμένου ἀπόκειται εἰς ἀσιανολόγους νὰ ἐξακριβώσωσιν· ἀπὸ τὴν μόνην προσιτὴν εἰς ἐμὲ ἀγγλικὴν ἐκ τῆς συριακῆς μετάφρασιν⁵ ἐλλείπει τὸ μέρος τοῦτο, πολλαὶ δ' ἄλλαι διασκευαὶ μεσαιωνικαὶ εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἀναφέρουσι ποινὴν ἐξορίας καὶ ὄχι πόμπευσιν.

1. Αὐστηρότατοι ἦσαν οἱ νόμοι τῶν ἀρχαίων ἐλληνίδων πόλεων πρὸς τοὺς μοιχοὺς καὶ τὰς μοιχαλίδας. (βλ. *Meier - Schömann*, *Attische Process.*, σ. 331. *L. Schmidt*, Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετ. Δ. Ι. Ὀλυμπίου, τ. Β', σ. 254 κέ.). Καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας παρ' ἡμῖν αἱ μοιχαλίδες ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς πομπεύσεως.

2. Πρὸς ἐπίτασιν τοῦ αἵσχους συνήθως ἐκαθίζετο ὁ πομπευόμενος ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ ὄνου, ἔχων δηλ. ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου. Οὕτως ἀπεικονίζεται ἐν τετραδράχμῳ τῆς ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μένδης ἐξηπλωμένος ὁ Διόνυσος (*Imhoof-Blümer u. Keller*, *Tier- u. Pflanzenbilder*, πίν. II 29. *Head*, Ἱστορ. νομισμ., μετ. Ι. Σβορώνου, πίν. ΙΑ' 10). Ἀλλὰ βεβαίως ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Διονύσου ἀναπαυομένου οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς ἀτιμωτικὰς ποινάς.

3. *Πλουτάρχ.*, Κεφαλ. καταγρ. ἑλλην. 2, σ. 291 f. Ἡσύχ., λ. ὀνοβάτιδες (κῶδ. ὀνοβόστιδες) «καὶ ἐπὶ μοιχείᾳ ἀλοῦσαι γυναῖκες καὶ ἐξενεχθεῖσαι ἐπὶ ὄνων».

4. Στοβ., Ἀνθολόγ. ΜΔ' 41, σ. 186, 12 *Meineke*.

5. Ὑπὸ *Gollancz*, ἐν *Folklore*, τ. VIII, σ. 100 κέ.

Ἡ πόμπευσις παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς.

Ἄλλ' εἴτε ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσήχθη, εἴτε ἀνεπτύχθη ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν συνηθειῶν, καὶ δὴ τοῦ θριάμβου τῶν νικηφόρων στρατηγῶν καὶ τῆς πομπῆς τοῦ ἵπποδρόμου, ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν καὶ ὀλοσχερῆ σύστασιν αὐτῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ κόσμῳ. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς συχνότατα μνημονεῦνται καταδίκαι εἰς τὴν ποινὴν ταύτην, ἧτις ἐξηκολούθει ἐφαρμοζομένη καὶ ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, κατ' ἀποφάσεις εἴτε τῶν κρατούντων εἴτε τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης. Καὶ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐπὶ τινὰς δεκαετηρίδας παρετηροῦντο κάποτε εἰς ἀποκέντρους μάλιστα τόπους κρούσματα αὐθαιρέτων ἀλλὰ δραστικῶν ἀστυνομικῶν ἀποφάσεων, ἄχρωμα περιλείμματα μακραίωνος συνηθείας, ἡ ἐπιβολὴ εἴδους τινὸς μετριωτέρας πομπεύσεως μικροκλόπων, γλευστικὸν ἐχούσης χαρακτῆρα.

Τὸ παλαιότερον, καθ' ὅσον γινώσκωμεν, παράδειγμα πομπεύσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει εἶναι τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου (300 - 390 μ. Χ.), ὡς πάθημα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου κατὰ τὴν νεότητά του, ἐν Αἰγύπτῳ πιθανώτατα¹. Ἐν Αἰγύπτῳ ἐπίσης μνημονεῦται κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουλιανοῦ πόμπευσις ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ ἐθνικῶν ὄχι ἀνθρώπου Ἰωάννου, ἀλλὰ τοῦ λειψάνου τοῦ τεθνεώτος πατριάρχου². Ὁμοίως λειψάνου πόμπευσις μνημονεῦται περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ³. Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μαρτύρια τῆς ἐξαπλώσεως τῆς συνηθείας· κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Ἡρακλείδης κατηγορήθη ὡς πομπεύσας τινὰς ἀδίκως⁴· ὁ δὲ πατριάρχης Εὐφῆμιος ἠπειλήσεν τὸν μετὰ ταῦτα (491) γενόμενον αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον ὅτι θὰ πομπεύσῃ αὐτόν⁵. Συχνόταται ἐγένοντο αἱ πόμπευσις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁶, καὶ ἐν τοῖς μετέπει-

1. Migne, Patrol. gr., τ. 34, σ. 326 - 7.

2. Θεοφ., σ. 72 Bonn.

3. Αὐτ., σ. 166. 171 Bonn.

4. Σωκρατ. Γ' 17, τ. 67, σ. 713 Migne.

5. Θεοφάν., σ. 208 Bonn. Γεώργ. μοναχ., σ. 521 Muralt.

6. Προκοπ., Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn. Εἰς τὴν πόμπευσιν ἀνθρώπων τοῦ ὄχλου ἀναφέρεται, ὡς εἰκάζω, μία περικοπὴ τῶν ἄκτων διὰ Καλοπόδιον (βλ. Λαογρ. Γ', σ. 633 σημ.). Πομπεύσεις παμπληθεῖς παιδεραστῶν, πιθανῶς τῷ 535: Προκοπ., ἐνθ' ἀν. Μαλάλας, σ. 436, 11 Bonn. Λέων Γραμματικ., σ. 128, 17. Γεώργ. Κεδρηγ. I, σ. 645, 23 Bonn. Γεώργ. μοναχ., σ. 511 Muralt., σ. 645 De Boor. Πρβλ. Ζωναρ. ΙΔ', 7, 2, τ. III, σ. 158 Bonn. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Zach. v. Lingenthal, Iustinian. nov. constitut, I, σ. 186.

τα δὲ χρόνοις πολλάι ἀναφέρονται πομπεύσεις ἀνδρῶν ἐν ἀξιώμασι, καὶ πατριαρχῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἀκόμη¹.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀτελῆ δύνανται νὰ παράσχωσιν ἔννοιαν τῶν περιπτώσεων, ἐφ' ὧν ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως καὶ τῆς συχνότητος αὐτῆς, διότι περιορίζονται μόνον εἰς γεγονότα ἀξιομνημόνευτα, τὰ θεωρούμενα ἄξια ἀναγραφῆς ἐν ἱστορικοῖς βιβλίοις. Τὰ ἐγκλήματα, τῶν ὁποίων οἱ ἔνοχοι ἐτιμωρήθησαν διὰ τῆς πομπεύσεως κατὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας, εἶναι τὰ πλεῖστα πολιτικά, τουτέστιν ἐγκλήματα καθοσιώσεως ἢ πράξεις ἢ γινῶμαι προκαλέσασαι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὀλίγιστα δὲ καὶ μεμονωμένα εἶναι τὰ παραδείγματα ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς δι' ἄλλας ἐγκληματικὰς πράξεις, οἷον ἀστρολογίαν καὶ μαγείαν², παιδεραστίαν³ καὶ παρθενοφθορίαν⁴. Παρατηροῦμεν λοιπόν, ὅτι δὲν ἀναφέρονται ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ ἐγκλήματα, τῶν ὁποίων προπάντων ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς πομπεύσεως κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους οἱ δράσται, αἱ μοιχαλίδες δηλαδὴ καὶ διεφθαρμέναι γυναῖκες καὶ οἱ μικροκλόποι. Ἡ παράλειψις τούτων εὐλογον θὰ διήγειρεν ἀπορίαν καὶ ἂν ἀκόμη ὑπετίθετο ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως κοινὸν εἶχεν ἡ πόμπευσις πρὸς τὴν αὐστηράν ἐν τῷ αρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ τιμωρίαν τῶν μοιχαλίδων καὶ πρὸς τὰς ἐπ' αὐτῶν πομπεύσεις αὐτῶν ἐν Κύμῃ καὶ ἐν Πισιδίᾳ, διότι ἀνεξήγητος θὰ παρέσεν ἡ μετέπειτα ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἀνηθίκους γυναῖκας. Ἄλλα φαίνεται βέβαιον ὅτι τῶν

1. 5' αἰών: Πόμπευσις μαγίστρου. *Λέων Γραμματικ.* 134, 19 Bonn.—Z' αἰών: 602 πόμπευσις ἀνθρώπου προσομοιάζοντος τῷ βασιλεῖ Μαυρικίῳ: Βλ. τὰς μαρτυρίας ἐν Λαογρ. Γ', σ. 638.—H' αἰών: 704 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ ρινοτιμήτου πομπὴ τοῦ Ἀψιμάρου καὶ τοῦ Λεοντίου: *Θεοφάν.*, σ. 574 Bonn.—735 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' πόμπευσις τοῦ Ἀρταβάσδου μετὰ τῶν υἱῶν του καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀναστασίου: *Θεοφάν.*, σ. 628. 646 B. *Λέων Γραμματικ.*, σ. 184 Bonn.—767 τοῦ πατριάρχου: *Θεοφάν.*, σ. 441 De Boor. *Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως*, Ἰστ. σύντ., σ. 84 Bonn. Αὐτ., σ. 83. *Λέων Γραμματικ.*, σ. 185-6.—I' αἰών: 964 ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ πορφυρογεννήτου πόμπευσις τῶν κατ' αὐτοῦ συνομοσάντων: *Λέων Γραμματικ.*, σ. 290, 18 Bonn. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, σ. 441, 8 Bonn.—*Λέων Γραμματικ.*, σ. 303, 12. 305, 5. 330, 15.—IA' αἰών: *Κίνναμ.* Α' 5, σ. 12 Bonn.—IB' αἰών: 1104 τῶν συνομοσάντων κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἀνεμῆ καὶ τῶν ἄλλων πρωταγίων: *Ἄντ. Κομν.* IB' 6, σ. 362β Παρισ.—1185 πομπεία τοῦ καθαιρεθέντος βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ: *Νικητ. Χωνιάτ.* Β', σ. 455 κέ. *Μιχαὴλ Ἀχομινάτ.* Α', σ. 239. *Λάμπρου*, Β. ἀγ. Ἰωάννου 15 (Byz. Zts. XIV, σ. 206).—II' αἰών: ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου: *Παχυμέρ.* Δ' 28, σ. 316, Ε' 20, σ. 394.—ἢ παλαιότερον: Ἐπίγραμμα κώδικος Μαρριανῆς βιβλιοθήκης (*Λάμπρου*, Ν. Ἑλληνομνήμων Η' 6).—ID' αἰών: 1322. *Καντακουζ.* Α' 31, σ. 151 Bonn.—1341. Αὐτ. Γ' 29, σ. 183.—1342. *Νικηφ. Γρηγορ.* IB' 14, 1 σ. 620.—1343. *Καντακουζ.* Γ' 65, σ. 398.

2. *Προκοπ.*, Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn. *Παχυμέρ.*, τ. I, σ. 394 Bonn.

3. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 409, σημ. 6.

4. *Μακαρ. Αἰγυπτ.*, ἐν Migne, τ. 34, σ. 236.

αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα εἶχεν ἢ πόμπευσις ἀνέκαθεν καὶ ἐν τῷ βυζαντινῷ κόσμῳ, ἐπεβάλλετο δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐνόχους ἄλλων ἐγκλημάτων ὅχι ὡς ἴδια ποινή, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς προστίμησις τῆς νομίμου. Ἐν τῇ περιπτώσει τῶν ἀθρόων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πομπεύσεων τῶν παιδεραστῶν ὁ ἔπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως φαίνεται ὅτι ἐπέβαλε προσθέτως πρὸς τῇ κατὰ νόμον ποινῇ, ὅπως αὐστηροτέραν καταστήσῃ ταύτην, καὶ τὴν πόμπευσιν, ἀκολουθῶν συνήθειαν βαθείας ἔχουσαν ρίζας, ἀκριβῶς ὡς οἱ ἀστυνόμοι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐλληνικῆς βασιλείας ἐπέβαλλον τὴν παντελῶς ἄγνωστον εἰς τὸν ἡμέτερον ποινικὸν νόμον ποινήν ταύτην. Ἡ περὶ τῶν ἀσελγαινόντων νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἧς τὰ κελεύσματα ἐξετέλεσεν ὁ ἔπαρχος, δὲν ὀρίζει ποινήν τὴν πόμπευσιν¹. Ἄξιον δὲ προσοχῆς εἶναι ὅτι αἱ στερούμεναι ἱστορικῆς σημασίας πομπεύσεις, αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ μεσαιωνικῶν συγγραφέων, ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα λαϊκῆς τιμωρίας τῶν παραβάσεων τῆς ἠθικῆς καὶ προπάντων τῶν ἀσέμων γυναικῶν. Τὸ παλαιότερον γνωστὸν ἡμῖν παράδειγμα, ὅπερ ἀνωτέρω ἀναφέραμεν, εἶναι ἡ πόμπευσις μοναχοῦ καταγγελθέντος ἐπὶ παρθενοφθορίᾳ. Τὸ ἐπιγράμμα εἰς τὸν Βουμῆν, ἄρχοντα τοῦ ΙΒ΄ ἢ τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος, ἀναφέρεται εἰς πομπεύσεις γυναικῶν². Τῆς ἀκολάστου καὶ συκοφάντιδος βασιλίσσης ὁμοίᾳ ποινῇ κρίνεται παρὰ Συντίπα ἡ πόμπευσις. Ὁ Μελλός προορίζει εἰς πομπύσιν μεθύσαν καθήγγασιν³, καὶ ὁ Τζέτζης ζητεῖ τοιαυτὴν τιμωρίαν γραμματέως τινὸς μυσάρου καὶ κιναίδου⁴. Περὶ πομπεύσεων ἀκολάστον γυναικῶν γίνεται συχνότατα λόγος εἰς τὰ σατιρικὰ ποιήματα τοῦ Κρητὸς Σαχλίης (ΙΕ΄ αἰῶν)⁵ καὶ ὀλίγον χρόνον ἴσως μετὰ τοῦτον ὁ στιχουργὸς τοῦ Συναξαρίου τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν στηλιτεύει τὰς ἀξίας πομπῆς γυναικῆς⁶.

Ἐκ τῶν σποράδην εἰς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἰδήσεων περὶ τῶν συμβαινόντων κατὰ τὰς πομπεύσεις, προπάντων δ' ἐξ ὀλίγων λεπτομερῶν περιγραφῶν τῶν πομπεύσεων ἀνδρῶν κατεχόντων μεγάλα ἀξιώματα⁷ μαθη-

1. Νεαρὰ 77 (28 L): «ἐπετρέψαμεν... τῷ ἐπάρχῳ... τοὺς ἐπιμένοντας ταῖς εἰρημέναις... πράξεσι... συνέχειν καὶ ταῖς ἐσχάταις ὑποβάλλειν τιμωρίας».

2. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομνήμων Η', σ. 6.

3. Ἐν Σάβα, Μεσαιων. βιβλ., τ. Ε', σ. 181. Πομπῆν γυναικῶς μεθύσης εἰς Ρέθυμον Κρήτης μνημονεύει καὶ ὁ Σαχλίης (Ἀφήγγισις, στ. 885, σ. 51, ἐκδ. Παπαδημητρίου).

4. Τζέτζ., Ἐπιστολ. 6, σ. 7 Pressel.

5. Ἀφήγγισις, στ. 102. 624. 627. 656 κέ. 673-5. 884 κέ. 902 κέ., σ. 19. 39. 41. 51. 52, ἐκδ. Παπαδημητρίου. Γραφαί, στ. 363. 421 κέ. 437. 627, σ. 78. 94. 102 Wagner.

6. Στ. 653. 683. 743-4, σ. 396. 398 Krumbacher.

7. Λεπτομερεῖς περιγραφαί: Θεοφάν., σ. 441 De Boor (πομπεία πατριάρχου τῷ 767). Ἄνθ. Κομνην. ΙΒ' 6, σ. 362 Par. (πομπεία τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ τῶν συνενόχων). Νικήτ. Χωνιατ. Β', σ. 455 κέ. (πομπεία τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ). Βλ. καὶ Συντίπα, σ. 146 Boisson. 117 Eberhard.

νομεν ἀκριβέστατα εἰς τί συνίσταντο καὶ πῶς ἐξετελοῦντο αἱ πομπεῦσεις εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἡ ποινὴ ἐξετελεῖτο κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, οὕτω δ' ἐξηκολούθησε γινομένη καὶ μετὰ ταῦτα. Ἐποίκιλλε μόνον, ὡς εἰκός, κατὰ τὴν τελικὴν, τὴν κατὰ νόμον ποινήν, ἣτις ἦτο εἰρκτὴ ἢ ἐξορία ἢ τύφλωσις ἢ θάνατος¹, καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπινοήσεις ἐκτάκτων βασάνων κατὰ τὴν διαπόμπευσιν, αἵτινες ἦσαν τοσοῦτο μᾶλλον σκληρότεραι, ὅσον ἐπιφανέστερος ἢ μισητότερος ἦτο ὁ κατάδικος².

Τὴν ἐξουσίαν τῆς καταδίκης εἰς πόμπευσιν εἶχον πολλοὶ δημόσιοι ἄρχοντες³, ἀλλὰ μᾶλλον δύναται ἀκριβέστερον νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν γινώσκομεν, ἂν τις τῶν ἀρχόντων δὲν εἶχεν ἢ δὲν ἐξήσκει ἀυθαιρέτως τὴν ἐξουσίαν ταύτην. Ἀφοῦ συνέβη καὶ ὁ ὄχλος ἐν ὀρμῇ ἀγανακτήσεως, ἄνευ ἀποφάσεως ἀρχοντός τινος, νὰ προβῇ εἰς πόμπευσιν⁴. Ἐξετέλουν δὲ τὴν ἀπόφασιν δημόσιοι ὑπηρέται, καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, φαίνεται, ὅσάκις ἐσκοπεῖτο θεαματικώτερα νὰ γίνῃ ἢ πομπή, συνεπικούρουν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν καταδίκων καὶ σκηνοικοί⁵.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς προετοιμασίας συνίστατο εἰς τὴν ἐν χρῶ κουρὰν ἢ τὴν ξύρισιν τῆς κεφαλῆς, τοῦ πώγωνος, τοῦ μύστακος καὶ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν ὀφρύων⁶. Ἐπειτα περιέτριον τὴν πρόσωπον τοῦ καταπομπουμένου μετὰ ἄσβόλων⁷. Μετὰ τὴν ἀσβόλιν δὲ καὶ μετὰ παντῶν τῶν ῥύπων ἐβαλλεν αὐτὸν καὶ ὁ παρὰ

1. Εἰρκτὴ (*Καντακουζην.* Γ' 29, σ. 180, 19, Γ' 65, σ. 399, 17 Bonn). Ἐξορία (*Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, σ. 441, 19 Bonn. *Λέων Γραμματ.* 303, 14, 305, 5, 330, 16 Bonn. *Πτωχολέων*, στ. 97 Legrand). Τύφλωσις (*Θεοφάν.*, σ. 648 Bonn. *Ἀνν. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.)· τύφλωσις πρὸ τῆς πομπείας (*Νικητ. Χωνιάτ.*, σ. 456, 8 Bonn). Θάνατος (*Θεοφάν.*, σ. 441 De Boor. *Νικηφ. Κωνσταντινουπόλεως*, Ἰστ. σύντ., σ. 75 De Boor).

2. Βλ. παραδείγματα παρὰ *Θεοφάν.*, ἐνθ' ἄν. *Νικητ. Χωνιάτ.* 455 κτ. *Καντακουζην.* Γ' 65, σ. 398. 23. Β. ἄγ. Ἰωάννου 15 (*Byz. Zts.* XVI, σ. 206, 14, 15).

3. Ὁ ἑπαρχος (βλ. ἀνωτέρω, σ. 409, σσμ. 6. *Λέων Γραμμ.*, σ. 134, 19 Bonn), ὁ μέλας λογοθέτης ὡς ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως (*Παχυμέρ.* Δ' 28, σ. 316), ὁ «ἐπάνω τῆς ἀγορᾶς» ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα (*Λεοντίου Νεαπόλεως*, Β. ἄγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 16, σ. 34, 12 Gelzer).

4. *Θεοφάν.*, σ. 437. 9 Bonn.—*Migne, Patr. gr.*, τ. 34, σ. 236 (κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐν Αἰγύπτῳ).

5. *Ἀνν. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.

6. *Θεοφάν.*, σ. 208, 7. 682, 9 Bonn. *Λέων Γραμματικ.* 134, 20. 330, 15. *Γεώργ. μοναχ.*, σ. 521 Muralt. *Ἀνν. Κομν.*, ἐνθ' ἄν. *Νικητ. Χωνιάτ.*, σ. 455, 456. *Καντακουζην.* Α' 31, σ. 159, 20. Γ' 29, σ. 183, 17 Bonn. *Νικηφ. Γρηγορ.* IB' 14, 1, σ. 620 Bonn. *Συντίπας*, σ. 146 Boiss. *Πτωχολέων*, στ. 96 Legrand.

7. «Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς μουτζωθῆναι». *Συντίπας* ἐνθ' ἄν.—«καὶ μουτζώνει καὶ ξορίζει». (*Πτωχολέων*, στ. 97 Legrand) «ἀσβόλω τε τὸ πρόσωπον περιχρίσας». (*Καντακουζην.* Γ' 65, σ. 398, 23). «πληροῦντα τὸ πρόσωπον αὐτῶν αἰθάλης» (*Λάμπρου*, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6). *Σουίδ.*, λ. προπτηλακίζων (βλ. κατωτέρω, σ. 413, σσμ. 7).

κολουθῶν ὄχλος καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς πομπῆς¹. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κουρὰ καὶ ἡ ἀσβόλωσις (ἡ μούζωσις) ἐθεωροῦντο τὰ κυριώτατα χαρακτηριστικά τῆς πομπεύσεως, ὅθεν γλευαστικά τινα ἐπίθετα πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι ὁ ὑβριζόμενος ὑπέστη τὴν ἀτίμωσιν τῆς πομπεύσεως ἐσχηματίσθησαν ἐκ μιᾶς ἢ δύο λέξεων, σημαίνουσῶν τὴν ἐτέραν τῶν πράξεων τούτων ἢ καὶ ἀμφοτέρας. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐπίθετα *μουτζοκουρεμένος*², *παλαιοκουρεμένος*³, *κουρεμένος*⁴, *μουτζοπαντρεμένη*⁵, *μουτζωμένος*, *ἀσβολωμένος*⁶.

Ὅτι δ' ἡ ἀσβόλωσις ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὸ οὐσιωδέστατον τῆς πομπεύσεως χαρακτηριστικόν, φαίνεται καὶ ἐκ περιέργου τινὸς γλωσσήματος τοῦ Σουίδου. Ἐρμηνεύων οὗτος τὴν λέξιν προπηλακισμὸς ἀναφέρει ἀρχαίαν ἑλληνικὴν συνήθειαν, μὴ μαρτυρουμένην ἄλλοθεν, τῆς ἐπιχρίσεως διὰ πηλοῦ τοῦ προσώπου τοῦ καταδικαζομένου εἰς ἀτιμίαν, καὶ παραβάλλει τὴν προπηλάκισιν πρὸς τὴν συνήθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀσβόλωσιν, ἐννοῶν βεβαίως τὴν ἐν τῇ πομπέσει γινομένην⁷.

Διὰ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ πομπευομένου ἐθεωροῦντο ἀναγκαῖα καὶ συμπληρώματα, δυνάμενα νὰ καταστήσωσι τὸ θέμα τῆς πομπῆς ὅσον τὸ δυνατὸν μυσαρώτερον καὶ ἀντάξιον τοῦ παρακλινομένου καὶ συνεργούοντος εἰς αὐτὴν γυδαίου ὄχλου. Ἐπεφάνησαν μὲν ἐπίστε τὸν δυστυγῆ κατάδικον

1. «Οἱ δὲ βολβίτοις τὰς ἐκείνου ῥίνας ἐπιβλέποντες ἄλλοι δὲ σπόγγων λύματα γαστέρων βοείων καὶ ἀνθρωπέων τῶν ὄψεων ἐκείνου κατέχευον» (Ληκίητ. Χωριάτ., σ. 457). «Τοῦ προσώπου φορυτὸν αἰσχρὸν κατεσκεδάζον» (Β. ἀγ. Ἰωάννου 15 = Byz Zts. XIV, σ. 206, 14). «ἐνέπτυσαν καὶ κόνιν ἐπέριψαν ἐπ' αὐτὸν» (Θεοφαν., σ. 441 De Boor).

2. Ἡ ἐπίκλησις τοῦ Πτωχολέοντος (ἐκδ. Legrand) *μουτζοκουρεμένος* (*μουτζωμένος + κουρεμένος*) εἶναι ὁ ὑποστάς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως, ὁ ἀσβολωθείς καὶ κουρευθεὶς. Ὁ Σάθας (ἐν τῷ περιοδικῷ *L' Hellénisme*, Paris 1906, ἀρ. 2, σ. 4) λέγει τὸ ἐπίθετον τοῦτο παρωνύμιον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (πρὸς ὃν οὐδὲν κοινὸν ἔχει ὁ Πτωχολέων) καὶ εὐρίσκει διὰ περιέργων ἐτυμολογιῶν ὅτι σημαίνει *tondu en carabin* = *κουρευμένος ὡς караβιότης*, ὡς στρατιώτης δηλ. ὑπηρετῶν εἰς πλοῖα!

3. *Σαχλίκ.*, στ. 363 Wagner: «οἱ πολιτικαῖς οἱ παλαιοκουρεμένας».

4. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ συνώνυμον τοῦ *πομπευμένος*. Καὶ ἐν παροιμίαις: «Νὰ ξυπνήσῃ ἡ κουρεμένη καὶ νὰ ἰδῇ τὴν καταντιὰ τῆς» (*Πολίτου*, Παροιμ., λ. ξυπνῶ 5). «Ὅτι κάμη ἡ κουρεμένη ἔς τὸ πασσάλειμμα τὸ δίνει». (Αὐτ., λ. πασσάλειμμα 2). Βλ. καὶ τὴν συλλογὴν τοῦ *Bährer*. (Αὐτ., τ. Β', σ. 75).

5. *Συναξάρ. γυναικ.* 744 Krumbacher. *μουτζοπαντρεμένη* (*μουτζωμένη + ὑπανδρευμένη*) εἶναι ἡ πομπευθεῖσά ποτε διὰ τὴν αἰσχρὰν διαγωγὴν τῆς, ἡ ὁποία ἐν τούτοις καὶ τοιαύτη οὐσα κατώρθωσε νὰ ὑπανδρευθῇ. Ὁ Στ. Ξανθουδίδης (ἐν *Byz. Zts.* 1907, XVI, 475) διορθώνει «μουζοπαντρεμένην», ἀνευ ἀνάγκης, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐπίσης εὐχρηστα εἶναι τὰ μούζα - μούτζα, *μουτζωμένος* καὶ *μουτζωμένος*, νομίζει δ' ὅτι σημαίνει τὴν ἀκόλαστον ὑπανδρον γυναῖκα.

6. Περὶ τῆς λέξεως ταύτης γίνεται λόγος κατωτέρω.

7. Σουίδ., λ. προπηλακίζων: «προπηλακισμὸς ὕβρις. Εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ πηλὸν ἐπιχρίσθαι τὰ πρόσωπα τῶν ἀτιμίαν καὶ ὕβριν καταψηφίζομένων, οὗς ἀρτίως ἀσβόλω χρίουσι».

μέ πράγματα ὑποδηλοῦντα τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ¹, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκρέμων ἀπὸ τοῦ τραχήλου τοῦ ἠσβολωμένας χύτρας² καὶ πλεξίδας σκόρδων³, ἔστεφον τὴν κεφαλὴν του με βδελυρὰ κοσμήματα, με ἐντόστια τουτέστι βοῶν καὶ προβάτων⁴, καὶ τὸ ἄλλο δὲ σῶμα παρομοίως ἐστόλιζον «ἐγκάτοις προβάτων σὺν αὐτοῖς τοῖς ἐκείνων διαχωρήμασιν»⁵. Ἐπηκολούθει δὲ τὴν τοιαύτην ἐτοιμασίαν ἀνηλεὲς μαστίγωσις, ἣτις καὶ κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ πομπευομένου δὲν ἔπαυεν, ἐπικουροῦντος τοῦ συντρέχοντος ὄχλου, ὅστις καὶ ἔτυπτε καὶ πολλαχῶς ἐβασάνιζε τὸν πομπευόμενον⁶. Ὡς ἐκ περισσοῦ δ' ἐνίοτε ἐπιφανῶν καταδίκων διετάσσετο καὶ ἐξαιρετικόν τι εἶδος μαστιγώσεως κατὰ τὴν πομπήν, ὡς ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ρήτορος Ὀλοβώλου, ὅστις «ἤπασι προβάτων κατὰ στόμα ἐτύπτετο συνεχέστερον»⁷.

Ἐνδύσαντες τὸν κατάδικον εὐτελές τι φόρεμα⁸, ἢ καὶ γυμνόν⁹ ἀνεβίβαζον ἐπὶ ζῶου, ὅπως περιαγάγῳσιν αὐτὸν περίοπτον εἰς τὰ πλήθη· συνέβαινε δ' ὁμως, ὡςάκις δὲν ἠδύνατο ἐκ τῶν πληγῶν νὰ σταθῇ ὁ κατάδικος ἐπὶ

1. Ὁ Ψελλὸς (παρὰ Σάβα, Μπ. βιβλ. Π' 191) φαίνεται προσῆκον νὰ ἐξακριβῶσι μὲν ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ μεθίστου καλοῦ γένους, τὸν ἠσβολὸν ζῆτα τὴν πομπήσιν, ἄσχοι οἰνοῦ νὰ ἐπιτεθῶσι δ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του σπάρταναι ἐξ ἀμυγάλων, καὶ ἐκ τῶν ὠτῶν του νὰ κρεμασθῶσι βότρυες.

2. Μακάριος Αἰγύπτιος, ἐν Migne, τ. 82, σ. 236.

3. Θεοφάν., σ. 437, 11 Bonn.

4. Ἄν. Κομν. IB' 6 362β Paris.

5. Παχυμέρ. I, σ. 394, Bonn.

6. Θεοφάν., σ. 628 Bonn. Λέων Γραμματ., σ. 134, 19. 185, 23. 290, 18. 303, 12. 305, 5. 330, 15 Bonn «τύπτοντές με... καὶ ἔτυψάν με παρὰ μικρὸν τοῦ ἀποθνεῖν» (Μακάρ. Αἰγύπτ., ἐνθ' ἄν., σ. 237). «ἠκίζετο ξαίνουσα κατὰ νότου πολλὰς» (Προκόπ., Ἄνεκδ. 11, σ. 76 Bonn.). «δαρμῶ ἀφορήτω ὑπέβαλε» (Συνεχ. Θεοφ. 441,8 Bonn.). «πληγαῖς ἀφορήτοις μαστίζεσθαι αὐτήν» (Wirth, Danae, σ. 10). «τὰς γυναῖκας δέροντα» (Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6). «οἱ μὲν κατὰ κεφαλῆς κορόναις αὐτὸν ἐπληττον» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 457 Bonn.) «ἀλλ' οἱ εὐθέςτατοι καὶ ἀπαιδευτότατοι τῆς Κωνσταντίνου οἰκήτορες οὐδὲν τι τῶν κακῶν ἐνέλιπον, ὃ μὴ εἰς Ἀνδρόνικον εἰργάσαντο» (αὐτ. 456). «ἐμάστιζον, ἔπαιον, κατὰ κόρρης ἐνήλλοντο» (Byz. Zts. XIV, 206, 13). «πολλὰς αἰκισάμενοι πληγὰς» (Καρτακουζην. Γ' 29,17).

7. Παχυμέρ. I 394 Bonn.

8. «Βαλόντες αὐτῷ σαγίον μαῦρον» (Θεοφάν., σ. 437, 10 Bonn), «σάικους περιβαλόντες» (Ἄν. Κομν., ἐνθ' ἄν.), «ράκη» (Λέων Γραμματ. 290, 19), «βραχεῖ ρακίῳ τὸ σῶμα σκεπόμενος» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456), «χιτόνιον» (αὐτ., σ. 458. Byz. Zts. XIV, 206, 14), «παλαιὸν παννίον» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456). Ἐξαιρετικῶς πομπευόμενον πατριάρχην: «ἐνδύσαντες αὐτὸν σηρικὸν καὶ ἀμανίκωτον κονδόν» (Θεοφάν., σ. 441 De Boor).

9. Θεοφάν., σ. 628 Bonn. Κεδρη. I 645, 23. Λέων Γραμματ. 134. 23: «γυμνῶ (γρ. γυμνόν) ἔνε». Γεώργ. μοναχ., σ. 541 Muralt. Wirth, Danae, σ. 10. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6.

ζώου, νὰ περιάγηται ἐπὶ φορείου¹. Τὰ ζῶα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπομπεύοντο ἦσαν ἡμίονοι², κάμηλοι³, βόες⁴, ἀλλὰ συνηθέστατα ὄνοι⁵. "Ὅπως δ' ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον δηλωθῆ ὅτι ἡ ἀκούσιος αὕτη ἵππασία ἦτο ἀτιμωτική, ἐκαθίζετο ὁ κατάδικος ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ ὄνου, ἀναγκαζόμενος μάλιστα νὰ κρατῆ ἀντὶ ἡνίων τὴν οὐρὰν τοῦ ζώου⁶. "Ὅπως δὲ καὶ ὁ ὄνος ἐξομοιωθῆ κατὰ τὴν ρυπαρίαν πρὸς τὸν ἀναβάτην, περιεχρίετο δι' ἀσβόλης ἢ ἀσβέστου⁷.

Τῆς πομπῆς προηγείτο κῆρυξ, βοῶν τὸ ἐγκλημα⁸, ἢ δύο κήρυκες, ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν⁹, συνώδευε δὲ δημοσία δύναμις¹⁰. Ἐνίοτε τὸ ζῶον ἔσυρεν ἄλλος κατάδικος¹¹. Περιήρχετο δ' ἡ πομπὴ διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως¹², διαβαίνουσα πάντοτε μὲν διὰ τῆς ἀγορᾶς¹³, ἐνίοτε δ', ἂν ἐπομπεύετο

1. «Εἰς κραβαταρίαν ἐπόμπευσεν» (*Μαλάλας*, σ. 436, 12 Bonn).

2. «Ἡμίονῳ ἐφεζόμενος» (*Λέων Γραμματ.*, σ. 303, 16)· «ὅταν εἰς βορδῶνιν καθέζομαι» (*Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον*, Λαογρ. Γ' 633).

3. *Προκοπ.*, Ἄνecd. 11, σ. 76 Bonn. *Μιχαήλ Ἄκομ.* Α' 239, 20 Λάμπρου. *Νικήτ. Χωριάτ.*, σ. 456,9 Bonn. (ἐν Κωνσταντινουπόλει. *Θεοφάν.*, σ. 72 Bonn. (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ).

4. Κατὰ τὴν πόμπευσιν, τὴν ὁποίαν περιελάμβανεν ἡ Λαύρα ἢ Κομνηνὴ (ἐνθ' ἄν.) τοὺς κατάδικους ἐνεκάθισαν ἀνὰ δύο ἐφ' ἐκάστου βοῆς καὶ περιβάδην ἀλλὰ κατὰ θατέραν πλευρὰν. *Χαίρος*, ὡς πρόσθιον ὄχημα πόμπευμένου, εἶναι ψυχρὸν ἀκάμωτον τοῦ Πέτρου (Ἐπιστ. 6, σ. 7-8 Pressel).

5. *Θεοφάν.*, σ. 437, 11 Bonn. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, σ. 441, 8 Bonn. *Κίνναμος* Α' 5, σ. 12 Bonn. *Λέων Γραμματ.*, σ. 134, 20. 290, 20 Bonn.

6. «Ἐπὶ ὄνου ἐξανάστροφα καθημένους» (*Θεοφάν.*, σ. 628.648 Bonn. 408.420 De Boor). «ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ ὄνου ἐσαγματωμένου ἐξανάστροφα κρατοῦντα τὴν οὐρὰν αὐτοῦ» (αὐτ., σ. 441 De Boor). «Ἐπ' ὄνου προσιζηκότα, τῆς καθέδρας αὐτῷ πρὸς τοῖς ὀπίσθιους τοῦ ζώου περιτραπίσης» (*Νικήφορ. Κωνσταντινουπόλεως*, Ἰστ. σύντ., σ. 84 Bonn.), «καὶ ἐπάνω ὄνου ἐξόπισθεν καθίσαι» (*Συντίπας*, σ. 146 Bois. 117 Eber.).

7. «Ἐπ' ὄνου τιτανοχρίστου δημεῦσαι» (*Τζέτζ.*, ἐνθ' ἄν.).

8. *Θεοφάν.*, σ. 271 Bonn.

9. «Δύο δὲ κήρυκες ἦτοι πλατζάριοι πορεύονται μετ' αὐτῆς ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν καὶ λέγειν αὐτοὺς (Δ. Γ. καὶ ὀφείλουσι βοᾶν) φωνῇ μεγάλη ὥστε πάντας ἀκούειν, εἴ τι ἄρα κακὸν αὕτη εἴργασται». (*Συντίπ.*, σ. 118 Eberhard). «οἱ τῆς κώμης... περιεμπόμπευσάν με... λέγοντες. Ὁδτος ὁ μοναχὸς ἐφθειρεν ἡμῶν τὴν παρθένον, λάβετε αὐτὸν, λάβετε». (*Μακάριος Αἰγύπτ.*, ἐνθ' ἄν.).

10. *Ἄντ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.

11. *Θεοφάν.*, σ. 41 De Boor.

12. «Κατὰ ἀμφοδον» (*Μακάρ.*, ἐνθ' ἄν.). «διὰ μέσης τῆς πόλεως» (*Σωκράτ.* 5' 17, τ. 67, σ. 713 Migne. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, 441, 9 Bonn. *Λέων Γραμματ.*, σ. 134, 20. 290, 20. 303, 14. 330, 16. Bonn.). «ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν» (*Προκόπ.*, ἐνθ' ἄν. *Θεοφάν.*, σ. 72. 171. 574 Bonn. *Παχυμέρ.* I, σ. 394, 16 Bonn. *Συντίπ.*, ἐνθ' ἄν.). «μέσῳ τῶν ἀγυιῶν» (*Μιχ. Ἄκομ.* Α' 239, 19 Λάμπρου). «πορεύεσθαι αὐτὴν πᾶσαν περίχωρον ἐκείνην» (*Wirth, Danae*, σ. 10).

13. *Κίνναμ.* Α' 5, σ. 12 Bonn. *Γεώρ. Μοναχ.*, σ. 541 Muralt, 645 De Boor. *Κεδρην.* I, 645, 23. *Λέων Γραμματ.* 128, 20. *Νικήτ. Χωριάτ.* 456, 9. *Νικήφορ. Γρηγορ.* IB' 14, 1, σ. 620. *Παχυμέρ.* I, 316. *Ἄντ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν. *Καντακουζην.*, σ. 150, 19. 183, 198. 398, 24.

ἐπίσημός τις πρὸ τῶν ἀνακτόρων¹ καὶ ὁσάκις ἦσαν ἵπποδρομῖαι κατέληγεν εἰς τὸν ἵππόδρομον². Τὸ παρακολουθοῦν πλῆθος³ ὕβριζεν, ἐνέπτυε καὶ ἐχλεύαζε τὸν κατάδικον⁴, τραγουδοῦν ἐνίοτε ἐπίκαιρα σκωπτικὰ ἄσματα⁵.

Ἡ κόμπευσις παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ.

Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον προσέδιδεν εἰς τὴν πομπὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἢ ἐκτέλεσις αὐτῆς ὑπὸ δημοσίων ἀρχῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἢ ἐπιβολὴ τῆς ἀτιμωτικῆς ταύτης ποινῆς εἰς ἐπισήμους ἄνδρας, αἱ πομπαὶ καὶ τὰ γεβεντίσματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας καὶ τῆς τουρκοκρατίας μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας δὲν ἐπαρουσίαζον οὐσιώδη τινὰ διαφορὰν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν. Εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν δύο περιόδων εὐρίσκεται ὁ ἀναίσχυτος βωμολόχος Στέφανος Σαχλίκης, ὅστις κατὰ βάθος γνωρίζων τὸν βίον τῶν ἑταίρων ἐν Κρήτῃ ἀσμένως ἐπιλαμβάνεται πάσης ἀφορμῆς, ὅπως ὑπομνήσῃ τ' ἀτιμωτικὰ παθήματα γυναικῶν ἐξ ἑῶν, ὡς λέγει, πολλὰ δεινὰ ὑπέστη⁶. Ἐκ τῶν εἰς τὰ στιχοργήματα τῶν ἐργαστάσπαρμένων ἀρῶν καὶ ὕβρεων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν χλευαστικῶν ὑβριστικῶν καὶ τῶν λοιδοριῶν δύναται ν' ἀπαρτισθῇ τελεία σκεδὴν εἰκὼν τῶν προπερίσεων ὡς ἐγένοντο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17 αἰῶνος ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ. Περὶ τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας γινομένων ὀλιγίστας ἔχομεν γραπτὰς εἰδήσεις, περιοριζομένας εἰς μνεῖαν πομπῆς ἀκολάστου γυναικὸς ἐν Σαίρῳ κατὰ τὸ 1702 ὑπὸ τοῦ Γάλλου Tournefort⁷ καὶ εἰς βραχυτάτην τινὰ λεξιλογραφικὴν σημείωσιν⁸ πλείονα γινώσκομεν ἐκ παραδόσεων, καθὼς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων γινώσκομεν ἱκανὰ ἐξ ἀκοῆς καὶ ἐξ ὕσων ἐπροφθάσαμεν ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ἴδω-

1. «διὰ τῆς βασιλίδος ἦγον αὐλῆς» (*Ἄνθ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.).

2. Θεοφάν. 408. 420. 441 De Boor. *Νικηφόρ. Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 83. 84 Bonn. *Λέων Γραμματικ.*, σ. 285, 24.

3. «ἅπανσα ἡλικία εἰς τοιαύτην θέαν συνέτρεχεν» (*Ἄνθ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.).

4. «Τοῦ λαοῦ παντὸς καὶ τοῦ δήμου ἀνασκώπτοντος καὶ ἐμπτόντος αὐτόν... ἔχουε παρὰ τῶν δῆμων σκωπτικούς λόγους ἕως τῆς ἀπολύσεως τοῦ ἱππικοῦ» (Θεοφάν., σ. 441 De Boor). «ὑπὸ τοῦ λαοῦ παντὸς δυσφημεῖσθαι τε καὶ καταπτύεσθαι» (*Νικηφόρ. Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 83). «Ἐτεροι αἰσχρορρημονοῦντες ἐκακολόγου» (*Νικητ. Χωνιάτ.*, σ. 457).

5. Λαογρ. Γ', σ. 638-9. 651, 5.

6. Ἐκδόσεις τοῦ Σαχλίκῃ ὑπὸ E. Legrand, ἐν *Annuaire de l' Association pour l' encourag. des ét. gr.* 1871, σ. 201 κέ. καὶ ἐν *Coll. des monuments*, 1871 I, ἀρ. 15 (L.) ὑπὸ W. Wagner, *Carmina gr. med. aevi*, 1874, σ. 62 κέ. (W.) ὑπὸ Συν. Δ. Παπαδημητρίου, Ὀδησσῷ 1896 (Π.).

7. *Relation d' un voyage du Levant*, Par. 1717, 4ον, τ. I, σ. 452 (8ον, τ. II, σ. 159).

8. Γ. Βεντότη, *Λεξικὸν τρίγλωσσον*, Βιέννη 1790, λ. γεβεντίζω.

μεν¹, πολὺ ὀλίγα δὲ ἔχουσι γραφῆ, καὶ κατὰ περίεργον σύμπτωσιν μόνον περὶ πομπῶν ἐν ἑλληνικαῖς νήσοις².

Ἄξιαὶ νὰ ὑποστῶσι τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως ἐκρίνοντο προπάντων αἱ ἀνήθικοι γυναῖκες, ἤτοι αἱ μοιχαλίδες, αἱ ἑταιρικὸν βίον διάγουσαι, καὶ αἱ χῆραι καὶ ἐξαιρετικῶς καὶ αἱ ἄγαμοι γυναῖκες, αἱ φωραθεῖσαι ὡς ἀκόλαστοι³· ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις ἐθεωρεῖτο, ἂν διέπραξαν αὐταὶ κλοπὴν ἢ εἶχον τὸ ἐλάττωμα τῆς μέθης⁴, διὰ κλοπὴν δὲ μόνον ἐπεβάλλετο συνήθως ἡ ποινὴ εἰς ἄνδρας⁵. Σκοπὸς τῆς πομπεύσεως ἦτο ἡ κατασχύνη καὶ ἡ ἀτίμωσις τῶν τιμωρουμένων⁶· ἀλλ' ὄχι σπανίως ὁ σκοπὸς ἀπετύγχανε, διότι διεφθαρμένοι γυναῖκες, ἀπολέσασαι τὴν αἰδῶ, ἀναισθητῶς εἶχον πρὸς τὴν ἀτίμωσιν, δι' ἃ καὶ πολλαὶ παροιμίαι παρεισάγουσι πομπευομένας γυναῖκας ἐναβруνομένας μᾶλλον διὰ τὴν πανηγυρικὴν περιαγωγὴν αὐτῶν⁷, καὶ ἡ ἑταῖρα παρὰ Σαχλίκη (στ. 902, σ. 52, στ. 889, σ. 51 Π.) τὸ γεβέντισμα «τάσσει το ὡς τιμὴν τῆς». Τὴν ποινὴν ἐπέβαλλον οἱ προεστῶτες γέροντες τῆς κοινότητος⁸, ἐξετέλουν δ' οἱ κοινοτικοὶ ὑπηρέται, βοηθοῦντες εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὄχλου.

1. Ἐσημειώσαμέν τινα ἐν Παροιμίαις — Γ', σ. 356, 357-8. 441. 496.

2. Εὐβοία: Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς, Ἄθ. 1884, σ. 43. — Σκῦρος:

Μ. Δ. Κωνσταντινίδου, Ἡ γῆσις Σκῦρος, Ἄθ. 1903, σ. 145. — Ἄμοργός: Ν. Γ. Γάσπαρη, Ἡ γῆσις Ἄμοργός, Ἄθ. 1897. — Καρδάμυλα Χίου: Διονύσιος Π., σ. 674. — Ἐπὶ Σταματιάδου, Ἰκαριακά, Σάμος 1893, σ. 100. — Ρόδος: Η. Βαυετοκλέους, Βραχεῖαι παρατηρήσεις, Ἄθ. 1872, σ. 42. — Σίφνος: Ἀρμανιά, Ἄθ. περίοδ. σύγγραμ., 1902, σ. 604. (Ἀναφέρεται ὅτι συνηθίζεται πομπὴ ἔχουσα μαχίονα ἑσπῶν, ἤτοι τὴν θεραπείαν τῆς νόσου τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καλουμένης ὀρνιθοσυφλιάς ἢ ὀρνιθοσκουνοτύφλας. Ὁ πάσχων καθίσταται ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου καὶ περιάγεται παρακολουθούμενος ὑπὸ παιδῶν, οὔτινες ἐπάδουσι ἐφωδᾶς τῆς νόσου).

3. Παρὰ Σαχλίκη γεβεντίζονται οἱ πολιτικά (στ. 424, σ. 94 W., στ. 656, σ. 41 Π.)· αἱ πόρναι λέγονται πομπεμένας (στ. 624, σ. 39 Π.) καὶ γεβεντισμένας (στ. 627 Π.) καὶ πομπωμένη χήρα (στ. 102, σ. 19 Π.). Πόμπουσι τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανομένων ἀκολάστων γυναικῶν (Εὐβοία. Σκῦρος: Tournefort). Πόμπουσι τῶν ἀκολάστων γυναικῶν (Εὐβοία. Καρδάμυλα Χίου). Μοιχαλίδες καὶ διεφθαρμένοι γυναῖκες (Π. Π. Γ' 441). Πομπὴ μετὰ τῆς μοιχαλίδος καὶ τοῦ μοιχοῦ ἐν Ἰκαρίᾳ.

4. Σαχλίκη, στ. 885-6, σ. 51 Π. ὡς διὰ τὰ πολιτικά (=ἑταιρικά), ὡς διὰ ταῖς μεθυσίαις, / διὰ ταῖς κλεψίαις ταῖς πολλαῖς, ταῖς εἶχα καμωμένας».

5. Πολίτου, Παροιμίαι Γ' 356. 441. Ἐν τῷ ἀνεκδότῳ μέρει, λ. κλέφτης 80.81.— Σκῦρος (Κωνσταντινίδης). Ἄμοργός. Καρδάμυλα Χίου. Κορώνη (Χατζιδάκι, Μελέτης ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς σ. 43). Τιμωρίας μικροκλοπῶν δι' ἀσβολώσεως καὶ περιαγωγῆς ἀνά τὰς ὁδοὺς πεζῶν, φερόντων ἀπρητημένα ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὤμων σκόρδα καὶ δείγματα τῶν κλοπιμαίων συνέπεσε νὰ ἴδω καὶ ἐν Τριπόλει πρὸ 50 ἐτῶν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις πρὸ τεσσαράκοντα περίπου, ὅπου ἡ πομπὴ διήλθεν ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἐρμού καὶ Αἰόλου, ἐνθα ἦτο τότε τὸ κεντρικώτατον μέρος τῆς πόλεως.

6. «Νὰ ντροπιαστοῦν, ν' ἀτιμηθοῦν» (Σαχλίκης, στ. 423, σ. 94 W., στ. 458, σ. 41 Π.).

7. Π. Π. Γ' 441-2, ἀρ. 1-4 καὶ τὰς αὐτόθι ἀναφερομένας παραλλαγὰς, σ. 496, 18.

8. Οἱ τρεῖς δημογέροντες (Σκῦρος, Tournefort)· οἱ προεστῶτες γέροντες (Καρδάμυλα), οἱ πρῶχοντες (Ἰκαρία), ὁ δημοτικὸς ἀστυνόμος (Τρίπολις, Ἄμοργός).

Πρὸ τῆς περιαγωγῆς περιεχρίετο τὸ πρόσωπον τοῦ καταδίκου δι' ἀσβόλης¹, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ λ. γάνα (περὶ ἧς κατωτέρω) ἔγινε συνώνυμος τοῦ πομπῆ. Εἴτα, παλαιότερον, ἔκειρον τὴν κόμην τῶν γυναικῶν· τῆς συνηθείας ταύτης ἀπηχῆσεις παρέμειναν ἐν τῇ γλώσσῃ, οἷον εἰς τὰς ὕβρεις κουρεμένη καὶ παλιοκουρεμένη² καὶ ἐν ταῖς κατάραις «ἀνὰ κουρευτῆ καὶ νὰ βατευτῆ» («κακά του κουρέματα»)³. Παροιμία τις ἀναφέρει τὸ κούρεμα ὡς ἀτιμωτικὴν ποινήν: «Τὸν ἐδικόν μου κούρευαν κ' ἦταν ντροπὴ δική μου»⁴. Δημοτικὰ δὲ ἄσματα ὑπαινίσσονται ὅτι τῆς ἀπίστου γυναικὸς πρωτίστη τιμωρία ἦτο ἡ κουρὰ ὑπὸ τοῦ ἀνδρός: «καὶ φοβοῦμαι μὴ τὸ μάθη καὶ μοῦ κόψη τὰ μαλλιά», λέγει ὑπανδρὸς γυνή, ἀποκρούουσα τὸν ἐραστήν⁵. Ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὠμων ἐκρεμῶντο σκόρδα, πολλάκις δὲ καὶ ἀηδῆ καὶ βρωμερὰ πράγματα, οἷον ἐντόσθια προβάτων καὶ αἰγῶν, ἀν δὲ τὸ τιμωρούμενον ἐγκλημα ἦτο ἡ κλοπή, δείγματα τῶν κλοπιμαίων, οἷον ὄρνιθες ἀπὸ τοῦ τραχήλου τοῦ ὄρνιθοκλόπου⁶. Ἐπειτα δὲ ἐμαστιγοῦτο ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ τὰς πομπευομένας γυναῖκας ἔδερεν ὁ δημόσιος ἐκτελεστής τῶν μαστιγώσεων⁷, ἐν Ἰκαρίᾳ δὲ πρὸ τῆς περιαγωγῆς ἐδέρετο ἡ μοιχαλὶς, μετὰ δὲ τὴν περιαγωγὴν ὁ μοιχός, ὅστις πολλάκις χτυπιέτο ἐκ τοῦ ἀνηλεοῦς ραβδισμοῦ ἡμιθανής.

Περὶ τῆς δ' οὐ πομπευομένης μετὰ τῆς τουρκοκρατίας συνήθως παρὰ καὶ δέσμιος⁸. Ἐν Ἰκαρίᾳ τῆς μοιχαλίας περιήγε φερῶν ἐπὶ τῶν νώτων ὁ συνένοχος. Ἄλλ' ἡ κανονικὴ πομπεὺσις ἐγένετο καθιζομένου τοῦ καταδίκου ἐπὶ ὄνου ἀνάστροφα⁹. Ἐνταῦθα αἱ παροιμίαι: «τὸν ἐβάνανε ἔς τὸ γαῖδοῦρι» ἐπὶ τῶν δεινῶς ὕβρισθέντων¹⁰, «τὸν καβαλλίκεψε τὸ γαῖδαρο» ἐπὶ τῶν

1. Ἀθῆναι, Εὐβοία, Τρίπολις, Κορώνη. Τὸ *μουτζάλωμα*, ἡ ἄλλοτε εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐπιβαλλομένη μεγίστη τιμωρία ἀτάκτων καὶ ἀμελῶν μαθητῶν, συνισταμένη δ' εἰς ἐπίκρισιν διὰ μελάνης τοῦ προσώπου, εἶναι τρόπον τινὰ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν πόμπευσιν τῶν ἐνθλίκων, περιοριζομένην εἰς μίαν μόνην τῶν κατ' αὐτὴν γινομένων πράξεων.

2. *Σαχλίκης*, στ. 363, σ. 78 Wagner (παλιοκουρεμένης). Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 413.

3. Ζαγορίου: ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΔ', σ. 251.

4. Ἀρτάκης τῆς Κυζίκου (Π. Π. Δ' 433,20).

5. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 125, ἀρ. 194, σ. 73, ἀρ. 15. Ἄλλὰ καὶ αἱ χῆραι εἰς ἐνδειξὴν τοῦ μεγίστου πένθους τῶν ἔκειρον ἐθελουσίως τὴν κόμην. Ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς καθαιρέσεως τῶν κληρικῶν εἶναι ἡ ἀναγκαστικὴ ξύρισις τοῦ πάγονος.

6. Ἀθῆναι. Τρίπολις. Σκυρὸς (Κωνσταντινίδης). Ἀμοργός. Καρδάμυλα Χίου.

7. «Νὰ τὴν δέρνη ὁ φουτρής» (*Σαχλίκ.*, στ. 438, σ. 94 W., στ. 674, σ. 41 Π.).

8. Ἀμοργός. Ἐπὶ βενετοκρατίας δεσμία ἡ πομπευομένη: «πιστάγκωνα τὰ χέρια της» (*Σαχλίκ.*, στ. 626, σ. 101 W.).

9. Ἐπὶ θηλείας ὄνου ἡ πομπευομένη γυνὴ ἐν Σκυρῷ (Tournafort). Ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου ἡ γυνὴ (Εὐβοία). «Ἐξανάκωλα» ἐπὶ ὄνου (Ρόδος). «Γεβεντίζομαι εἰς τὸ γομάρι» (Βεντότης).

10. Πελοποννήσου (Π. Π. Γ', σ. 356, 96).

ὑποστάντων μεγάλην ζημίαν καὶ τῶν χρεωκοπησάντων¹· καὶ ἡ παροιμία, τῶν Καρδαμύλων τῆς Χίου: «Γελαῖτε σεῖς, μὰ ἴγὼ καβαλλαριὰ πηγαίνω», ἥτις παριστᾷ τὴν πομπευομένην, ὡς ἐναβруνομένην, διότι περιάγεται ἔφιππος ἀνά τὴν πόλιν². Κατὰ τὸν Σαχλίκην (στ. 627, σ. 102 W.) ἡ πολιτικὴ περιήγητο «ὀλόγυμνη». Ἡ πομπὴ διήρχετο δι' ὄλων τῶν ὁδῶν καὶ τῆς πλατείας τοῦ χωρίου³, παρακολουθοῦντος τοῦ πλήθους, χλευάζοντος καὶ προπηλακίζοντος⁴. Κῆρυξ διελάλει τὸ ἔγκλημα, ὕπερ ἐπέφερε τὴν διὰ τῆς πομπῆς τιμωρίαν⁵, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ ρῆμα γεβεντίζω, τὸ ὁποῖον κυρίαν σημασίαν ἔχει τὸ διαλαλῶ, κηρύττω⁶, κατέστη συνώνυμον τοῦ πομπεύω. Μετὰ τὴν διαπόμπευσιν ἀφήνετο ἐλεύθερος ὁ πομπηθείς⁷, ἀλλὰ φέρων ἀνεξίτηλον τὸ ἐκ τῆς ἀτιμωτικῆς ποινῆς στίγμα⁸.

Ἡ πόμπουσις παρ' Ἀσιατικοῖς λαοῖς.

Κατάδηλον ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται ὅτι ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως παρ' ἡμῖν τὴν ἀρχὴν ἔχει ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων· ἡ συνήθεια τοσοῦτο βαθέως ἐρριζωμένη οὔσα, διετηρήθη ὑποστῆσα μόνον μεταβολὰς τινὰς, ὅσας ἐπέβαλλον οἱ διαφορετικοὶ ὅροι τῆς διακυβερνήσεως. Ἐκ τῶν Τούρκων βεβαίως δὲν παρελήφθη, ὡς ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῆ ἐκ τῆς ἀρραβασότητος αὐτῆς, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐν τῇ βενετοκρατούμενῃ Κρήτῃ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17 αἰῶνος ἐγένετο ἡ πομπὴ καθ' ὃν περίπου τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν ταύτης εἰς τὰς τούρκοκρατούμενας ἐλληνικὰς χώρας. Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἦτο ἐν χρήσει ἡ πόμπουσις, ἥτις ἐπεβάλλετο καὶ ὡς προστίμημα τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν· ὁ Δαπόντες διηγεῖται ὅτι κατὰ τὸν 15'

1. Ἀθηνῶν (Π. Π. Γ' 357,98, ὅπου ἀναγράφονται καὶ γαλλικά, ρουμανικά καὶ γερμανικά παράλληλα).

2. Π. Π. Γ' 496,18.

3. Σαχλίκης, στ. 422, σ. 94 W., στ. 657, σ. 41 Π. «πιλαλοῦν τὴν ρούγαν». Σκῦρος (Tournefort, Κωνσταντινίδης). Ἰκαρία, Ἄμοργός, Χίος. Τὴν πόμπουσις εἰς τὴν ἀγορὰν ἀναφέρουν καὶ δημῶδεις παροιμίαι: «Κάποιον ἐπομπεύαν ἔς τὸ παζάρι κλπ.» (Π. Π., λ. πομπεύω). Βλ. κατωτέρω, σ. 425-26.

4. Ἐμπτυσμοὶ καὶ χλευασμοὶ (Ἄμοργός). Ἐκαστος ἔρριπτε λάσπην, ἀσβουριὰν καὶ αὐγὰ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς πομπευομένης (Σκῦρος, Tournefort).

5. «Νὰ ταῖς διαλαλήσουν» (Σαχλίκ., στ. 423, σ. 94 W.) «παντοῦ τὴν διαλαλήσετε καὶ κουμουδέψετε τὴν (=διακωμωδήσατέ τὴν)—καὶ μαντατέψετε τὴν» (αὐτ., στ. 906, σ. 52 Π.).

6. Σαχλίκ., σ. 179 Π.—Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 557-8.

7. Σαχλίκ., στ. 887, 889, σ. 51 Π. Ἡ καταδίκη εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τῆς πομπουσίσεως εἶναι εὐσεβῆς πόθος τοῦ Σαχλίκη (αὐτ., στ. 439, σ. 94 W., στ. 677, σ. 41 Π.).

8. Κατὰ τὸν Σαχλίκην (στ. 907, σ. 52 Π.) καὶ μετὰ θάνατον τῆς πομπουσίσεως ἡ θέσις δὲν ἦτο εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ταφῆ «εἰς τῶν Ἑβραίων τὰ μνήματα».

αἰῶνα καταδικασθέντας εἰς θάνατον περιήγαγον διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐποχου-
μένους ὄνων¹. Γνωστότατος δ' εἶναι ὁ πίναξ τοῦ Γκίτση, ὁ ἀπεικονίζων τὴν
πόμπεισιν ὀρνιθοκλόπου ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τουρκικῆς πόλεως. 'Αλλ' ἀπὸ τίνος
χρόνου εἰσήχθη εἰς τὴν Τουρκίαν ἢ συνήθεια δὲν δύναμαι νὰ ἐξακριβώσω.
Ἦδη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἀναφέρεται ἡ ξύρησις ὡς ποινή ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου
Βαγιαζίτ, περὶ οὗ ἱστορεῖται ὅτι τοὺς πρέσβεις τοῦ Τιμούρ «ἐκέλευσε ξυ-
ρίῳ καθάραι τοὺς πώγωνας καὶ ἀποπέμψαι ἀτίμους»². Ἀμφίβολον δ' ὅμως
εἶναι, ἂν ἡ ξύρησις τοῦ πώγωνος πρέπει νὰ θεωρηθῆ μέρος τῆς πομπεύσεως
ἢ εἶναι μᾶλλον ἰδίᾳ ἀτιμωτικὴ ποινή³. "Οθεν ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποφανθῶμεν,
ἂν οἱ Τοῦρκοι παρέλαβον τὴν συνήθειαν παρὰ τῶν βυζαντινῶν ἢ ἐκόμισαν
αὐτὴν ἐκ τῆς Ἀσίας. Εἰς τοὺς Ἀραβας ἦτο γνωστὴ ἀπὸ πολλοῦ· κατὰ τὸν
ΙΑ' αἰῶνα ἀναφέρεται περιαγωγὴ καταδίκου εἰς θάνατον, τὸν ὁποῖον εἶχον
καθίσῃ ἐπὶ ἀγελάδος ἐξανάστροφα⁴. Ἐν Βαγδατίῳ ὁ χρεωκοπήσας περιήγετο
ἐπὶ ἡμιόνου ἀνὰ τὴν πόλιν κατ' ἀπόφασιν τοῦ καδῆ⁵. Καὶ ἐν Ἰνδικῇ μοιχοὶ
καὶ μοιχαλίδες τιμωροῦνται διὰ τῆς περιαγωγῆς ἐπὶ ὄνων, τοὺς ὁποίους
καβαλλικεύουν ἐξανάστροφα⁶.

Ἡ πόμπεισις παρ' εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς.

Ἐπίσης δ' ὅμως καὶ εἰς ἄλλους τὰς τῆν τοῦ ἐλληνικοῦ εὐρωπαϊκοῦ λαοῦ
δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ ποινή, ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων⁷ μέχρι τῶν τελευταίων
δεκαετηρίδων εἰς τινὰς χώρας. Ἐν Γερμανίᾳ ἡ γυνή, ἣτις ἔδειρε τὸν ἄνδρα
της, περιήγετο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου ἐπ' ὄνου, ὃν ἐνιαχοῦ
ὠδήγει ὁ δαρεὶς σύζυγος⁸. Ἐν Grosselfingen δὲ τῆς Σουαβίας ὁ δείρας

1. «Τοὺς εἶχαν περπατήσῃ / μὲ τὰ γαδούρια 'ς τὸ ταρσί καὶ ἀποκεφαλίσῃ» (*C. Darontès, Ephémérides Daces, publ. par Ém. Legrand, σ. φς', στ. 23-4. Βλ. καὶ Δαπόντε, Ἱστορικὸν κατάλογον ἐν Σάθα, Μεσ. βιβλιοθ. Γ', σ. 19.154.*

2. Δούκας, σ. 58 Bonn.

3. Περὶ τοῦ κουρεύματος καὶ τοῦ ξυρίσματος ὡς ποινῆς τῶν μοιχῶν παρὰ τοῖς Σημί-
ταις ἐπραγματεύθη ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῶ, ὁ *A. Bücheler*
(ἐν *Wiener Zeitschrift f. d. Kunde des Morgenlandes*, τ. 18, σ. 91-138). Καὶ αὐτοὶ οἱ
αὐτόχθονες Ἰνδοὶ τῆς Ἀμερικῆς ἐπέβαλλον ἐνίοτε ὡς ἰδίαν ἀτιμωτικὴν ποινήν τῆς μοιχα-
λίδος (τινὲς δὲ καὶ τοῦ μοιχοῦ) τὴν ἐν χρῶ κουρὰν τῆς κόμης. (*Waitz, Anthropologie der*
Naturvölker, τ. III, σ. 112. 113).

4. *Revue de l' hist. des religions* 1911, τ. 63, σ. 197.

5. *Revue des tradit. popul.* 1900, σ. 193.

6. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Bolte*, ἐν *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1909, τ. 19, σ. 69.

7. *Ducange, Glossar. latinitatis*, λ. *asini caudam in manu tenere*. *J. Grimm, Rechtsaltertümer*, ἐκδ. 4, τ. II, σ. 318. Βλ. καὶ τὰς ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Bolte*, ἐνθ' ἂν.

8. *J. R. Dieterich, Eselritt u. Dachabdecken*, ἐν *Hessische Blätter f. Volkskunde*
1902, σ. 87 κέ., ἰδίως σ. 98 κέ. 109.

τὴν σύζυγόν του ἐμουζώνετο εἰς τὸ πρόσωπον μὲ καπνιὰν καὶ κάρβουνον¹. Εἰς παραπλησίαν δὲ ποινὴν κατεδικάζοντο αἱ κακόγλωσσοι γυναῖκες καὶ οἱ συκοφάνται, ὑποχρεούμενοι νὰ περιάγωσιν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἰδιαιτέρων τινὰ λίθον, καλούμενον Schandstein, Lasterstein καὶ Klapperstein, λίθον τῆς κατασχύνης, τῆς ἀμαρτίας, τοῦ κροτάλου, διὰ τὸν θόρυβον καὶ τοὺς κροταλισμοὺς τοῦ παρακολουθοῦντος πλήθους². Ἡ ἀνάβασις δὲ εἰς ὄνον ἦτο εἰς παλαιότερους χρόνους ἐν Γερμανίᾳ ὑβριστικὴ ποινὴ, ἐπιβαλλομένη εἰς μαθητὰς καὶ ὑστερώτερον εἰς στρατιώτας³. Εἰς τινὰς δὲ ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας οἱ δειραντὲς τὴν σύζυγόν των κατὰ τὸν μῆνα Μάιον ἢ οἱ δαρέντες ὑπὸ τῆς συζύγου των ἢ οἱ ἀπατηθέντες σύζυγοι περιήγοντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καθισμένοι ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνων μέχρι τοῦ 15' αἰῶνος⁴. Ἐν Hainaut τὴν αὐτὴν ποινὴν ὑφίσταντο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων οἱ μετὰ χηρείαν νυμφευθέντες, ἀνὴρ καὶ γυνή⁵. Ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα αἱ μοιχαλίδες περιήγοντο μετὰ τῶν συζύγων των ἐπὶ ὄνων, ἡ αὐτὴ δὲ τιμωρία ἐπεβάλλετο καὶ εἰς τὰς μαστροπούς. Ἐν Νεαπόλει κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15' αἰῶνος ὁ Ἰσπανὸς ἀντιβασιλεὺς κατεδίκασε σύζυγον ἀπατηθέντα ἐπὶ τῆς γυναικὸς του νὰ περιαχθῆ κατὰ τὴν πόλιν καθισμένος ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καὶ ἐστεμμένος τὴν κεφαλὴν μὲ κέρατα, προηγουμένου κήρυκος, ὅστις ἐκήρυττε τὸ πάθημά του⁶. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπεβάλλοντο ἄλλοτε παραπλησίαι πομπεῖσαι εἰς ἐπίκουρα ἀνδράγυνα καὶ εἰς μοιχαλίδας γυναῖκας⁷. Ἄλλ' αἱ ὀλίγα αὐτὰ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας κατέχομεν περὶ τῆς διαδόσεως τῆς ποινῆς εἰς ἀσιατικούς καὶ εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, δὲν ἐπαρκοῦσιν, ὥστε συναγάγωμεν ἀσφαλῆ πορίσματα περὶ τῆς προελεύσεως τῆς συνηθείας καὶ περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταδόσεως αὐτῆς ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν· πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖα ἰδία λεπτομερεστέρα ἔρευνα.

Ἐξέτασις τῶν λέξεων, τῶν προσλαβουσῶν ὑβριστικὴν σημασίαν ἐν τῇ νῆα ἑλληνικῇ. Πομπή - πομπεύω.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λέξεων, αἵτινες ἐκ τῆς πομπεύσεως προσέλαβον εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὑβριστικὴν σημασίαν.

Ἐσημειώθη ἀνωτέρω (σ. 406-7) ὅτι ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. τὸ ρ.

1. Αὐτ., σ. 99.

2. Grimm, D. Wörterbuch, λ. Klapperstein.

3. Αὐτ., λ. Esel 51.

4. Βλ. πολλὰς μαρτυρίας παρὰ Bolte, ἐνθ' ἀν., καὶ προσέτι Dieterich, ἐνθ' ἀν., σ. 109. Revue des trad. popul. 1891, σ. 429. 1901, σ. 14. 1907, σ. 318. 1908, σ. 204. 1910, σ. 100 (ἐν Avesnes τῷ 1814). Archiv f. Religionsw. 1908, XI, σ. 153.

5. Revue des trad. pop. 1909, σ. 420. 424-5.

6. Bolte, ἐνθ' ἀν., σ. 68.69.

7. Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 384 κέ. (=Englische Studien I 173 κέ.).

πομπεύω μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ λοιδορῶ, τὸ δ' ὄνομα πομπεία (καὶ ὕστερον καὶ τὸ πομπή) εἰς τὴν τῆς λοιδορίας. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐκ τῆς συνηθεστάτης ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως ἢ λ. πομπή εἶχε μὲν καὶ τὴν σημασίαν ταύτην¹, κατέστη δὲ καὶ συνώνυμος τοῦ καταισχύνη· οἶον παρὰ Κωνστ. Πορφυρογεννήτῳ (Π. θεμ. Β' 7, σ. 30,6 Bonn) «πομπή γάρ εἰσι (Παφλαγόνες) καὶ ὄνειδος καὶ ἐξουθένωμα τοῦ ἀνθρωπέου γένους». Τοῦ δὲ πομπεύω γίνεται μὲν ἀλλὰ σπανίως χρήσις καὶ ἐπὶ εὐφήμου ἐννοίας², συνηθέστατα δ' ὁμῶς σημαίνει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως. Ὁ Ἡσύχιος ἐρμηνεύει «πομπεύων, περιάγων». Τὸ ἐνεργ. εἶναι σχεδὸν πάντοτε μεταβατικὸν δηλοῦν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν ποινὴν ἄρχοντος καὶ τοῦ συμπράττοντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ὄχλου³, σπανιώτατα δ' ἀμετάβατον⁴, ἀνθ' οὗ συνηθέστερον εἶναι τὸ παθητικόν⁵. Εἶναι δ' ἐν χρήσει καὶ τὰ ἐμπρόθετα περιπομπεύω⁶ καὶ ἐκπομπεύομαι⁷. Συνώνυμα τοῦ πομπεύω ῥήματα: θριαμβεύω⁸ (καὶ ἀντὶ τοῦ πομπή εἰρωνικῶς θρίαμβος⁹), δημεύω¹⁰, θεατροῖζω¹¹.

Ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσση κοινώτατος εἶναι ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς λ. πομπή¹², τοῦ ὁποίου κατὰ τόπους φέρονται ἰδιωματικαὶ παραλλαγαὶ πομπή¹³,

1. Βλ. τὰς βυζαντινὰς παροιμίας ἐν Π. Π. Α' 12, 11. 44, 38 καὶ λ. πομπεύω. Krumbacher, *Mittelalt. Sprichwörter*, σ. 123, 85.

2. Θεοφάν., σ. 146 Bonn πομπεύω· ἀπείθεται μετὰ πομπῆς.
3. Προκόπ., Ἀνέκδ. 11, σ. 76, 15, 24 Bonn Θεοφάν., σ. 72, 166. 171. 574. 628. 648 Bonn. Σωκράτ. Γ' 17, τ. 67, σ. 713 Migne. Ἀπάλλας, σ. 436, 11. Λεόντ. Νεαπόλ. 16, σ. 34, 12 Gelzer. Νικηφόρ. Γρηγορ. IB' 14, 1, σ. 620. Καντακουζην. Γ' 29, σ. 183, 18. Πτωχολέων, στ. 96 Legrand. Μεσαιωνικὰ παροιμια (βλ. σημ. 1).

4. Θεοφάν., σ. 271 Bonn.

5. Ψελλός, ἐν Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ., Ε' 181. Wirth, Danae, σ. 10.

6. Μακάρ., ἐν Migne, τ. 67, σ. 236.

7. Συντίπ., σ. 146 B. 118 E.

8. Θεοφάν. 208 Bonn. Συνεχισταὶ Θεοφάν. 441, 9. Γεώργ. μοναχ., σ. 521. 546 Muralt. 624-651 De Boor. Λέων γραμματ. 134, 21. 185, 24. 299, 20. 330, 10. Νικηφ. ΚΠ., Ἰστ. σύντ., σ. 83 Bonn. Παχυμέρ. I 316.—Παθητ. Γεώργ. μοναχ., σ. 541 M. 645 DB. Λέων γραμματ., σ. 128, 20. Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456, 10. Παχυμέρ. I 394, 17.

9. Μιχ. Ἀκομινάτ. Α', σ. 239, 19, 21 Λάμπρου. Παχυμέρ. I 394.

10. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6. Τζέτζ., Ἐπιστ., σ. 7. 8. 10 Pressel.—Παθητ. Λέων γραμματ. 303, 13. 305, 10. Κεδρην. I 645, 23.

11. Καντακουζην. Α' 31, σ. 150.

12. Συναξάριον γυναικ., στ. 623 Krumbacher. Βλάχου, Θησαυρὸς τετράγλωσσος, ἐν λ. Κοραῆ, Ἄτακτα Δ' 426. Σκ. Βυζάντιος. Π. Π., λ. πομπή. Ἀθῆναι (Α.Α.). Καλάβρυτα (Π. Π., λ. πομπή). Κεφαλληνία (Αὐτ.—Νεοελλ. ἀνάλ. Β' 298). Ἡπειρος (Α.Α.). Θεσσαλονίκη (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 45). Χίος (Α.Α.). Νίσυρος (Α.Α.) Καστελλόριζον (Σύλλογος ΚΠ. ΚΑ' 326, 549). Δαρδανέλλια (Α.Α.). Πόντος (Π. Π., λ. πομπή 14, 27. Α.Α.). Τραπεζοῦς (Σ. Ἰωαννίδου, Ἰστορ. Τραπεζοῦντος, σ. 269).

13. Λέσβος (Α.Α.). Λακκοβίγια Μακεδονίας (Π. Π., λ. πομπή 17). Λιβίσσιον (Μουσαίου, Βατταρισμοὶ 118).

μπομπή¹, μπουμπή ἢ δουθή², πουπή³ καὶ ἡ τσακωνικὴ πογκή⁴. Τὸ ρῆμα πομπεύω⁵, παθ. πομπεύομαι⁶ καὶ ἰδιωματικοὶ τύποι αὐτοῦ πομπεύω⁷, παθ. πομπεύομαι⁸, πουμπεύου⁹, μπομπεύω, παθ. -ομαι¹⁰, ποπεύω, παθ. -ομαι¹¹, πουπεύω¹², πουμπεύου¹³, πομπιάζω -ομαι¹⁴, πομπέγκου¹⁵. μετοχὴ παθ. παρακ. πομπεμένος, -η, -ο¹⁶, πομπημένος(;) ¹⁷, πομπιασμένος¹⁸, καὶ ἀπὸ ἄλλων τύπων πομπώνω, πομπειώνω, πομπειεύω, μὴ μαρτυρουμένων, πομπωμένος¹⁹, πομπειωμένος, -η, -ο²⁰, μπομπιωμένος²¹, πουμπιωμέ-

1. Ἐκ τοῦ τὴν πομπήν (*Vasmer*, ἐν *Byz. Zts.* 1907, XVI 548. Πρὸβλ. *Foy*, Lautsystem, σ. 25). Κρήτη (Α. Α. *Foy*, αὐτ.). Ζάκυνθος (*Ζώη*, Λεξικὸν Ζακύνθου, σ. 680). Χίος (Α. Α.). Νάξος (Π. Π., λ. πομπή 7.8). Μάδυτος (Α. Α.).

2. Θεσσαλία (*Τζατζάνου*, Π. Θεσσαλ. διαλέκτου, σ. 76). Σέρραι (Λαογρ. Γ', σ. 209). Σάμος (*Σταματιάδου*, *Σαμιακὰ* Ε' 56).

3. Λέσβος (Π. Π., λ. πομπή), ποπή (; Αἶμος; Α. Α.).

4. Οἰκονόμου, Γραμματ. τῆς τσακων., σ. 87.

5. *Σαχλίκ.*, στ. 905, σ. 52 Π. (πομπεύετέ την). *Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 809, σ. 400. *Somavera*. Βλάχου, Θησαυρὸς τετράγλωσσος, λ. Π. Π. Ζ. πομπεύω, πορεύομαι. Λάστας (Α. Α.) Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298). Νίσυρος (Α. Α.). Ἄμισος (Α. Α. ἀόρ. πόμπεψα Α. Α.).

6. Πομπεύεται (*Συναξάρ. γυν.*, στ. 399, σ. 350 Kr.) ἐπιμπεύτη (αὐτ., στ. 400). προστ. πομπέω (Πελοπόννησος, Λευκάς, Κυκλάδες; Π. Π., λ. πορεύομαι) πομπέω (Αἰθίοι ἐν παροιμίᾳ Ἐβδόμη Α' σ. 120. *Σαχλ.* Καστελόριζον ὁμοίως Π. Π., αὐτ.) πομπεύου (; Ρόδος: *Βενετοκλέους*, Παρατηρήσεις, σ. 129. Λέσβος: *Οἰκονομοπούλου*, Λερισκά, σ. 96), πομπεύθου (; Λιβύσιον: Π. Π., αὐτ.), πομπέται (Αἶμος: Σύλλογος ΚΠ. Θ' 349,4) πομπεύομαι (; Θεσσαλονίκη: *Μ. Χ. Ἰωάννου*, *Θερμαίς*, σ. 45), ἀόρ. πομπεύτηκα (Νάξος: Π. Π., αὐτ. Νίσυρος: αὐτ.).

7. Νάξος (Π. Π. αὐτ.). «ἀνὰ τὴν πομπεύγαν» (*Σαχλίκ.*, στ. 904, σ. 52 Π.).

8. Σύμη (Α. Α.), πομπεύομαι (Οἶνὸν Πόντου, Α. Α.).

9. Λιβύσιον (*Μουσαιίου*, Βατταρισμοὶ 118).

10. Γύθειον (Π. Π., λ. πομπεύω). Ζάκυνθος (*Ζώη*, Λεξικ. Ζακύνθου, σ. 680) Θράκη, (Α. Α.). Σωζόπολις (Π. Π. Δ' 433, 18α). προστ. μπομπέψου (Πάρος: Π. Π., λ. νοικοκυρεύομαι 1. Φολέγανδρος: Αὐτ., λ. πορεύομαι).

11. Ποπεύω (Αἶμος: Α. Α.) ποπεύονται (*Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 794) ποπευτοῦν (αὐτ., στ. 683).

12. Προστ. παθ. πουπεύτσι = πομπεύθητι (Λέσβος ἐν παροιμίᾳ: Π. Π., λ. πορεύομαι).

13. Προστ. παθ. πουμπεύκ' = πομπεύθητι (Λακκοβίτικα Μακεδονίας: Αὐτ.).

14. *Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 1139, σ. 410 *Krumb. Ducange*. Σκ. Βυζάντιος. Ζαγορά (Α. Α.).

15. Τσακωνικόν (*Οἰκονόμου*, Γραμματικὴ τῆς τσακων., σ. 87).

16. *Σαχλίκης*, στ. 624, σ. 69 Π. *Συναξάρ. γυν.*, στ. 743. Κοινὸν ἐν Πελοποννήσῳ.

17. *Γ. Βλάχου*, Θησαυρὸς τετράγλωσσος.

18. Θεσσαλονίκη (*Μ. Χ. Ἰωάννου*, *Θερμαίς*, σ. 45).

19. *Σαχλίκης*, στ. 102, σ. 29 Π.

20. *Κοραῖ*, Ἡλιόδωρος, τ. Β' 173 («ἀπὸ ρ. ἀχρήστου πομπειῶ»). Ἡπειρος (Κ[ρομμύδη], Δικτριβή Α' 174. Πανδώρα Θ' 341). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β' 298). Σύμη (Α. Α.). Θηλ. -ισσα, οὐδ. -ον (Πόντος: Α. Α.)

21. Ζάκυνθος (*Ζώη*, Λεξικ. Ζακύνθ. 680).

νος¹, ποπιωμένος ἢ ἀποπιωμένος², πομπειμένος³, μπομπιασμένος⁴. Παράγωγα: πόμπημα⁵, πόμπιασμα⁶, πομπευτής⁷. Σύνθετα: χιλιοπομπειμένη⁸, πομπάθρωπος, πομπογύναικο, πομποδουλειά, πομπόλογα, πομπολογάω⁹.

Ἡ κυρία σημασία τῆς λέξεως πομπή, ἢ τῆς πομπεύσεως, διετηρήθη, καθ' ὅσον γινώσκομεν, μόνον ἐν τῇ παροιμιώδει φράσει «τὸν διώξανε μὲ τῆς πομπῆς τὰ μαντήλια»¹⁰, ἀναφερομένη εἰς ἄγνωστόν τινα λεπτομέρειαν τῆς ποινῆς. Σημασιολογικαὶ μεταβολαί: 2. Κατηγορία¹¹, φρ. «μᾶς ἔβγαλαν τὴν πομπή»¹², τουτέστιν ἀπέδωσαν εἰς ἡμᾶς πρᾶξιν φέρουσαν ὄνειδος.—3. Ὑβρις, λαιδορία, καταισχύνη¹³.—4. Πρᾶξις αἰσχρὰ ἢ ἄτιμος, ἀξία πομπεύσεως, καὶ ἐν σχήματι ὑπερβολῆς ἢ ἄτοπος πρᾶξις¹⁴.—5. Παράνομος συνουσία¹⁵, διότι τοῦτο βεβαίως ἦτο τὸ συνηθέστερον διὰ πομπῆς τιμωρούμενον ἀμάρτημα.—6. Αἰσχος, ἀτιμία, ὄνειδος¹⁶.—7. Ὁ ἄξιος ἢ ἡ ἀξία πομπῆς διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διαστροφὴν καὶ αἰσχροτήτα· οὐτιδανός, ἐπονείδιστος¹⁷. φρ. «πομπὴ τῶν ἀγιῶν» (ἢ μήπως ἀγιοῶν;)¹⁸, λεγομένη ἐπὶ τῶν κακοηθεστάτων· «εἶναι μὲ πομπή» ἢ «εἶναι ἡ πομπὴ τοῦ τόπου μας»¹⁹. «ἔχει μοῦτρα καὶ ἡ πομπή

1. Σίκινος (Ἐφημ. φιλομ. 1857, β' 146). Ζαγοράκιον (Σύλλογος ΚΠ ΙΔ', σ. 226).

2. Σύμη (Α.Α.).

3. Ἀθήναι (Α.Α.). Πύργος Ἡλείας (Π.Π. Γ' 442). Μεσαηνία.

4. Μάδυτος (Α.Α.).

5. Somavera.—Κοινόν.

6. Ducange, λ. πομπιάζειν «πομπιάσματα, ἀτιμάσματα».—Σκ. Βυζάντιος.

7. Οἰνὴ Πόντου «ἀπατεῶν, ὑποκριτῶν, ὁ τοὺς ἄλλους παραπλανῶν δι' ἐπιπλάστου διαγωγῆς» (Α.Α.).

8. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 81, στ. 70.

9. Πάντα κεφαλληνιακά (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298).

10. Ἀθήναι (Α.Α.). Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Α', σ. 446) ἀναγράφων τὸν τύπον πόμπα ἐκ τοῦ Somavera καὶ πομπή ἐκ τοῦ Δουκαγγίου, ὡς δευτέραν σημασίαν ἀναφέρει καὶ τὴν τῆς πομπεύσεως.

11. Χίος (Α.Α.).

12. Καστελλόριζον (Σύλλογος ΚΠ., τ. ΚΑ' 326, 549).

13. Γ. Βλάχος. Κοραῆ, Ἡλιόδωρος, τ. Β', σ. 173. Ἡπειρος, Κρήτη, Μάδυτος, Δαρδανέλλια (Α.Α.).

14. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298). Κύπρος (Α. Α.) καὶ ἀλλαχοῦ.

15. Κεφαλληνία (αὐτ.).

16. Ducange, λ. πομπιάζειν «πομπιάεις, ἀτιμιάεις, ἀτιμασίαις».—Κοραῆς. Σκ. Βυζάντιος. Τσακωνιά. Ζάκυνθος. Κεφαλληνία. Θεσσαλία. Θεσσαλονίκη. Λέσβος. Λιβύσιον. Παροιμιαὶ δημώδεις: «Πᾶσα πομπὴ μὲ τὴν παρηγορίαν της»· «θὰ πῶ καὶ τὴν πομπὴ μου»· «τὴν ἔχει τὴν πομπὴ της γιὰ χαρὰ» (Π.Π., λ. πομπή 26. 2. 28)· «ἔς τὴν πομπὴ τοῦ σταυραετοῦ» (Π.Π. Β', σ. 47).

17. Πελοπόννησος. Λάστα (Α.Α.). Ζαγορά (Α.Α.). Ἡπειρος (Α.Α.). Σάμος. Κρήτη (Α.Α.). Πόντος (Α.Α.).

18. Νίσυρος (Α.Α.).

19. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ., αὐτ.).

νά μᾶς ἰδῆ, στόμα νά μιλήσῃ»¹. Παροιμιαί: «Ἐκατσε ἡ πομπή 'ς τίς στρατές/ κι ἀναγέλα τοὺς διαβάτες»². Κατ' ἐπέκτασιν καὶ ὁ σωματικῶς πλημμελής, ὁ δύσμορφος, ἄσχημος, ἢ μικρόσωμος δυσειδῆς γυνή, ἢ καμποῦρα³.—8. Περιφρόνησις (Σάμος), σκῶμμα, περίγελως (Ζάκυνθος).—9. Ὑπόκρισις, προσποιήσις⁴ καὶ παροιμία: «Ποιὸς κρυφὰ παντρεύεται / φανερὰ πομπεύεται»⁵. Ἐν Οἰνῷ ἀντίστοιχον σημασίαν ἔχει τὸ παράγωγον πομπευτῆς (βλ. ἀνωτέρω, σ. 424, σημ. 7).

Τὸ δὲ πομπεύω σημαίνει: 1. Ἐκπομπεύω, καταισχύνω τινά⁶.—2. Ὑβρίζω, δυσφημῶ, κατηγορῶ⁷. Παθ. ἐξευτερίζομαι, πράττω ἄξια πομπῆς, ὄθεν πομπεμένος ὁ βδελυρός, ὁ ἀχρεῖος, ὁ ἄτιμος, ὁ μοχθηρός⁸.—3. Συνέρχομαί τινι παρανόμως, ὑπονοουμένου ὅτι ἐκθέτω αὐτὸν οὕτω εἰς τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως⁹. Παθητικῶς ἐπὶ γυναικῶν ἀκολάστων ἢ μοιχευομένων¹⁰.—4. Προξενῶ ὄλεθρον (φρ. «πομπεύεις με») = με καταστρέφεις¹¹. «γγραφτὰ πομπειωμένα», ἦτοι ἀποφάσεις τῆς Μοίρας ὀλέθριαι, φέρουσαι δυστυχίαν¹².—5. Ἀποσβολώνω, ἀποστομώνω, καθιστῶ τινα ἄφωνον, ἐνν. ἐκ συναισθήσεως τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ¹³.—6. Περιφρονῶ, σκιάττω (Ζάκυνθος).—7. Ἀπατῶ (Οἰνῷ).

* Ἄλλαι συνώνυμοι λέξεις.

Συνώνυμοι τοῦ πομπῆ εἶναι καὶ ἄλλαι λέξεις, συνεκδοχικῶς δηλοῦσαι τὸ σύνολον τῆς πομπεύσεως ἐκ χαρακτηριστικῶν μερῶν αὐτῆς, προσλαβοῦσαι

1. Ζαγορά (Α.Α.).
2. Κοινότης παροιμία, φερομένη εἰς πολλὰς παραλλαγὰς (Π. Π., λ. πομπή).
3. Κεφαλληνία (ἐνθ' ἄν.). Λάστα (Α.Α.). Χίος (Α.Α.).
4. Κύπρος (Α.Α.).
5. Παροιμία κοινότης (Π. Π., λ. παντρεύω 42. 48, ὅπου παραλλαγαὶ ἐξ Ἀθηνῶν, Πελοποννήσου, Στερεᾶς, Κρήτης, Κυκλάδων, Σποράδων, Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θράκης).
6. Συναξάρ. γυναικ., στ. 1139, σ. 410 Krumb. «θέλει νά τὸν ἐντροπιάζῃ φανερά, νά τὸν πομπιάζῃ». Κοραῆ, Ἔτακτα Δ', σ. 78.—Ζάκυνθος. Τσακωνία. Ζαγόρι. Λιβύσιον. Οἰνῷ.
7. Γ. Βλάχος. Ζάκυνθος. Λάστα (Α.Α.). Θράκη (Α.Α.). Σωζόπολις.
8. Κοραῆς, Ἠλιόδωρ. Β'. 173. Ἠπειρος (Κρομμύδης. Πανδώρα). Ζάκυνθος. Κεφαλληνία. Σύμη. Θεσσαλονίκη. Μάδυτος. Πόντος.
9. Συναξάρ. γυναικ., στ. 809: «ὁ καῦχος τὴν πομπεύει». Κεφαλληνία (Νεοελ. ἀνάλ., ἐνθ' ἄν.).
10. Συναξάρ. γυναικ., στ. 399, 400: «ἤρχεψε νά πομπεύεται... καὶ ἀφότες ἐντροπιάστηκεν ἡ ἄθλια καὶ ἐπομπεύτη» στ. 794: «νά πομπεύονται κρυφά».
11. Ἄμισός (Α.Α.).
12. Ἠπειρος (Α.Α.).
13. Παθ. Θεσσαλονίκη (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 45). Ἀμεταβάτως: ἐπόμπεψα = ἔμεινα ἐμβρόντητος (Ἄμισός, Α. Α.).

δ' ἐπίσης αἰ πλειῖσται ὕβριστικὴν σημασίαν. Τὰ συνώνυμα ταῦτα καταγράφομεν ὧδε :

1. Γαῖδουρογύρισμα.

Γαῖδουρογύρισμα ἢ πομπή ἐν Σκύρω, ἀπὸ τῆς ἐπὶ ὄνου περιαγωγῆς οὕτω κληθεῖσα¹.

2. Διαλάλημα.

Διαλάλημα ἢ πομπή, τὸ ρ. διαλαλῶ ἀπὸ τῆς διαλαλήσεως, ἦτοι διακηρύξεως κατὰ τὴν πόμπεισιν τοῦ λόγου τῆς καταδίκης (σ. 415). Ἡ δημώδης παροιμία: «Ἐπὶ τὸ φόρο μᾶς διαλαλοῦνε, τάχα ἔς τὸ σπίτι μας τὸ ξέρουν;»² εἶναι προδήλως ἢ ἀρχαιότερα τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς, ἐν αἷς τὸ μὲν διαλαλῶ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ πομπεύω, ὁ δὲ φόρος διὰ τοῦ παζάρι³. Αἱ λέξεις διαλάλημα καὶ διαλαλῶ περιέπεσαν εἰς ἀχρησίαν, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων :

3. Γεβέντισμα.

Γεβέντισμα καὶ ρ. γεβεντίζω. Ὁ πρῶτον τύπος τοῦ ρήματος εἶναι ἴσως κιβεντίζω⁴, ἐν Μακεδονίᾳ γεβεντιῶ⁵, οἱ δὲ κοινότεροι γεβεντίζω⁶ καὶ γιβεντιῶ⁷, ἐν Λιβισίᾳ γιβεντιῶ⁸, ἐν Σάμῃ γιβεντιῶ (Α. Α.) καὶ

1. Μ. Γ. Κωνσταντινίδου, Ἡ νῆσος Σκύρος, σ. 142.

2. Π. Π., λ. φόρος 5. 4.

3. Αὐτ., λ. πομπεύω.

4. Ducange, Glossar., λ. κιβεντίζειν (ἐκ γλωσσαρίου). Ἀσσίζαι Ἱεροσολ. 225 παρὰ Ducange. Ἀσσίζαι Κύπρου Β' 279 (ἐν Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. 5', σ. 481): ἀνά τὸν κιβεντίσου».

5. Λακκοβίγια (Πολίτου, Παροιμίαι Α' 557).

6. Ἀσσίζαι Κύπρου Α' 281 (Σάθα, ΜΒ. 5' 231) ἀνά τὸν γεβεντίσου». Αὐτ. Α' 243, σ. 199 «γεβεντισμένος». Θρήνος Κων/πόλεως, στ. 79 (Byz. Zts. XII, σ. 271): «γεβεντίζοντας». Αὐτ., στ. 98 «ἐγεβέντιζαν». Ἐρωτόκριτος Α' 602 «γεβεντισθήκαμε». Σαχλίκης 421, σ. 94 W. (στ. 656. 658, σ. 41 Π.) ἀνά ταῖς γεβεντίσου», στ. 627, σ. 102 W. ἀνά τήνε γεβεντίσης», στ. 884, σ. 51 Π. «ἐγεβεντίσασιν», στ. 902, σ. 52 Π. «ἐγεβεντίσασιν τήν», στ. 667, σ. 39 Π. «γεβεντισμέναις». Ducange. Somavera (γεβεντίζω, -ομαι). Βεντότη, Λεξ. τετράγλ. λ. Κοραῖ, Ἄτακτ. Δ', σ. 78. —γεβεντίζω, γεβεντισμένος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ 409). Μεσσηνία.—Ζάκυνθος (Ζώη, Λεξ. Ζακύνθου 168). Κρήτη (Φιλίστωρ Δ' 514). —«ἐγεβέντισεν» Νάξος (Πανδῶρ. Η', σ. 422). «γεβεντίζεται» «γεβεντισμένος» Ἀραβαντιν., Ἡπειρ. γλωσσ. 31 μᾶλλον γιβεντι.). γεβεντισμένος (Σύμη, Α. Α.). γεβεντίζω (Ἀδριανούπολις, Α. Α.) Σινασός (Ἀρχελάου, Σινασός 230). γεβεντισμένη (Passow, 496, 16. Π. Π. Α' 557).

7. Ducange, λ. γιβεντιζειν. Βλαχου, Θησαυρός. Σύρα (Pis, Spoglige Erindringen 1866, σ. 46 = Meyer, Neugr. Studien IV 23). Κρήτη (Α. Α.). Χίος (Α. Α.). γιβεντισμένος: Κρήτη (Α. Α.), Θήρα (Πεταλά, Ἰδιωτικόν, σ. 47), Ἄνδρος (Α. Α.) γιβεντιζόμενος(ς). Κέρκυρα (Ἐφ. Φιλολ. 1870, III' 2246).

8. Μουσαίου, Βαπτισμοί, σ. 42.

ἐν Ἰμβρῷ *λιβεντίζω*¹. Παρὰ *Σαχλίκη* (στ. 889, σ. 51 Π.) κεῖται ἅπαξ *ἐδιεβέντισαν*. Παράγωγα: *κιβεντισμός*², *γεβέντισμα*³, *γίβεντο*⁴, *γεβεντούκλω*⁵.

Τὸ *γεβεντίζω* σημαίνει κυρίως τὸ διαλαλῶ, κηρύττω, ἀλλ' ἡ σημασία αὕτη σχεδὸν ὀλοτελῶς ἐλησμονήθη, διατηρηθεῖσα μόνον εἰς τινὰ τοπικὰ ἰδιώματα⁶. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πόμπευσιν διελαλεῖτο ὑπὸ κήρυκος τὸ ὑπὸ τοῦ πομπευομένου διαπραχθὲν ἔγκλημα, προσέλαβε κατὰ συνεκδοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πομπεύειν⁷. Ἐκ τῆς μαστιγώσεως δέ, ἣτις ἦτο ἀπαραίτητον τῆς πομπεύσεως συμπλήρωμα, σημαίνει ἐπίσης: 3. Δέρω, μαστιγώνω⁸. — Ἄλλαι σημασίαι συναφεῖς πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀτίμωσιν τῆς πομπεύσεως: 4. Ὑβριστικῶς ἀποπέμπω (*Σύμη*, Α. Λ.), ἴσως διότι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ ἐξορία ἦτο ἡ συνηθεστέρα ποινή, ἡ ἐπακολουθοῦσα τὴν πόμπευσιν ἐκτὸς ἂν ἡ σημασία αὕτη ὑποτεθῆ ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἐπομένη.—5. Ὀνειδίζω, καταισχύνω, ὑβρίζω, ἐκπομπεύω⁹. —6. Δυσφημῶ, κακῶς λέγω, συκοφαντῶ¹⁰.—7. Ἐξευτελίζω, ἀτιμάζω, καθιστῶ τινὰ ἄξιον *γεβεντισμοῦ*. Παθ. ἐξευτελίζομαι, ἀτιμάζομαι, ἐκπίπτω ἠθικῶς: ἡ μετοχὴ τοῦ παθ. παρακειμένου *γεβεντισμένος*, συνώνυμος τοῦ *πομπειεμένος*, θεωρεῖται δεινοτάτη

1. ΚΠ. Σύλλογος Θ', σ. 352.

2. *Ducange*, λ. *κιβεντίζειν*.

3. *Somavera*.—Κοινή Π. Γ' 441, 2. 442 δ'. — *γιβέντισμαν* (Προσαίτικαὶ παροιμίαι: Π. Π. Α' 556): *γεβέντισμαν* (Νάξος: Π. Π. Γ' 442, 5. Καστελόριζον: Αὐτ. 441, 1): *γιβέντισμα* (Μεσαιωνικαὶ παροιμίαι: Π. Π. Α' 556.—Κοινὴ Βλάχου, Θησαυρός. Π. Π. Α' 557). *γιβίντισμαν* (Λιβύσιον: *Μουσαίου*, Βατταρισμῶν, σ. 42).

4. Τὰ *γέβεντα* (Μῆλος: Π. Π. Γ' 442, 3): τὸ *γίβεντο* (Κρήτη: Φιλίστωρ Δ' 514. Θῆρα: *Πεταλᾶ*, Ἰδιωτικόν, σ. 47): τὰ *γίβεντα* (Κρήτη: Α. Λ. Κρητικὸς ἀστὴρ 1908, σ. 364).

5. Κυνουρία. Ἡ πομπειεμένη καὶ μεταφορικῶς ἡ ἀναιδὴς ἡ κακολόγος ἡ θρασυλόγος, ἀποστομόνουσα πάντας διὰ τῆς γλώσσης τῆς (Π. Π. Α' 557).

6. Λακκοβίγια Μακεδονίας (Π. Π. Α' 557). Τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ *λιβεντίζω* ἐν Ἰμβρῷ.

7. *Σαχλίκ.*, στ. 421, σ. 94 W. (στ. 656, σ. 41 Π.), στ. 627, σ. 102 W., στ. 884, σ. 51 Π., στ. 902, σ. 52 Π. *Somavera*, λ. *γεβεντισμένος*. *Βεντότη*, Λεξ. τετράγλ., λ. *γεβεντίζω* ἀποπέμψω τινὰ εἰς τὸ γομάριον. Π. Π. Α' 557. Λιβύσιον (*Μουσαίου*, σ. 42). Ἄδριανούπολις (Α. Λ.), Συνασὸς (*Ἀρχελάου*, Συνασὸς 230): *γεβεντισμένη* = πομπειεμένη (Π. Π. Α' 557. *Ἀρχέλαος*, αὐτ.).

8. «Δαρμοῦ ἢ κιβεντισμοῦ» «ἐτυπτεν, ἔδερνεν, ἐκιβέντισεν» «τύπτει, δέρει, δέρνει, κιβεντίζει» ἐκ γλωσσαρίων χειρογράφων παρὰ *Ducange*, λ. *κιβεντίζειν*.—Ἀσιίται Κύπρου 243 (*Σάθα*, Μ. Β. Γ' 199): «ἂν ἐνι *γεβεντισμένος* δέρνοντά τον κείμενον».

9. Θρήνος Κων/πόλεως, στ. 79. 98 (Byz. Zts. XII, σ. 271). *Γιάνναρη*, Π. τοῦ Ἐρωτοκρίτου, σ. 88.—προσβάλλω, ὑβρίζω. Κρήτη (Φιλίστωρ Δ', σ. 514). *Ζάκυνθος* (*Ζώνη*, Λεξ. Ζακ. 168). Νάξος: ἀσμάτιον: «βγήκε μιὰ παλιογριτζόλα καὶ τὰ ἐγεβέντισ' ὄλα» (Πανδῶρ. Η', σ. 422), ἦτοι τὰ ἐντρόπιασε, τὰ κατήσχυνε, παρευδοκιμήσασα αὐτὰ ἐν ἀγῶνι κελადήματος.

10. Βλάχου, Θησαυρός, «δυσφημίζω».—Γορτυνία (*Παπαζαφειροπούλου*, Περισυνηγωγὴ, σ. 408). «ἐκθέτω, θεκτρίζω» Λιβύσιον (*Μουσαίου*, σ. 42).

στηρίζομαι· ἐκ τοῦ ἀορίστου τούτου γκιουβεντίμ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῆ τὸ γκιβεντίζω (πρβλ. τὸν παρὰ Ducange τύπον κιβεντίζω καὶ τὸν μακεδονικὸν γκιβεντῶ), ὅπως σχηματίζονται δηλ. τὰ πλεῖστα τῶν ἐκ τῆς τουρκικῆς εἰλημμένων ρημάτων.

4. Σιγοῦνι.

Σιγοῦνι, ρ. σιγουνεύω. Ἐκ τοῦ τουρκ. σιουργκιούν (ἐξόριστος, σιουργκουνλὺκ=ἐξορία). Εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐξορίζω ἀπαντᾶται τὸ ρ. ἐν στιχοπλοκίᾳ τῆς Κῶ: «καὶ μὲ ἐσιργουνέψασι κ' ἤρτα 'ς αὐτὸν τὸν τόπον»¹, ἦτοι μ' ἐξώρισαν μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς, εἰς ἣν εἶχον καταδικασθῆ. Εὐχρηστοτέρα εἶναι ἡ περίφρασις μ' ἔκαμε, τὸν ἔκαμε σιγοῦνι—τὸν διέσυρε, τὸν ἔκαμε καταγέλαστον, τὸν ἐξέθεσεν εἰς τὸν κοινὸν περίγελων.

5. Ἀσβόλη.

Ἀσβόλη, ρ. ἀσβολώνω καὶ κατ' ἐπίτασιν ἐμπροθέτως ἀποσβολώνω, ἀνασβολώνω, κατασβολώνω. Ὁ τύπος ἀσβόλη, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσῃ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀσβόλος, ἔστρεψεν τὸν καλλίτερον τύπον ἀσβολος², φέρεται μὲν μέχρι τῆς σήμερον ἐναχοῦ ἀμεταλλάκτως³, ἐν Πόντῳ δὲ παρεφθαρμένος εἰς χαβσάλ, τὸ⁴. Ἐκ τούτου οὐσ. ἀσβολιά⁵, ἐπίθετον ἄσβολος⁶ καὶ τὸ ρ. ἀσβολώνω (ἀρχ. ἀσβόλω, ἀσβολάω, ἀσβολαίνω), παθ. -ομαι⁷, οὗ ἰδιωματικοὶ τύποι σβολώνω⁸, σβολώνω⁹, σβουλώνω¹⁰. Μετ. παθ. παρακ. ἀσβολωμένος¹¹. Ὁ μετ' αὐξήσεως ἀρχαῖος τύπος τούτου ἠσβολωμένος ἀπαντᾶται ὄχι μόνον εἰς τοὺς γράφοντας τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν βυζαντι-

1. Ἐβδομάς, Ἄθ. 1889, φ. 24, σ. 8.

2. Φρόνιχος 113 Lobeck: «ἀσβόλη μὴ λέγε ἀλλὰ ἄσβολος». Βλ. καὶ Bekker, An. Gr. 17, 23. Ἡσύχ., λ. ἄσβολος.

3. Μεγαλόπολις (Α.Α.). Λευκάς (ΚΠ. Σύλλογος Η' 456). Μακεδονία (Α.Α.). Ἰκαρία (Σταματιάδου, Ἰκαρικὰ 126. Νεολόγου ἐπιθεώρησις 497). «ἄς σ' ἀσβολώση» Γρεβενά (Ἀραβαντιν., Συλλογὴ ἄσμ., 294, 487).

4. Κατὰ τὸν Οἰκονομίδην (Lautlehre des Pont. 111) ἐκ τοῦ ἀβσάλιον (ἀσβόλιον).

5. Ἡπειρος (Ἀραβαντιν., Ἡπειρωτ. γλωσσάρ., σ. 26).

6. Κάρπαθος (Α.Α.).

7. Ἡπειρος (Ἀραβαντιν., αὐτ.). Κρήτη (Α.Α.).

8. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΕ', σ. 257). σβολώνομαι Κρήτη (Α.Α.).

9. Ρόδος (Χατζιδάκις, ἐν Byz. Zts. III, σ. 593).

10. Αἶνος (Α.Α.).

11. Κοινόν. Λάμπρου, Romans grecs, σ. 341.—ἀσβουλουμένους, Ἰωάννινα (Π.Π., λ. σμίγω 5).

νούς¹, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τὴν δημωδεστέραν², μόνος δ' ὁμοίως ὁ ἀναύζητος εἶναι εὐχρηστος εἰς τοὺς γράφοντας τὴν δημώδη³. Ἐπίρρημα: ἀσβολωμένα⁴. Παράγωγον: ἀσβόλωμα (Κρήτη Α. Λ.).

Σύνθετα μετὰ προθέσεων: ἀποσβολώνω -ομαι, μετ. παθ. παρακειμένου ἀποσβολωμένος⁵. (Τὸ ἀρχαῖον ἀπασβολόω)⁶. Ἰδιωματικοὶ τύποι: ἀποσβολῶ (;)⁷, ἀποσβουλώνω⁸, ποσβολώνω⁹, ποσβουλώνω¹⁰, ποσβουλώννω¹¹, οὐσ. ἀποσβολιά¹². Μετὰ τῆς ἀνά προθέσεως: (ἀνασβολώνω) μετ. παθ. παρακ. ἀνασβολωμένος¹³ ἢ ἀνασβολεμένος¹⁴, οὐσ. ἀνασβολιά¹⁵, ἐπίρρ. ἀνάσβολα¹⁶. Μετὰ τῆς κατὰ: κατασβολώνω¹⁷.

1. Π. χ. Μανασσ., Χρον., στ. 1215, Νικήτ. Εὐγενιαν. Β' 152 Hercher (κατησβολωμένον).

2. Καλλίμαχ. καὶ Χρυσορρ. στ. 2363, σ. 99, στ. 2579, σ. 108 Λάμπρου· ἐνστ. 1504, σ. 64 Α. ὁ κῶδ. ἀντὶ ἡσβολωμένης ἔχει ἡς βουλυσμένης.

3. Πρόδρομ. Α' 48. Β' 26 Hesseling (Α' 41, σ. 39. Β' 26, σ. 49 Legrand). Ριμάδα Βελισσαρίου 114, σ. 351 Wagner (ὁ μυρικός ἀσβολωμένος). Ἐρωτόκριτ. Γ', σ. 23. Χορτάσι, Ἐρωφίλη Β' 79, σ. 336 Σάθα.—Ὁ ἀναύζητος εἶδος ἀσβολωμένος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Κίμ. 1) ὡς αἰολίζων, ἐπὶ τῶν ἀσβόλων ἐπὶ Κρήτῃ.

4. Κρήτη (Jeannarakī, Ἄσμ. Κρητ. 281, 1800).

5. Κρηνοτάριον Κρήτης εἰς Πλουτάρχ. σ. 406. 1. Σα. Βυζάντιος. Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς γνάς Ἑλληνικῆς, Ἄθ. 1884, σ. 40. Ἀθ. κατὰ Α. Λ. Μεσσηνία. Κύθηρα (Πανδῶρ. IB' 384). Ζαγορά (Α. Λ.) Κρήτη (Χατζιδάκι, ἐνθ' ἄν. Α. Λ.). Χίος (Α. Λ.). Κῶς (Α. Λ.).

6. Ὅτι τὸ ἀποσβολώνω τῆς ὁμοιωμένης εἶχε αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον ἀπασβολόω, δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Παραδόξως δ' ὅμως ὁ Διμ. Ν. Βερναρδάκης (Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος, σ. 245-6) δυσχυρίσθη ὅτι εἶναι διάφορα καὶ διάφορον σημασίαν ἔχοντα ῥήματα. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνεσκεύασεν ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις (ἐνθ' ἄν., σ. 38. 43) ὅστις, πλὴν ἄλλων παρετήρησεν εὐστόχως, ὅτι ὁ ἐκτεθλιμμένος τύπος τῆς προθέσεως καὶ ἐν τούτῳ, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἀποκατεστάθη εἰς τὸ πλήρες καὶ ἄρτιον, τρόπον τινὰ διὰ παρετυμολογίας.

7. *Somavera*.

8. Κέα. Ὁ Χατζιδάκις (ἐνθ' ἄν., σ. 39) ὑποθέτει ὅτι ὁ κεικὸς οὗτος τύπος ἐσχηματίσθη κατὰ παρετυμολογίαν, σχετισθεὶς πρὸς τὸ βουῖλλα, διότι συγγενεύουσιν ὡς πρὸς τὴν ἔνοιαν τὸ θά σοῦ βουλλώσω τὸ στόμα καὶ τὸ θά σ' ἀποσβουλώσω.—Ἀποσβουλώνομαι: Αἴνος (Α. Λ.).

9. Κάλυμνος (Χατζιδάκι, σ. 41. Α. Λ.), ποσβολώνομαι (Κάρπαθος: Ζωγράφ. ἀγών Α' 331. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά 180 Α. Λ.).

10. Ἐποσβούλωσε (Χίος, Α. Λ.). ἐπεσβουλώθη (Νένητα Χίου, Α. Λ.). ἀποσβολώθη (; Χίος, Πασπάτη, Χιακὸν γνωσσάριον, σ. 86).

11. Σύμη (Α. Λ.). ἐπεσβούλωσε. (αὐτ.).

12. *Somavera*.

13. Κύθηρα (Πανδῶρ. IB', σ. 335. IE', σ. 437).

14. Ζάκυνθος (Ζώη, Λεξικ. Ζακύνθ., σ. 61).

15. Ἡπειρος (Ζωγράφ. ἀγών Α' 33).

16. Ζακύνθου (Ζώης, ἐνθ' ἄν.).

17. «κατασβόλωσέ μας» (Συναξάρ. γαδάρου, στ. 530, σ. 139 Wagner). κατασβουλώνου (Πέτρικ Λέσβου: *Kretschmer*, Lesb. Dial., σ. 446).

Ἡ λέξις ἀσβόλη διετήρησε τὴν ἀρχαίαν σημασίαν, τῆς αἰθάλης, λιγνύος, σποδοῦ, συνώνυμος οὖσα τοῦ καπνιά καὶ τοῦ στάχτη¹. ἐν Μακεδονίᾳ σημαίνει κυρίως τὰ ἀνημμένα λεπτὰ τρίμματα τῶν ἀνθράκων, καὶ ἐν Πόντῳ τὸ χαβσάλ σημαίνει τεμάχιον ἀνθρακος. Τὸ δὲ ἀσβολιά ἤτοι ἡ ἀσβολοβολία τοῦ πομπευομένου (πρβλ. τὰ μουτζιά, σφακελιά) συνωνυμεῖ πρὸς τὸ συμφορά, δυστυχία, ἐν τῷ ἡπειρωτικῷ σχετλιασμῷ ἀσβολιά του!² Τὸ ἐπίθετον ἄσβολος σημαίνει τὸν ἀπρόσφορον, ἀνεπιτήδειον· («ἄσβολος καιρὸς»=ἀκατάλληλος χρόνος³). Τὸ δὲ ρῆμα ἀσβολώνω σημαίνει: 1. Καίω, ξηραίνω, ἐν ἄσματι τῶν Γρεβενῶν: «φωτιά ἄς σὲ κάψῃ, κυνηγέ, φωτιά κι ἄς σ' ἀσβολώσῃ» = ἄς σὲ ἀποτεφρώσῃ⁴. —2. Ρίπτω κόνιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τινος, τὸν ἀποτυφλώνω· φρ. «τὸν ἀσβόλωσε»=τὸν ἐτύφλωσε⁵. Τὴν αὐτὴν σημασίαν εἶχεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἐλληνικῇ τὸ κατασβολῶ⁶. —3. Σκοτίζω τινὰ δι' αἰφνιδίου πλήγματος⁷· καὶ τοῦτο πιθανῶς ἐκ τῆς ἀσβολοβολίας τῶν πομπευομένων. —4. Πλήττω τινὰ ἰσχυρῶς, προξενῶ διὰ πλήγματος δεινὸν πόνον⁸. Καὶ ἡ σημασία αὕτη ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν αἰκίων καὶ τῶν μαστιγώσεων τῶν πομπευομένων. —5. Κεντῶ, ἀγκυλοῦμαι (ἐπὶ ἀκανθῶν). Πλήττω, ἐπὶ δαιμονικῆς ἐπηρείας· μετ. παθ. παρακ. ἀσβολώθηκα, συνώνυμος τοῦ κοινοτέρου λαβωμένος, ὁ παθὼν ἐκ προσβολῆς ἀσβόλων, δαιμόνων⁹. —6. Κακοποιῶ, τυπῶ, προξενῶ πένθος εἰς τινά¹⁰. —7. Φέρω εἰς τινὰ ἄτυχίαν, ἄσβολωμένως, ὁ ἀτυχής. Ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος ἔλεγεν εἰρωνικῶς πρὸς τὸν πατριάρχην Εὐφῆμιον, ὅτε συνέλαβε καὶ ἐτιμώρησε τὸν σαξιαστὰς, ὧν ὑπελάμβανεν αὐτὸν συνένοχον· «αἰ εὐχαί σου, ὁ μέγας, τῆς φίλους σου ἡσβόλωσαν»¹²,

1. Μεγαλόπολις. Λευκάς. Μακεδονία. Ἰγκρίτι.

2. Ἀραβαντιν., Ἠπειρ. γλωσσ. 26.— Ἀντίστοιχον ἐν Συναξαρ. γυν., στ. 848: «ὦ ἡ μούντζα καὶ ἀστοχία τους!».

3. Κάρπαθος (Α.Α.).

4. Ἀραβαντιν., Ἠπειρ. γλωσσ. σ. 26. Συλλογὴ δημ. ἄσμ. 294, 487. Πρβλ. Χατζιδάκι, Μεσ. καὶ νέα ἑλλην. Α', σ. 136 καὶ ἐν Παρνασσῷ ΙΓ', σ. 346.

5. Κρήτη (Jeannarakí, ἄσμ. κρητικά, σ. 327. Α.Α.).

6. Ἀριστοφάν. Βυζαντ. ὑπόθεσις Σοφοκλ. Οἶδ. Τυρ., στ. 22, κατὰ γραφὴν ἐνὸς κώδ. «κόρας κατησβόλωσεν αὐτὸς ὀμμάτων» (Schol. in Soph. tr., ed. G. Dindorf, II, σ. 12). Ἄνθ. Κομν. Θ' 11, τ. II, σ. 31,7 «τοῦ ἀνέμου τὰς ὄψεις διὰ τῆς κόνεως τρόπον τινὰ κατασβολοῦντος».

7. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΕ' 257) «ἐσβολώθηκα».

8. Κρήτη· φρ. «νὰ σ' ἀσβολώσῃ θέλει, μόνο φύγε». «ἀσβόλωσέν τον» (Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς ν. ἑλλ., σ. 42. ΜΝΕ. Α', σ. 136, ἐν Παρνασσῷ ΙΓ', σ. 345).— Αἶνος (Α.Α.).

9. Κρήτη (Α.Α.). Πρὸς τὴν σημασίαν ταύτην συνάπτεται ἡ τοῦ ποιεῖν τινὰ ἀνάπτηρον (Χατζιδάκι, ἐνθ' ἀν.).

10. Κρήτη. Χατζιδάκι, Μελέτη, σ. 40.

11. Κρήτη (Χατζιδάκις, αὐτ. ΜΝΕ. καὶ Παρνασσ., αὐτ.) καὶ ἀλλαχοῦ (Lambros, Romans Grecs, σ. 31. ΠΠ., λ. σμίγω 5).

12. Θεοφάν., σ. 216 Bonn, σ. 140 De Boor.

ἦτοι τοὺς ἐμουτζούρωσαν, τοὺς κατέστησαν δυστυχεῖς. Ἡ μετοχή τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου, σημαίνουσα τὸν κεχρισμένον δι' ἀσβόλης, ὑπεμφαίνει καὶ παρ' ἀρχαίους ἐνίοτε μεταφορικὴν ἔννοιαν, τὴν τῆς ἠθικῆς ρυπαρότητος¹. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ ἑλληνισμῷ εἶναι συνήθης ἡ μεταφορικὴ χρῆσις: οἶον («ἡσβολωμένοι πρόσωπα»)² = τεταπεινωμένοι, οἰκτροί. Ὁμοίως καθὼς τὸ μαῦρος ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ καὶ τὰ συγγενῆ ἐπίθετα σκοτεινός, μουζωμένος (βλ. ἀνωτέρω, σ. 404-5), οὕτω καὶ τὸ ἀσβολωμένος λαμβάνεται τροπικῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτυχοῦς, τοῦ δυσμοίρου, τοῦ κακοῦ, τοῦ καταράτου κττ. Ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ποιήματι Καλλιμάχῳ καὶ Χρυσορρόῃ συχνάκις συνεκφέρονται τὸ κακὸς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπίθετα μετὰ τοῦ ἡσβολωμένος: «μυσαρά, σκεῦος μελανωμένον, ἡσβολωμένη καὶ κακῆ»³. «Τύχη μου κακομήχανε . . . ἡσβολωμένη καὶ κακῆ, πικρά, φαρμακευμένη»⁴. Παρομοίως ὄνειδίζεται ἡ μοῖρα παρὰ τῷ Χορτάτῃ: «ὦ μοῖρα ἀσβολωμένη!»⁵. Αἱ ἡμέραι, αἱ νύκτες, τὰ ἔτη χαρακτηρίζονται ἀσβολωμένα, ἦτοι δεινὰ καὶ ἀπαίσια, φέροντα συμφοράς καὶ δυστυχίας, οἶον ἐν σημερινῇ κατάρᾳ, «τῇ μαύρᾳ καὶ τὴν ἀσβολωμένη σου!» (ἐνν. ἡμέραν)⁶, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ (Γ' 23) «μέρες σκοτεινές, νύκτες ἀσβολωμένες» καὶ παλαιότερον ἐν τῷ Πτωχοπροδρόμῳ: «ἔχεις με χρόνους δώδεκα, ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους»⁷. Πρὸς μείζονα δ' ἔμφασιν ἐσηματίσθη καὶ τὸ σύνθετον ἀμαρτανωμένους⁸. Τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ ἐπίρρημα ἀσβολωμένα⁹.

Συνηθεστέρα εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ συνθέτου ἀποσβολώνω, ὅπερ σημαίνει:

1. Ἀρριαν., Ἐπικτ. διατρ. Γ' ις' 3: «εὐλαβῶς δεῖ τοῖς ἰδιώταις συγκαθιέναι εἰς τὰς τοιαύτας συμπεριφοράς, μεμνημένους ὅτι ἀμήχανον τὸν συνανατριβόμενον τῷ ἡσβολωμένῳ μὴ καὶ αὐτὸν ἀπολαῦσαι τῆς ἀσβόλης». Ὅτι ἡ ἀσβόλη καὶ τὸ ἀσβολάω ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ. εἶχον προσλάβῃ τὴν σημασίαν τοῦ αἰσχύνῃ καὶ αἰσχύνεσθαι φαίνεται καὶ ἐκ περικοπῆς τινος τοῦ Ὠριγένους (πρβλ. Χατζιδάκι, Μελέτη 39). Ἐρμηνεύων οὗτος τὴν ρῆσιν τοῦ Ἱερεμίου (Θρ. δ' 8) «καὶ ἐσκότασεν ὑπὲρ ἀσβόλην τὸ εἶδος αὐτῶν» γράφει: «τῆς πνευματικῆς ἐξέπεσον ἐλλάμψεως—καὶ κατὰ τὸν ρητὸν δὲ ὑπ' αἰσχύνῃς ἄκρας τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐμελαίνετο, ὅτι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως ἀμαρτανόντες ἀπήγοντο· ἐπεὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῶν κατατρισχυνομένων ἡ συνήθεια τῷ ὀνόματι κέχρηται». (Ὠριγένους, Ἐκλογαὶ εἰς θρήνους, Migne, τ. 13, σ. 654).

2. Κωνστ. Μανασσῆ, Χρον., στ. 1215.

3. Lambros, Romans Grecs, σ. 108, στ. 2578-9.

4. Λύτ., σ. 99, στ. 2362-3. Βλ. καὶ σ. 64, στ. 1504.

5. Ἐρωφίλῃ Β' 79, σ. 336 Σάθα.

6. Lambros, ἐνθ' ἀν., σ. 341.

7. Προδρόμ. Α' 48 Hesseling καὶ Β' 26 «μεδίμνους σίτου δώδεκα, ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους».

8. Ῥιμάδα Βελισσαρίου, στ. 114, σ. 351 Wagner.

9. Θὰ τὸν κάμω κακὰ καὶ ἀσβολωμένα. Κρητικὴ μαντινάδα (Jeannarakī, Ἄσματα κρητ. 281, 180).

1. Ξηραίνω (πρβλ. τὴν 1 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω)· φρ. «Τὸ κρύον ἐποσβούλωσεν τὰ μμάτια τῶν συκεῶν» «ἐπεσβούλωσεν ἡ πληγή»=ἐξηράνθη (Σύμη, Α. Λ.). Παρὰ Διοσκορίδην (Ε' 87, σ. 749 Kühn) ἀπασβολοῦνται=ἀποτεφροῦνται. —2. Χρίω μὲ ἀσβόλην¹. Ἡ ἀσβόλωσις ἐγένετο βεβαίως εἰς τὰς πομπεῦσεις, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη συμβαίνει ἐνίοτε χυδαῖοι ἄνθρωποι νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πρόσωπον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον θέλουν δεινῶς νὰ ὑβρίσουν, ἀσβόλην, τὸν λεγόμενον ἐν Ἀθήναις φοῦμον², δυσεξίτηλα καταλείποντα ἐπὶ τοῦ δέρματος μελάσματα· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναγράφονται εἰς τὰς ἐφημερίδας τοιαῦται πράξεις. 3. «Τυφλώνω» (Κρήτη, Α. Λ.). «κάμνω ν' ἀμαυρωθῆ» (Κῶς, Α. Λ.). Ἡ σημασία αὕτη ἀναγράφεται ἐν συλλογῇ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἄνευ διασαφήσεώς τινος καὶ ἄνευ παραδειγματικῶν φράσεων, ἐξ ὧν θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ κριθῆ, ἂν πρόκειται περὶ κυριολεξίας ἢ μεταφορικῆς ἐκφράσεως. Ἐν τούτοις δύνανται νὰ συσχετισθῶσι πρὸς ταύτην ἡ 2 καὶ ἡ 3 σημασία τοῦ ἀσβολώνω. —4. «Κτυπῶ θανασίμως, ἀλλ' ὄχι διὰ φονικοῦ ὄργανου» (Α. Λ. ἄνευ δηλώσεως τόπου). Πρβλ. τὴν 4 καὶ 5 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω. —5. Καταισχύνω, προσβάλλω τὸν δι' ἀπειδιστικῶν λόγων ἢ δι' ἀπειλῶν ἢ δι' αἰφνιδίας ἀνακοινώσεως φοβεροῦ ἀγγέλματος, ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν τρόμον, τὸν κάμνω ν' ἀλλάξῃ τὸ χρῶμα τῶν νῶν, νὰ φοβηθῆ. Τὸ παθ.=συστέλλομαι, γτροπιάζομαι, κατέχομαι ὑπ' ἀισχυρίας· φρ. «μ' ἀποσβόλωσε» μὲ κατήσχυνη. «Μὴ προσβάλλωνεσαι», θάρσει, μὴ συστέλλεσαι («ἐμνευ ἀποσβολωμένος»)³. —6. Ἀποστομώνω, ἀναγκάζω τινὰ νὰ σιωπήσῃ (ἐξ αἰσχυρίας). Παθ. μένω ἄναυδος, καταλαμβάνομαι ὑπ' ἀφασίας⁴. —7. Παθ. καταλυποῦμαι, εἶμαι ἐπτοημένος, ζαρωμένος⁵. Κατὰ τὴν «ἀποσβολωμένος νὰ 'σαι!» (Μεσσηνία)· φρ. «ἐποσβολώθηκε σὰ τὸν ἀποκερωμένο Χριστό»⁶, ἐνν. τοῦ ἐπιταφίου. —8. Ποιῶ τὸ παλαιστικὸν σχῆμα τῆς τρικλοποδιᾶς⁷, τὸ ὑποσκελίζειν ἢ πτερνίζειν τῶν ἀρχαίων. Ἡ μετάπτωσις εἰς τὴν σημασίαν ταύτην ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ αἰφνιδίου καὶ ἀπροσδοκῆτου τῆς κινήσεως, ἐπιφερούσης τὴν ταραχὴν καὶ συνήθως τὴν πτώσιν τοῦ ἀντιπάλου.—Καὶ οὐσ. ἀποσβολιὰ ἢ τρικλοποδιὰ⁸.

1. Σκ. Βυζάντιος, Λεξ. τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ., ἐν λ.

2. Ἡ λ. εἶναι βεβαίως ἢ ἰταλ. fumo καπνός· ἀλλ' εἰς τὴν ἰταλικήν, καθόσον ἠξέυρω, δὲν ἔχει αὕτη τὴν σημασίαν τῆς ἀσβόλης, δι' ἣν εἶναι ἐν χρήσει ἡ λ. fuliggine.

3. Κοραῆς, εἰς Πλουτάρχ. β. Κίμ. 1. Σκ. Βυζάντιος. Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς ν. ἑλλ. 41. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 384). Χίος (Πασπάτη, Χιακὸν γλωσσ., σ. 86). Ζαγορά (Α. Λ.). Χίος (Α. Λ.). Νένητα Χίου (Α. Λ.). Κάλυμνος (Α. Λ.). Κάρπαθος (Α. Λ.—Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 331. Μαρωλακάκη, Καρπαθιακά 180). Αἴνος (Α. Λ.).

4. Σκ. Βυζάντιος. Χατζιδάκις, ἐνθ' ἄν. Ἀθήναι (Α. Λ.). Κρήτη (Α. Λ.). Μεσσηνία.

5. Χατζιδάκις, ἐνθ' ἄν. Κάρπαθος (Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 320). Κάλυμνος (Α. Λ.).

6. Κάρπαθος (Α. Λ.).

7. Somavera.

8. Αὐτ.

Τὸ δὲ κατασβολώνω εἰς τὴν σημασίαν τοῦ καταισχύνω εὐρίσκεται εἰς τὸ Συναξ. γαδάρου (στ. 530, σ. 139 Wagner): «ἀνόητους μᾶς ἔδειξε καὶ κατασβόλωσέ μας». Ἐν Πέτρᾳ Λέσβου σήμερον ὑπὸ τὸν τύπον κατασβουλώνου σημαίνει κτυπῶ τινα σφοδρῶς, πληγώνω¹. (Πρβλ. τὴν 4 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω καὶ τὴν 4 τοῦ ἀποσβολώνω). Παρὰ Νικήτᾳ Εὐγενιανῶ (B' 152 Hercher) τὸ κατησβολωμένον ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ ρυπαροῦ. Περὶ ἄλλης δὲ παλαιοτέρας σημασίας τοῦ ρ. βλ. ἀνωτέρω, σ. 431, σημ. 6.

Τοῦ ἀνασβολώνω εἶναι ἐν χρήσει ἢ μετ. τοῦ παθ. παρακειμένου ἀνασβολεμένος ἐν Ζακύνθῳ, σημαίνουσα τὸν ἀνάπηρον, ἐν Κυθήροις δὲ ὁ τύπος ἀνασβολωμένος ἀπαντᾷ ἐν τῇ κυθηραϊκῇ παροιμίᾳ: «Ἐσμιξε ὁ κακὸς καιρὸς μὲ τὸν ἀνασβολωμένο», ἦτοι μὲ τὸν ζοφώδη, τὸν ὀμιγλώδη, τὸν σκοτεινόν. Ἡπειρωτικὴ παραλλαγὴ τῆς παροιμίας ἀντὶ τούτου ἔχει ἀσβουλουμένου². Τὸ οὐσ. ἀνασβολιὰ σημαίνει τὴν ἔνεκα κωλύματος ἀνακοπὴν ἐνεργείας τινός, ἢ τὴν ἄτακτον καὶ παράλογον ἐνέργειαν³, τὸ δ' ἐπίρρημα ἀνάσβολα συνεκφερόμενον συνήθως μετὰ τοῦ ρ. ἔρχομαι (μοῦ ῥχεται ἄ.—μοῦ ῥθε ἄ.) εἶναι συνώνυμον τοῦ ἄβολα (ἀντίθετον τοῦ βολικῶς), σημαῖνον τὸ ἀντίξοον⁴.

6. Στάχτη.
 Στάχτη, ρ. σταχτώνω. Εἰς τὰς ἀκαθαρσίας, δι' ὧν ἐβαῖλον τὸν προμπευόμενον, συγκρατεῖτο καὶ ἡ στάχτη, ὡς δ' εἶδαμεν ἀνωτέρω (σ. 430-4) ἡ ἀσβόλη εἶναι συνώνυμος τοῦ στάχτη. Ταύτου ἔνεκα ἐν κατάραις καὶ ὄνειδισμοῖς ἡ στάχτη συνεκφέρεται μετὰ τὴν μουζαν' οἶον: «μουζες καὶ στάκτες πάνω σου!» κατάρα Καλύμνου (Α.Λ.)· «μουτζώνω καὶ σταχτώνω σε» ὄνειδισμὸς ἐν Καρπάθῳ (Α.Λ.)· καὶ φρ. «μουτζωμὸς καὶ σταχνωμὸς» σημαίνουσα δυστυχίαν, ἀθλιότητᾰ⁵.

7. Γάνα.

Γάνα, ρ. γανιάζω. Γάνα κοινοτάτη λέξις, ἕτεροι τύποι γανάδα⁶ ἢ γαννάδα⁷ καὶ γανίλα⁸, ὧν οὗτος μὲν σημαίνει κυρίως τὴν γεῦσιν ἢ τὴν ὁσμὴν

1. Kretschmer, Lesb. Dialekt, σ. 446.

2. Π.Π., σμίγω 5. Τὸ ἀνασβολεμένος ὑποθέτει τύπον εἰς -εῖω.

3. Ἡπειρος (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 33. Ἀραβαρτιν., Ἡπειρωτ. γλωσσ. 20). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 159).

4. Ζάκυνθος (Ζῶη, Λεξ. Ζακ., σ. 61). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀν., αὐτ.).

5. Σύμη (ΚΠ. Σύλλογος Η', σ. 474).

6. Σομανα. Κοραῖ, Ἄγκυρα Δ', σ. 76. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΠΒ', σ. 451, ὅπου ἐπίσης εὐχρηστος καὶ ὁ τύπος γάνα). Συναξὸς (Ἀρχελάου, Συναξός, σ. 230.).

7. Λιβίσσιον (Μουσαίου, Βακταρισμοί, σ. 39).

8. Πελοπόννησος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ, σ. 407). Περὶ τῆς καταλήξεως -ίλα δηλωτικῆς ὁσμῆς βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ., τ. Β', σ. 246 κέ. Περὶ μεταπτώσεως εἰς τὴν σημασίαν τῆς κηλίδος, αὐτ., σ. 252.

τῆς γάνας, ἢ δὲ γανάδα τὴν χροιάν αὐτῆς, ἀλλὰ συνηθέστατα λαμβάνονται καταχρηστικῶς εἰς τὴν σημασίαν τῆς γάνας. Ἐκ τοῦ γάνα ρῆμα ἀμετ. γανιάζω, κοινότατον, οὐ ἰδιωματικοὶ τύποι γανιάζου¹, γκανιάζου², γανίζω³, γανιάννου⁴· μετοχὴ γανιασμένος, ἐν δὲ Σινασῶ καὶ γανωμένος⁵. Διάφορον τὴν ἔννοιαν τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης ἐνεργ. ρ. γανώνω, παθ.-ομαι, ἐξ οὗ παράγονται τὸ γάνωμα, γανωματᾶς, γανωματάδικο. Τὸ ρ. τοῦτο προδήλως εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον γανόω, διότι τὰς μεταβολὰς τῆς σημασίας δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀπὸ τῆς γανώσεως (διὰ λιπαρῶν οὐσιῶν) τῶν λίθων καὶ τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων⁶ μέχρι τῆς κασσιτερώσεως τῶν χαλκίνων σκευῶν, τῆς σημασίας δηλονότι ἣν ἔχει καὶ σήμερον. Ἡ ἔννοια τοῦ στίλβοντος καὶ λάμποντος (ἐξ ἧς ἡ ἄμεσος μετάβασις εἰς τὴν διὰ κασσιτέρου ἐπίχρισιν) συνάπτεται πρὸς τὴν τοῦ λιπαροῦ καὶ γλοιώδους ἐν τῇ ρίζῃ γαν-, ὡς ἐμφαίνει τὸ ἐπίθετον γανώδης παρὰ Θεοφράστῳ⁷, ἣν ἔννοιαν ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ σημερινὸν γάνα. Τὸ δὲ γανιάζω ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ γάνα διὰ τῆς ρηματικῆς καταλήξεως -ιάζω, δηλωτικῆς παθήσεως ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ (πρβλ. κιτρινοφυλλιάζω, ἀρχαλιάζω, βραχνιάζω, ψωριάζω)⁸. Αἱ σημασίαι τοῦ γάνα: 1. Τὸ ἐκ αἵματος ἢ ἀσθενείας λευκάζον ἐπίχρισμα τῆς γλώσσης, ἢ περὶ τὸ στόμα γλισχρά⁹ φρ. «ἔβγαλε γάνα ἢ γλώσσου μου» (ἔχει μιά γανίλα τὸ στόμα μου)¹⁰. 2. Τὸ προκαλοῦν τὴν δίψαν, τὸ ὑπερβολικῶς ἀλμυρὸν φαγητόν· φρ. «τὸ φαγεῖ ἔγινε γάνα»¹¹. 3. Κολληδῆς ρύπος¹² καὶ μεταφορικῶς ὁ φορτικῶς προσκαλλώμενος ἄνθρωπος: «αὐτὸς οὐ ἄθρουπους εἶνι γάνα»=δὲν ξεκολλᾷ, εἶναι φορτικώτατος¹².—4. Ἡ πρα-

1. Βελβεντός (Ἄρχ. νεωτ. ἑλλ. Α' β', σ. 80). Σάμος (N. I. Ζαφειρίου, Περὶ τῆς συγχρόνου Σαμίας διαλέκτου, σ. 73).

2. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).

3. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 407). Σάμος (Σταματιάδου, Σαμιακά Ε', σ. 33).

4. Λιβίσιον (Μουσαίου, ἐνθ' ἄν.).

5. Ἀρχαλαύου, Σινασός, σ. 230.

6. Βλ. Blümner, Technologie u. Terminologie der Gewerbe u. Künste, τ. III, σ. 200 κέ.

7. Φυτ. ἰστ. Γ' ε' 4 «φύεται δ' (ἢ ὄνωνις) ἐν τῇ γλίσχα καὶ γανώδει καὶ μάλιστα ἐν τῇ σπορίμῳ καὶ γεωργουμένῃ».

8. Τοιοῦτο εἶναι καὶ τὸ θεσσαλικὸν γανοχειλιάζω (Οἰκονόμου, Δοκίμ. Γ', σ. 423) ἐκ τοῦ γάνα καὶ χεῖλη (=ἔχουν γανίλα τὰ χεῖλη μου).

9. Κοραῖ, Ἄτακτα Δ', σ. 76. Σκ. Βυζάντιος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, ἐνθ' ἄν.). Πελοπόννησος (ἔπου συνηθέστερον τὸ γανίλα). Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Αἴμος (;Α.Α.). Λέσβος (Α.Α.). Λιβίσιον (Μουσαῖος, ἐνθ' ἄν.). Σινασός (Ἀρχαλαύου, ἐνθ' ἄν.).

10. Ψάλλον, Θρακικά, σ. 175. Αἴμος (;Α.Α.).

11. Κάρπαθος (Α.Α.).

12. Λέσβος (Α.Α.). Συναφῆς ἴσως εἶναι ἡ κυθηραϊκὴ φράσις «κάνει γανάδες», λεγομένη ἔταν περιστρέφεται τις πλησίον ποθητοῦ ἀντικειμένου (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Ζητεῖ δηλ. νὰ κολλήσῃ.

σίνη σκωρία τῶν χαλκίνων σκευῶν μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ κασσιτερίνου ἐπιχρίσματος¹.—5. Ἡ ἐπιπολάζουσα εἰς τὰ τέλματα πρασινωπὴ ἰλύς².—6. Ἡ ἀσβόλη τοῦ φούρνου καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν, καὶ ἐν γένει πᾶς μέγας ρύπος· φρ. ἠπειρωτικὴ: «ἔκαμα τὰ χέρια μου ὄλο γάνες ἀπὸ...»³.—7. Ἐκ τῆς κατὰ τὴν πόμπευσιν ἀπασβολώσεως, γάνα μετωνυμικῶς λέγεται ὁ ἐξώλης, ὁ ἄξιος πομπεύσεως καὶ ἐν γένει πᾶν βδέλυγμα. Ὅθεν συνεκφέρεται πολλάκις μετὰ τῆς πομπῆς, ὡς συνώνυμον· παρομιώδεις φράσεις: «μπομπὴ καὶ γάνα»⁴. «Τῆς πομπῆς καὶ τῆς γάνας ἄνθρωπος»⁵. «κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κι ἄλλος τῆς γάνας»⁶. «Ἐπαρ' τὴν πομπή, χτύπα τὴ γάνα»⁷. Παροιμία: «Κοντὴ γυναῖκα πέρδικα, ψηλὴ καραμαντᾶνα, / ψηλὸς ἄντρας σὰν ἄγγελος, κοντὸς μπομπὴ καὶ γάνα»⁸. Ἄρά: «πομπὲς καὶ γάνες νά 'χῆς!»⁹. Ἐπιφθεγμα πρὸς δίωξιν σκύλων καὶ γάτων ἐν Στενιμάχῳ: «Ὁξου γάνα!»¹⁰.—8. Ἀκαθαρσία σωματικὴ καὶ ἠθικὴ. Πᾶσα ἀκαθαρσία ἐν γένει. Πράγματα, κατ' ἐξοχὴν ἐνδύματα, ἄπλυτα καὶ ρυπαρά¹¹. Λοιδορία γυναικῶν ἐν Λευκάδι: «Μωρὴ γάνα, μωρὴ κάσσα»¹². Κατὰ Ζακυνθία: «Μαλιὰ καὶ γάνα!» (ἐνν. νὰ σὲ φάῃ)¹³.—9. Προσωποποιία. Οἱ Γάνες, θήλεα δαιμόνια ἐπιφαινόμενα τὴν νύκτα, φόβητρον τῶν παιδῶν ἐν Βιθυνίᾳ (Α.Α.).—Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Λεξικοῦ ἔχει ἐκ Σηλυβρίας καὶ ἑλλην. σημασίαν «γάνα, σύγχυσις», περὶ ἧς οὕτως ἀσαφῶς παρεχομένης οὐδὲν ἔχομεν νὰ εἰπώμεν. Τὸ ἐκ τοῦ γάνα παράγωγόν ρῆμα γανίζω ἢ γανίζω σημαίνει: 1. Ἐχὼ γλίσχραν τὴν γλῶσσαν, αἰσθάνομαι ἀγῆθ' ἡδυσί¹⁴, προπάντων ἐκ τῆς βρώσεως πολὺ ἀλμυρῶν φαγητῶν· φρ. «γανίσατε τὸ στόμα μ'»¹⁵.—2. Συνέχομαι

1. Σκ. Βυζάντιος. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἄν. Σισάνιον Μακεδονίας (Α.Α.). Τσεσιμὲς Ἐρυθραίας (Α.Α.).

2. Κάρπαθος (Α.Α.).

3. Ζακύνθος (Ζώη, Λεξ. Ζακ., σ. 165). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 185). Λευκάς (ΚΠ. Σύλλογος Η' 370). Ἡπειρος (αὐτ., σ. 585). Θράκη (Α.Α.).

4. Ζακύνθου (Ζώης, αὐτ.).

5. Ἡπείρου (Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον Γ', σ. 423).

6. Ἡπείρου καὶ ἄλλων τόπων (Π.Π., λ. πομπὴ 22).

7. Κεφαλληνίας (αὐτ. 6).

8. Μάνη (Α.Α.).

9. Κάμπος Ἀβίας (Α.Α.).

10. Ἐφ. Φιλομαθ. 1857, τ. Ε', σ. 289.

11. Μάνη (Α.Α.). Στενιμάχος (Ἐφ. Φιλομαθ., αὐτ.).

12. Α. Α. κάσσα=ἀκαθαρσία.

13. Ζώης, Λεξ. Ζακ., σ. 165. 562. Μαλιὰ ἄγνωστος νόσος, ἴσως τὸ ἰταλ. maglia (πάθησις τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ), ἂν δὲν εἶναι ἡ ἑλλ. μάλις.

14. Σκ. Βυζάντιος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περιυναγωγὴ, σ. 407). Λιβύσιον (Μουσαιίου, Βατταρισμοί, σ. 39).

15. Σαράντα Ἐκκλησίαι (Ψάλτου, Θρακικά, σ. 174).

ἐξ ἀφορήτου δίψης¹, καὶ καταχρηστικῶς «ἐγκάνιαζε τῆς πείνας»=ἀπέθανε τῆς πείνης².—3. Ἡ γλῶσσα μου προσέλαβεν ἐπίχρισμα ἐκ τῆς συνεχοῦς ὀμιλίας, ἐκουράσθην νὰ ἐπαναλαμβάνω ἐπὶ ματαίῳ τοὺς αὐτοὺς λόγους³. φρ. «γάνιασε τὸ στόμα μου (ἢ γλῶσσα μου) νὰ λαλῶ» (Σκ. Βυζάντιος) «ἐγάνιασε ἡ γλῶσσα μου νὰ τὸ λέγω»⁴ «γάνιασε νὰ σὲ φωνάζω»⁵ «ἐγκάνιαζε φωνάζοντας»=ἀπέκαμε φωνάζων⁶. «γάνιασε πιά!»=παραπολὺ ἀνησυχεῖς, δὲν μ' ἀφήνεις ἤσυχον⁷.—4. Βραχνιάζω⁸.—5. Μοχθῶ ὑπερβαλλόντως πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τινός, ἀσθμαίνω, κουράζομαι⁹.—6. Δὲν κατορθώνω νὰ ἀποβάλω ὅλον τὸν ρύπον· «ἐγάνιασαν τὰ ροῦχα»=δὲν ἐπέτυχεν ἡ πλύσις αὐτῶν¹⁰. —«γανιασμένο σκουτί» τὸ μὴ ἐντελῶς λευκαθέν¹¹.

8. Στροῦντζα.

Στροῦντζα θηλ. συνώνυμος τοῦ μοῦζα καὶ σφάκελο. Παλαιότερος τύπος τῆς λέξεως φαίνεται ὅτι εἶναι στρόντζα, ἐξ οὗ στροντζιά¹², σπανιώτερον εἰς ἀρσενικὸν στρουγκος, στρουντζα¹³, καὶ εἰς οὐδέτερον στρουγκι, ἐν Κυθήροις, ὅπου ἐν χρήσει καὶ ῥῆμα στρουγκίζω σφακελώνω¹⁴. Οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην ἡ σλαβικῆς προέλευσεως ἀνράντα (θριξ οὐράς ἵππου)¹⁵. Ἡ λέξις εἶναι εὐχρηστος μόνον εἰς φράσεις, ἐν αἷς συνεκφέρεται μετὰ τοῦ μοῦζα καὶ σφάκελον πρὸς ἐπίτασιν τρόπων τινῶν τῆς ἐννοίας τούτων: «καὶ ἔς τὰ μάτια μοῦντζαῖς καὶ στροντζαῖς»¹⁶. «μοῦντζες στρουντζες»¹⁷ «μοῦντζες καὶ στρουντζες νὰ ἄχης»¹⁸. «στρουγκος καὶ μαυροφάσκελα», φρ. λεγο-

1. Πελοπόννησος.—Συνασός ('Αρχελάου, Συνασός, σ. 230)· γανιασμένος «ἀπηυδαγκός ἐκ δίψης» ('Αρχέλαος, αὐτ.).
2. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).
3. Ἀθήναι. Πελοπόννησος. Συνασός ('Αρχέλαος, ἐνθ' ἄν.).
4. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Ἐν Θεσσαλίᾳ ἐγάνωσε ἡ γλ. (Οἰκονόμου, Δοκίμιον Γ', σ. 423).
5. Σάμος (Σταματιάδου, Σαμιακά Ε', σ. 33. Ζαφειρίου, ἐνθ' ἄν.).
6. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).
7. Σαράντα Ἐκκλησίαι (Ψάλτης, ἐνθ' ἄν.).
8. Βελβεντός ('Αρχ. νεωτέρας ἑλλ. Α' β', σ. 80).
9. Θεσσαλονίκης (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 32). Σάμος (Σταματιάδης, ἐνθ' ἄν.).
10. Ἀθήναι. Πελοπόννησος.
11. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 185).
12. Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ, ἐν Legrand, Bibliothéque grecque vulgaire II 43.
13. Νέα Ἐφεσος (Α.Α.).
14. Πανδῶρ. ΙΘ', σ. 355.
15. Βελβεντός ('Αρχ. νεωτ. ἑλλην. Α' β', σ. 103). Περὶ τῆς λ. βλ. G. Meyer, Neugr. Studien II 60. Μ. Triantafillidis, Die Lehnwörter der mittelgr. Vulgärliteratur, σ. 149 (ταυτίζοντα τὴν στρουγκαν μετὰ τὴν στροντζιάν).
16. Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ, ἐνθ' ἄν.
17. Ἀραβαντ., Ἡπειρωτ. γλωσσ., σ. 87.
18. Μάνη (Α.Α.). Πελοπόννησος.

μένη ἐπὶ μεγάλης συμφορᾶς¹, καὶ εἰς παροιμιώδη φράσιν τῶν ἀλβανοφώνων τῆς Ἀργολίδος: τσ ἰσ'τε μούντζε, ἰσ'τ εδε σ'τρούντζε (αὐτὸς τῆς μούτζας κ' ἐκεῖνος τῆς στρούντζας²) παραλλαγὴν οὔσαν τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφείσης («κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κι ὁ ἄλλος τῆς γάννας»).—Τινὲς τῶν τοῦ λαοῦ ἐν Μάνη νομίζουν ὅτι τὸ στρούγκος σημαίνει ἰσχυρὸν κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς, εἰκάζοντες τοῦτο ἴσως ἐκ τῆς χειρονομίας, δι' ἧς συνοδεύουσι συνήθως τὴν φράσιν στρούγκους καὶ φάσκελα, οἶονεὶ οἰκτίροντες καὶ αἰτιώμενοι ἑαυτοὺς καὶ κρίνοντες ἀξιῶς τιμωρίας. Ἄλλ' ἢ λέξις στρούντζα σημαίνει ἀκαθαρσίαν ἢ εὐτελέστατόν τι καὶ ἀξιὸν περιφρονήσεως πράγμα. Ἐλήφθη ἐκ τῆς ἰταλικῆς stronzo (γαλλ. étron, stront), τὴν αὐτὴν περίπου σημασίαν ἐχούσης³.

Ἄλλο ὑβριστικὸν σχῆμα. Ὄνόματα αὐτοῦ.

1. Στρούντζος.

Ταῦτα μὲν περὶ τῶν λέξεων, ὅσαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν πόμπευσιν ἢ ὀπωσδήποτε πρὸς αὐτὴν συναπτόμεναι προσέλαβον ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ ὑβριστικὴν σημασίαν. Ὁ δὲ ἐν Νέῳ Ἑβραεῖσι ἐπιχωριάζων εἰς ἀρσενικὸν γένος τύπος τῆς λέξεως στρούντζας, ὁ στρόντζος, ἔχει διάφορον σημασίαν, δηλῶν ἕτερον ὑβριστικὸν σχῆμα. Εἶναι δὲ ταῦτα ἢ ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος διὰ τοῦ δείκτου καὶ τοῦ μέσου, συγκεκλεισμένης τῆς χειρὸς εἰς στήνῃ, τὸ σχῆμα δηλαδή τὸ ὅποιον, ἂν καὶ εἰς μόνος ἀρχαῖος συγγραφεὺς μνημονεύει⁴, ἦτο γνωστόν, ὡς ἐκ πολυπληθῶν μνημείων καταφαίνεται, εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους πρῶτον⁵, συνηθιζόμενον καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἰθαγενῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς⁶. Ἐκ τῆς βραχείας τοῦ σχήματος μνείας παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ συνάγεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἐνόμιζον αὐτὸ ἀλεξητήριο τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν εἰκάζεται ὅτι εἶχον καὶ τὰ σωζόμενα μνημεῖα, ὧν τὰ πλεῖστα φαίνονται φυλακτήρια, προπάντων δὲ προβασκάνια. Καὶ σήμερον πολλαχοῦ συνηθίζεται τὸ σχῆμα πρὸς ἀποτροπὴν, καὶ μικρὰ ὁμοιώματα αὐτοῦ εἶναι συνήθη προβασκάνια.

1. Γύθειον.

2. Reinhold, Noctes pelasgicae, Ἄθ. 1855, σ. 39.

3. Littré, Dict., λ. étron. Körting, Lateinisch - romanisches Wörterbuch, λ. strunt.

4. Ὁ Ὀβιδίος (Fast. V, 433-4) ὡς ὑπέδειξεν ὁ Echtermeyer, 1833 (O. Jahn, Über den Aberglauben des bösen Blicks, σ. 81): «Signaque dat digitis medio cum pollice iunctis, / occurant tacito ne levis umbra tibi».

5. Liebrecht, εἰς Basile, Pentamerone 1846, τ. II, σ. 271 κέ. καὶ ἐν Germania 1846, VII, σ. 186 κέ. O. Jahn, ἐνθ' ἀν., σ. 80 κέ. Grimm, D. Wörterbuch III, 1844. Siidl, Die Gebärden, σ. 102-3 καὶ σ. 123, σημ. 10 (ἔπου βιβλιογραφία τῶν περὶ τῶν τοιούτων ἀρχαίων μνημείων γραψάντων). Seligmann, Der böse Blick, τ. II, σ. 184 κέ.

6. G. Malleri, ἐν First annual Report of the Bureau of Ethnology, 1879-80, σ. 357.

μάλιστα ἐν Ἰταλίᾳ. Δὲν εἶναι δ' ὁμοίως ὁ ἀλεξιτήριος ὁ μόνος, οὐδ' ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι δηλωτικὸν ἐσχάτης περιφρονήσεως καὶ μεγίστης ὕβρεως¹. Ταύτην δὲ τὴν ἐξυβριστικὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ παρ' ἡμῶν τὸ σχῆμα, ἐπιδεικνυόμενον πρὸς ἀποδοκιμασίαν ἢ χλευασμὸν ἐν ἀποτυχίᾳ ἢ πρὸς ὀνειδισμὸν θρασέος ἀντιπάλου. Ἡ ἀποτρεπτικὴ χρῆσις εἶναι δευτερεύουσα, συμπλήρωμα ἢ παρακολούθημα τῆς ὕβριστικῆς, ὡς εἰς τὸ σφακέλωμα (σ. 385-6)². Ἄν δέ που, ὡς ἐν Κερκύρα, συνηθίζονται καὶ κοράλλινα ὁμοιώματα τοῦ σχήματος ὡς προβασκάνια³, εἶναι ταῦτα ἐπίσασκτα, ἰταλικῆς προελεύσεως, καὶ δὲν δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τῆς παρεισδύσεως τῆς ἀλλοτρίας δεισιδαιμονίας εἰς τὸν ἡμέτερον λαόν.

2. Σφάκελο.

Ἰδιαιτέρον ὄνομα, κοινὸν πολλαχοῦ, δὲν ἔχει τὸ σχῆμα τοῦτο παρ' ἡμῶν. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἴσως ἐκαλεῖτο σῦκον, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ γυναικείου αἰδοίου. Τοῦτο συνάγεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἐκ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας παρὰ πολλοῖς λαοῖς (ἰταλ. *fica*, γαλλ. *figue*, γερμ. *die Feige weisen* κλπ.)⁴. Καὶ ἡ πρώτη σημασία τῆς λ. συκῆς ἐκ τούτου δύναται ἴσως νὰ ὀρισθῇ, ὡς σημαίνουσης τὸν ὕβριστὴν, τὸν δεικνύοντα τὸ σῦκον⁵. Παρ' ἡμῶν δηλοῦται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς κοινῆς λέξεως σφάκελο ἢ σφάσκελο⁶, ἣτις, ὡς εἶδομεν, ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἀλλοίωσιν τῆς μούσας. Μόνον δὲ δύο ἢ τρία ἄλλα ὀνόματα ἰδιαίτερα φέρονται, ἐπιχρησιμοποιεῖντα εἰς ὀλίγους τόπους, τὰ ἐπόμενα.

1. «Ein Ausdruck der tiefsten Verachtung und der grössten Beschimpfung» (*Seligmann*, τ. II, σ. 184).

2. Ὁ *Schmidt* (σ. 591) ἀναγράφει ὀρθῶς καὶ τὴν ὕβριστικὴν σημασίαν τοῦ σχήματος. Ὡς βεβαιώνει ὁ *Λευκίας* (*Ἀνατροπὴ* 1843, σ. 78), «καὶ νῦν γυναικῆς τινες ἑλληνίδες, ὅταν τις ὁ ἐν ἀγκαλίᾳ ἔχουσι παιδάριον ἀσκαρδαμυκτὶ βλέπῃ, τῷ λιχανῷ καὶ μέσῳ δακτύλῳ τὸν ἀντίχειρα ἐντιθεῖσαι (ὁ σύμβολον τοῦ γυναικείου ἐστὶν αἰδοίου) τὴν χεῖρα αὐτῷ δεικνύουσιν, ἀλεξιτήριον βασκανίας τοῦτο ὑπάρχειν οἴομεναι». Ὁ ἀρχιδουξ *Ludwig Salvator* (*Zante, Prag* 1904, Γενικὸν μέρος, σ. 235) παρατηρεῖ ὅτι ἐν Ζακύνθῳ ὅταν τις ἐπαινῆται, τείνει τὸν γρόνθον ἐπιλέγων «σφάκελο 'ς τὰ μάτια σου!». Ὁ δὲ *Schmidt* (ἐνθ' ἄν.) ἀναγράφει καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ σχήματος κατὰ τῶν ὑλακτούντων κυνῶν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ δυσιοωνισμοῦ (πρβλ. ἄν., σ. 385).

3. *Seligmann*, ἐν *Hess. Blätter f. Volksh.* 1914, σ. 126: «Die Griechen machen nicht nur die Gebärde der Feige, sondern sie tragen auch die bekannte kleine aus Italien importirte mano fica aus Koralle. Ich besitze eine solche aus Korfu». Ἄλλ' ἐσφαλμένως ἀποδίδει γενικωτάτην σημασίαν εἰς μεμονωμένον παράδειγμα.

4. Βλ. ἄνωτέρω, σ. 438, σημ. 6.

5. Εὔστοχος παρατήρησις τοῦ *Sittl*, σ. 103, 1. Περὶ τῶν νεωτέρων παραπλησιῶν εἰκασίῶν βλ. *Kretschmer*, ἐν *Glotta* I, σ. 386 καὶ *B. Schmidt*, σ. 591.

6. Ἀθῆναι, Πελοπόννησος, ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων. Ζακύνθος (*L. Salvator*, ἐνθ' ἄν., *Schmidt* 590). Κέρκυρα (*Seligmann*, ἐνθ' ἄν.).

3. Ποῦλος.

Ποῦλος ἐν Κρήτῃ καὶ Καρπάθῳ¹. Ἡ λέξις, σημαίνουσα νεοσσόν, ἐτέθη εἰς τὸ σχῆμα κατὰ παρομοίωσιν ἴσως τῆς πυγμῆς, ἐξ ἧς προκύπτει ὁ μέγας δάκτυλος πρὸς τὸν ἐκ τῆς φωλεᾶς του ἢ ἐκ τοῦ αὐγοῦ προκύπτοντα νεοσσόν. Μεταφορικῶς ἐν Καρπάθῳ ποῦλλος λέγεται καὶ τὸ μειράκιον· φρ. «ποῦλλος εἶν' καὶ ἐν ἤπηξεν ὁ νοῦς του». Καὶ ρῆμα σύνθετον ἐν Κρήτῃ πουλοκοπῶ².

4. Κούτσουλος.

Κούτσουλος. Τὴν λ. ἀναγράφει ὁ Κ. Οἰκονόμος (Δοκίμ. Γ' 320), ἄνευ δηλώσεως τόπου, συσχετίζει δὲ πρὸς τὸ ρωσ. κύκισχ, «αἰσχρὸν ὡσαύτως καὶ πρὸς ὁμοίαν ἀποτυχίας ὕβριν σχῆμα χειρός». Τὸ ἔτυμον τῆς λ. εἶναι δυσδιάγνωστον· ἴσως εἶναι συγγενῆς τοῦ κοτσιλιά ἢ κουτσοιλιὰ (τοῦ κοπρίου τῶν πτηνῶν) ἢ, ὅπερ ἀπίθανον φαίνεται, τοῦ κουτσός, οὗ ἔχομεν παράγωγα κούτσουκλος (ὁ χωλὸς καὶ ἀνάπηρος, ὁ μὴν Φεβρουάριος), κούτσανλος (ὁ χωλὸς ἐμπαικτικῶς) κλπ. Ὁ Οἰκονόμος ὑποθέτει τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας λέξεως κύσθηλος, ἐκ τοῦ κύσθος (ἡ πυγμή ἢ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον), ταύτης δὲ τῆς λέξεως παραφθορὰν τὸν κούτσουλον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

5. Παρμάκι.

Παρμάκι καὶ κόβω μπράτσα φέρονται ἐν κρητικῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Α.Λ. Τὸ πρῶτον εἶναι λέξις εἰλημμένη ἐκ τῆς τουρκικῆς παρμάκ, σημαίνουσης τὸν μέγαν δάκτυλον· ἐν τῇ κοινῇ δὲ γλώσσῃ παρμάκι, σημαίνει πάσσαλον κιγκλιδώματος, ἣν σημασίαν ἔχει ἐπίσης καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ. Ἡ δὲ φρ. κάνω μπράτσα δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ἀν ἀκριβῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σχῆμα σημαίνῃ. Ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι δηλωτικὴ ἄλλου ἐπίσης αἰσχροῦ καὶ ὑβριστικοῦ σχήματος, συνισταμένου εἰς τὴν σύντονον ἀνάτασιν τοῦ πήχεως τῆς ἀριστερᾶς χειρός μὲ συγκεκλεισμένην εἰς πυγμὴν τὴν χειῖρα, συμβολίζοντος δὲ ὀρθὸν αἰδοῖον³.

6. Γεῖλος.

Γεῖλος καὶ σύνθετον ἐκ τούτου ρ. γειλοκοπῶ καὶ παράγωγον γειλοκόπημα. Αἱ λέξεις αὗται ἀναγράφονται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Σομαβέρα (Παρίσι. 1709), ἀλλὰ σήμερον εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γινώσκομεν, ἄχρηστοι

1. «Ποῦλο φάσκελο» (Χουρμούζη, Κρητικά, Ἐθ. 1843, σ. 114)· ἀποῦλος» Κρήτη. Καρπάθος (Α.Λ.)· φρ. καρπαθιακὰ «ἡδωκέν του ἔνχν ποῦλλον κατὰματκ» (Α.Λ.).

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν Α. Thumb πρὸς τὸν Β. Schmidt (σ. 590).

3. Τὸ αὐτὸ σχῆμα εἶναι ἐν χρήσει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, Ἴταλοῖς, Ἰσπανοῖς, Βρασιλιανοῖς. (Βλ. O. Stoll, Das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie, Lpz. 1908, σ. 783-4).

καὶ λησμονημένοι. Καὶ ὁ Schmidt (σ. 590) ὡσαύτως, στηριζόμενος καὶ εἰς πληροφορίας τοῦ Χατζιδάκι καὶ τοῦ Thumb, παρατηρεῖ τοῦτο. Χωρὶς νὰ προσάγῃ μαρτυρίαν τινά, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ὀρμώμενος ἐκ τῆς λεξικογραφικῆς σημειώσεως τοῦ Somavera, ἢ ἕως ἄλλου τινὸς τῶν παλαιότερων ἐπιτόμων ἑλληνογερμανικῶν λεξικῶν ὁ F. Liebrecht¹ συνταυτίζει τὸ γειλοκοπῶ πρὸς τὸ ἰταλικὸν far la fica, τὸ σχῆμα ὅπερ διὰ τὴν αἰσχροτῆτα αὐτοῦ θεωρεῖται προσφορώτατον ὡς προβασκάνιον καὶ ἐν γένει ὡς ἀποτρεπτικὸν τῶν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν· ἐπαναλαμβάνουσι δὲ ταῦτα καὶ ὁ Sittl (σ. 102) καὶ Seligmann (II 184)· ὁ Sittl μάλιστα (σ. 125) δὲν διστάζει καὶ αὐτὸ τὸ παλαιότατον ὄνομα τῆς παιδοκτόνου δαίμονος Γελλοῦς (τὸ πολλαχοῦ κατὰ τροπὴν τοῦ ἀτόνου ε εἰς ι προφερόμενον Γιλλοῦ) νὰ ἐτυμολογήσῃ ἐκ τοῦ γείλου ἢ τοῦ γειλοκοπῶ.

Ἔτερον σχῆμα.

Σαμᾶοκο.

Ἔτερον σχῆμα ὑβριστικόν, ἀλλὰ μὴ ἔχον αἰσχρὰν σημασίαν, εἶναι ἡ ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς, τῶν ἄλλων δακτύλων συγκεκλεισμένων, τὸ λεγόμενον σαμᾶοκο² καὶ ἐμιαχοῦ σαμᾶοκο³, καὶ κατὰ μετὰθεσιν τοῦ σαμᾶοκο⁴, εἰς τὰ Τσουμέρκα δὲ καὶ ντζιάτα (δ. τουρκ. — δωρεάν). Τὸ σχῆμα τοῦτο κάμνουν πρὸς τοὺς κίνας ἐπιλέγοντες· κάμε σαμᾶοκο, ὑποβάλλοντες δι' αὐτοῦ, ὅπως χασαμῆθωσιν⁵ πρὸς ὕβριν δὲ καὶ εἰς ἀνθρώπους ἀφομοιοῦντες αὐτοὺς τρόπον τινά πρὸς κίνας.

Εἰς τὰ Τσουμέρκα συνοδεύουσι τὴν χειρονομίαν διὰ τῆς φράσεως «Νά σου!». Ἐν Ἀβίᾳ δὲ «τὰ παιδιά παίζοντα προτείνουσι τὸ ἐν εἰς τὸ ἄλλο νὰ κάμη σαμᾶοκο, δηλαδὴ ν' ἀνοίξῃ πλατὺ τὸ στόμα. Ἡ τοιαύτη πρότασις εἶναι πῶς χλευαστικὴ καὶ ἐξευτελιστικὴ, γίνεται δέ, ὅταν παιδίον προβάλλῃ ἰσχυρισμοὺς ἀπιθάνους καὶ ψευδεῖς ἢ ἀπαιτήσεις ἀνεκπληρώτους. Τότε ὁ ἄλλος τοῦ ἀπαντᾷ: Μωρὲ τί λές; Γιὰ κάμε σαμᾶοκο! ἢ Κάμε πρῶτα σαμᾶοκο.

1. Εἰς *Basile*, *Der Pentamerone*, Breslau 1846, τ. II, σ. 274 καὶ εἰς *Germania* 1846, τ. VII, σ. 188. Ἐκ τούτου *Nork*, ἐν *Scheible's*, Kloster 1849, τ. XII, σ. 536.— Ὁ Somavera τὸ μὲν γεῖλος ἐρμηνεύει τὸ τῆς γυναικὸς αἰδοῖον (fica), τὸ δὲ γειλοκοπῶ «δείκτω ἢ κάμνω τὸν γεῖλον, far le fichen» καὶ τὸ γειλοκόπημα ὡς τὸ σχῆμα τοῦ πούλου (il far le fichen).

2. Ἡπειρος, Θεσσαλία, Κάρυστος (Α.Α.). Ἀράχοβα Παρνασσίδος (*Schmidt*, σ. 589). Μεσολόγγιον (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Παλαμᾶ). Τσουμέρκα Ἡπείρου (κατ' ἀνακοίνωσιν Χρ. Ν. Λαμπράκη). Βῶλος Μαγνησίας (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Τοπάλη).

3. Σάμος (*N. I. Ζαφειρίου*, Περὶ τῆς συγχρόνου Σαμίης διαλέκτου, Ἀθ. 1914, σ. 89).

4. Κυνουρία (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ρωμαίου). Ἀβία τῆς Λακωνικῆς (κατ' ἀνακοίνωσιν Σ. Β. Κουγέα). Μεσσηνία.

5. Ἡπειρος. Θεσσαλία. Τσουμέρκα. Βῶλος. Μεσολόγγιον. Μεσσηνία. Ἀβία. Κυνουρία. Σάμος (κάμη σαμᾶοκο).

Ἐννοεῖται ὅτι οὐδέποτε ὑπερήφανον παιδίον δέχεται τὴν ταπείνωσιν τοῦ σαμαρίου (Σ. Β. Κουγέας).

Ὁ Β. Schmidt εἰκάζει ὅτι τὸ *samarco* εἶναι παραφθορὰ ὑποθετικοῦ οὐδετέρου τύπου (σαμάρικον) τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λέξεως *σαμαρίχη*, σημαίνουσης τὸ τῆς γυναικὸς αἰδοῖον¹. Ἄλλ' οὔτε πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἔχει τι κοινὸν τὸ ὄνομα οὔτε ἐμφαίνει τὸ σχῆμα ἄσεμνον ἔννοιαν, ὡς εἴπομεν. Ἐλήφθη δ' ἡ λέξις ἐκ τοῦ ἰταλ. *San Marco*, τοῦ κοινοῦ ὀνόματος τοῦ ἐμβλήματος τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἧτοι τοῦ πολλάκις μὲ χαῖνον τὸ στόμα ἀπεικονιζομένου λέοντος τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἦτο δὲ γνωστότατον τὸ ἐμβλημα εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς βενετοκρατίας καὶ ἀπ' αὐτῆς ὕστερον τῆς τουρκοκρατίας, διότι εἰς πολλὰ φρούρια, τὰ ὅποια ἔκτισαν ἡ κατεῖχον ποτὲ Βενετοί, διατηροῦντο ἐντετειχισμέναί πλάκες ἀνάγλυφον ἔχουσαι αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν προξενείων τῆς βενετικῆς πολιτείας εἰς πολλὰς τουρκοκρατούμενας ἐλληνικὰς πόλεις τὸ ἐβλεπον καθημέραν. Ἐπιδεικνύοντες λοιπὸν εἰς τοὺς κύνας τοὺς δύο δακτύλους ἀνακτοῦ καὶ ἐπιλέγοντες («κάμε *samarco*») παρακελεύουσιν αὐτοὺς νὰ μιμηθῶσι τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου εἰς τὸ ἀνοιγμα τοῦ στόματος.

Εἶναι δὲ οἰκειοτάτη ἀνεκδοχὴ εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἡ ἐξομοίωσις τοῦ ἀκρογναθοῦ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτη πρὸς τὸ χάσμα τοῦ κυνόστομοῦ. Τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ ἀκροῦ ἀντίχειρος μέχρι τοῦ ἀκροῦ δείκτη ἐκτεταμένων λαμβάνεται καὶ ὡς μέτρον, τὸ δ' ἐκ τούτου κοινώτερον μετρητικὸν ὄνομα εἶναι φουρκὶ ἀπὸ τοῦ λατιν. *furca*. Ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας λέγεται καὶ *δίμοιρο* (ἀρχ. *δίμοιρον*, τὸ ἡμισυ τῆς παλάμης), ἀλλ' ἐν τῇ νοτίῳ Μακεδονίᾳ, ἰδίως ἐν Πιερίᾳ καὶ παλαιότερον ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὀνομάζεται *κυνόστομα* ἢ *κυνόστομο*², ἐν Θήρᾳ δ' *ἀγκυνόστομο*³. Ὅτι τὸ *κυνόστομον* εἶναι ἀρχαία ἐλληνικὴ λέξις εἶναι προφανές· παρὰ τῷ Ἡρωϊ τῷ Ἀλεξανδρεῖ (ἐν *Anal. Benedict.*, σ. 309) ἔκειτο: «*Λιχὰς δὲ λέγεται τὸ τῶν δύο δακτύλων ἀνοιγμα, τοῦ ἀντίχειρος λέγω καὶ τοῦ λιχανοῦ. Τοῦτο καὶ κοινόστομον λέγουσί τινες*». Ἄλλ' ὁ Κοραῆς εὐστόχως διώρθωσε *κυνόστομον*, παραδεχθέντες δὲ τὴν διόρθωσιν κατεχώρισαν τὴν λέξιν εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου οἱ Παρισίνοί ἐκδόται.

1. Θεογνώστου, Κανόνες 717, ἐν *Cramer*, *Anecd. gr.* Oxon. II 118.

2. Λογογρ. 1910, Β', σ. 481. Πέτρο. Παπαγεωργίου, ἐν Ἀθηνᾶ 1911, ΚΓ', σ. 92-3.

3. Πεταλά, Ἰδιωτικόν, σ. 4. Ὅτι εἶναι παραφθορὰ τοῦ *κυνόστομον* παρατήρησε καὶ ὁ Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἂν.